fondată în 1895
bpt
serie nouă

fénelon

peripețiile lui telemah

★ ★

biblioteca bpt pentru toți

Ilustrația copertei : *Teodor Șalar*

fénelon

peripețiile lui telemah

★★

TRADUCERE DE SANDA MIHĂESCU-BOROIANU

EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1975

CARTEA A UNSPREZECEA

Idomeneu îi povestește lui Mentor pricina tuturor nenorocirilor sale, încrederea oarbă în Protesilas și viclenițile folosite de acest favorit pentru a-l dezgusta de înțeleptul și virtuosul Filocles ; cum, după ce s-a lăsat pînă într-atît înrîurit împotriva acestuia încît să-l creadă vinovat de o josnică uneltire, l-a trimis în taină pe Timocrate să-l ucidă, în timpul unei expediții cu care Filocles fusese însărcinat. Timocrate dînd greș, a fost arestat de Filocles, căruia i-a dezvăluit întreaga trădare a lui Protesilas. Filocles s-a retras pe dată în insula Samos, după ce a predat comanda flotei sale lui Polimene, potrivit poruncilor primite de la Idomeneu. Acest principe a descoperit pînă la urmă viclenițile lui Protesilas ; dar nu s-a putut hotărî să-l piardă și i-a arătat mai departe aceeași încredere oarbă, lăsîndu-l pe credinciosul Filocles sărac și acoperit de ocară în locul unde-și găsise adăpost. Mentor îi deschide lui Idomeneu ochii asupra acestei purtări nedrepte ; îl silește să-i trimită pe Protesilas și Timocrate în insula Samos și să-l readucă pe Filocles, pentru a-l pune din nou la loc de cinste. Hegesip, care a primit această poruncă, o îndeplinește bucuros. Ajunge cu cei doi trădători în Samos, unde îl revede pe prietenul său Filocles, mulțumit cu viața să-

rucă și singuratică pe care o duce acolo. Filocles nu se învoiește decît cu mare greutate să se întoarcă printre ai săi ; dar, după ce a recunoscut că aceasta este dorința zeilor, se îmbarcă împreună cu Hegesip și ajunge la Salento, unde Idomeneu, cu desăvîrșire schimbat datorită înțeleptelor sfaturi ale lui Mentor, îl primește cu cea mai mare cinste și se sfătuiește cu el asupra mijloacelor de a-și întări cîrmuirea.

— Protesilas, ceva mai în vîrstă decît mine, era, dintre toți tinerii, cel pe care-l iubeam mai mult. Firea lui vioaie și cutezătoare îmi plăcea. Îmi făcea toate gusturile ; îmi încuraja patimile și îmi trezea bănuieli față de alt tînăr, pe care de asemenea îl iubeam : Filocles. Acesta trăia cu frica de zei și avea un suflet mare, dar cumpătat ; pentru el măreția însemna nu să se ridice, ci să se biruie pe sine și să nu facă nimic josnic. Îmi vorbea deschis despre cusururile mele și, chiar atunci cînd nu îndrăznea să-mi vorbească, tăcerea lui și tristețea ce i se vedea pe chip îmi dădeau îndeajuns a înțelege ce ar fi vrut să-mi impute.

La început această sinceritate îmi plăcea și-i ziceam adeseori că l-aș asculta cu încredere toată viața, pentru a mă pune la adăpost de lingușitori. Îmi spunea tot ce trebuie să fac pentru a călca pe urmele bunicului meu Minos și a aduce fericire regatului meu. Înțelepciunea lui nu era atît de profundă ca a ta, o, Mentor ; dar sfaturile îi erau bune, acum îmi dau seama. Încetul cu încetul, vicleniile lui Protesilas, pizmuitor și ros de ambiție, mă făcură să mă scîrbesc de Filocles. Acesta nu-mi arăta nici un fel de curtenie și-l lăsa pe celălalt să se ridice în ochii mei ; se mulțumea să-mi spună întotdeauna adevărul, cînd voiam să-l ascult. Ceea ce urmărea era binele meu și nu înavuțirea lui.

Pe nesimțite, Protesilas îmi bagă în cap că Filocles este o fire sîcîitoare și trufașă, care critică toate faptele mele, care nu-mi cere nimic, căci are mîndria de a nu voi să primească nimic de la mine și de a tinde la faima unui om

mai presus de toate onorurile. Mai adause că acest tînăr, care îmi vorbise atît de deschis despre cusururile mele, le aducea la cunoştinţă şi altora la fel de deschis, că lăsa să se înţeleagă că nu mă preţuieşte deloc şi că, prin terfelirea bunului meu nume, vroia, făcînd paradă de o virtute severă, să-şi croiască drum spre domnie.

La început, nu am putut crede că Filocles ar vrea să mă răstoarne de pe tron : există în virtutea adevărată o curăţenie şi o nevinovăţie ce nu poate nicicum fi prefăcută şi asupra căreia nu te poţi înşela, dacă eşti cu luare-aminte. Dar neclintirea cu care Filocles lupta împotriva slăbiciunilor mele începea să mă obosească. Silinţa de a-mi fi pe plac pe care şi-o dădea Protesilas şi dibăcia lui nesecată de a-mi scorni noi plăceri mă făceau să simt şi mai mult asprimea celuilalt şi să-mi pierd răbdarea.

În vremea aceasta, Protesilas, întărîtat că nu credeam tot ce îmi spunea despre vrăjmaşul lui, se hotărî să nu-mi mai zică nimic despre el şi să mă convingă prin ceva mai puternic decît toate cuvintele. Şi iată cum a izbutit să mă înşele. M-a sfătuit să-l trimit pe Filocles să comande corăbiile care urmau să le atace pe cele din Carpatia şi, pentru a mă hotărî să mă învoiesc, îmi spuse :

„Ştii că nu pot fi bănuit că aş vrea să-l laud : dar trebuie să mărturisesc că are curaj şi geniu în ceea ce priveşte războiul ; te va sluji mai bine decît un altul, şi eu pun interesele tale mai presus de ura mea împotriva lui."

Am fost încîntat descoperind această cinste şi acest simţămînt de dreptate în sufletul lui Protesilas, căruia îi încredinţasem administrarea celor mai de seamă treburi ale mele. Într-un elan de bucurie, l-am îmbrăţişat şi m-am socotit preafericit de a fi dăruit încrederea mea unui om care-mi părea mai presus de orice patimă şi de orice interes. Dar, vai ! cît de vrednici de milă sînt domnitorii ! Acest om mă cunoştea mai bine decît mă cunoşteam eu însumi ; ştia că regii sînt de obicei neîncrezători şi nepricepuţi : neîncrezători, din pricina învăţămintelor pe care

le trag fără încetare din vicleşugurile oamenilor stricaţi din juru-le ; nepricepuţi, fiindcă se lasă tîrîţi de plăceri şi sînt obişnuiţi să aibă oameni însărcinaţi să gîndească pentru ei, fără să-şi mai dea singuri osteneala. Înţelese, aşadar, că nu-i va fi prea greu să-mi stîrnească neîncrederea şi pizma împotriva unui om care ar săvîrşi fapte însemnate, cu atît mai mult cu cît lipsa acestuia i-ar fi dat deplină libertate să-i întindă capcane.

Filocles, cînd a plecat, a prevăzut ceea ce i se putea întîmpla.

„Adu-ţi aminte, îmi spuse, că nu voi mai avea cum să mă apăr, că nu-l vei mai asculta decît pe vrăjmaşul meu şi că, punîndu-mi viaţa în primejdie pentru a te sluji, s-ar putea să nu primesc altă răsplată decît mînia ta."

„Te înşeli, i-am spus, Protesilas nu vorbeşte despre tine aşa cum vorbeşti tu despre el ; te laudă, te preţuieşte, te crede vrednic de cele mai de seamă slujbe ; dacă ar începe să mi te vorbească de rău, şi-ar pierde încrederea mea. Nu te teme de nimic, du-te. Şi nu te gîndi decît să mă slujeşti cum trebuie."

A plecat şi m-a lăsat într-o stare ciudată.

Trebuie să-ţi mărturisesc, Mentor : vedeam limpede cît de trebuincios îmi era să am mai mulţi oameni cu care să mă sfătuiesc, precum şi că nimic nu e mai rău nici pentru bunul meu nume, nici pentru ducerea cu bine la capăt a treburilor, decît să mă las în seama unuia singur. Îmi dădeam seama că sfaturile înţelepte ale lui Filocles m-au ferit de multe greşeli primejdioase, în care m-ar fi împins trufia lui Protesilas. Simţeam eu bine că la Filocles există un fond de cinste şi judecăţi drepte de care Protesilas nu dădea dovadă, dar îi îngăduisem lui Protesilas să folosească un anumit ton hotărît căruia aproape că nu mă mai puteam împotrivi. Mă obosea să fiu mereu între doi oameni pe care nu-i puteam face să se înţeleagă şi, din pricina acestei oboseli, mi-am zis, din slăbiciune, că e mai

bine să înfrunt primejdia unei pierderi pentru treburile mele, dar să răsuflu în libertate. N-aș fi îndrăznit să-mi mărturisesc nici mie însumi că am avut un asemenea temei rușinos pentru hotărîrea luată ; dar acest temei rușinos, pe care nu îndrăzneam să-l dezvălui, nu înceta să lucreze pe ascuns în străfundul inimii mele și să fie adevărata pricină a tot ceea ce făceam.

Filocles i-a luat pe dușmani pe nepregătite, a dobîndit o victorie strălucită și s-a grăbit să se întoarcă pentru a preîntîmpina răuvoitoarele servicii ce bănuia că i-ar putea fi aduse ; dar Protesilas, care n-avusese încă vreme să mă înșele, i-a scris că eu aș dori să coboare în insula Carpația, pentru a trage foloase de pe urma victoriei. El m-a încredințat că, într-adevăr, aș putea cuceri cu ușurință această insulă. Dar a făcut în așa fel, încît lui Filocles să-i lipsească mai multe lucruri trebuincioase în această acțiune și l-a silit să se supună anumitor porunci, care au dus la felurite nepotriviri în îndeplinirea planului.

În ăstimp Protesilas se folosi de o slugă foarte netrebnică pe care o aveam în preajmă-mi și care urmărea pînă și cele mai neînsemnate lucruri pentru a i le aduce la cunoștință, deși se părea că nu se văd deloc și că nu se înțeleg în nici o privință. Acest slujitor, pe nume Timocrate, a venit într-o zi să-mi spună, în mare taină, că a descoperit o treabă foarte primejdioasă.

„Filocles, mi-a spus el, vrea să se slujească de oastea la de pe mare pentru a se face rege în insula Carpatia : căpeteniile trupelor țin cu el ; toți oștenii au fost cîștigați de darurile lui și, în și mai mare măsură, de îngăduința dăunătoare în care lasă trupele să trăiască. Se umflă în pene cu victoria cîștigată. Iată o scrisoare trimisă unuia dintre prietenii săi, în legătură cu planul de a ajunge rege : după o dovadă atît de fățișă, nu mai poate încăpea nici o îndoială."

Am citit scrisoarea ce-mi păru a fi scrisă de mîna lui Filocles. Dar scrisul îi fusese imitat în chip desăvîrșit,

şi acest lucru îl făcuse Protesilas împreună cu Timocrate.

Scrisoarea aceasta m-a pus într-o stare de neînchipuită uluire : o citeam luînd-o într-una de la cap şi nu-mi venea a crede că este a lui Filocles, căci prin mintea-mi descumpănită se perindau mereu toate dovezile mişcătoare de nepăsare faţă de sine şi de bună-credinţă faţă de mine. Dar ce puteam face ? Cum să mă împotrivesc unei scrisori în care credeam că sînt sigur a recunoaşte scrisul lui Filocles ?

Cînd Timocrate văzu că nu mă mai pot împotrivi vicleşugului său merse şi mai departe.

„Să mă încumet, oare, îmi spuse el şovăind, să-ţi atrag luarea-aminte asupra unui cuvînt ce se află în această scrisoare ? Filocles îi spune prietenului său că-i poate vorbi cu toată încrederea lui Protesilas despre un lucru însemnat de el doar printr-o cifră : cu siguranţă că Protesilas este vîrît în planul lui Filocles şi că s-au înţeles amîndoi pe socoteala ta. Ştii că Protesilas a stăruit să-l trimiţi pe Filocles împotriva carpatienilor. De cîtva timp a încetat să ţi-l mai vorbească de rău, aşa cum făcea deseori înainte. Dimpotrivă, îl laudă, îl acoperă cu orice prilej : de la o vreme se priveau cu destulă bunăvoinţă. Fără îndoială că Protesilas a luat împreună cu Filocles unele măsuri pentru a împărţi cu el cucerirea Carpatiei. Vezi bine că a vrut ca treaba asta să fie făcută cu încălcarea tuturor regulilor şi că este gata să ducă la pieire oastea ce o ai pe mare ca să-şi potolească ambiţia. Crezi că ar fi vrut să slujească în felul acesta ambiţia lui Filocles, dacă s-ar mai fi avut rău între ei ? Nu, nu încape nici o îndoială că aceşti doi oameni s-au unit pentru a se ridica împreună la o mare putere şi poate pentru a te răsturna de pe tronul unde domneşti. Vorbindu-ţi astfel ştiu că înfrunt ura lor, dacă, în ciuda sfaturilor mele sincere, le mai laşi puterea pe mînă : dar ce însemnătate are, de vreme ce îţi spun adevărul ?"

Aceste din urmă cuvinte ale lui Timocrate au avut o puternică înrîurire asupra mea : nu mă mai îndoiam de

trădarea lui Filocles, şi Protesilas îmi stîrnea aceeaşi neîncredere ca şi prietenul său.

În vremea aceasta, Timocrate îmi spunea într-una :

„Dacă vei aştepta ca Filocles să cucereească insula Carpatia, nu vei mai avea timp să le zădărniceşti planurile ; grăbeşte-te să te pui în siguranţă cîtă vreme o mai poţi face."

Mi-era silă de marea prefăcătorie a oamenilor ; nu ştiam în cine să mă mai încred. După ce am descoperit trădarea lui Filocles, nu mai vedeam nici un om pe pămînt în a cărui virtute să-mi pot pune nădejdea. Eram hotărît să îl dau cît mai curînd pieirii pe acest prefăcut ; dar de Protesilas mă temeam şi nu ştiam ce trebuie să fac în privinţa lui. Mă temeam să-l socot vinovat, dar mă temeam şi să mă încred în el. În sfîrşit, în descumpănirea mea, nu m-am putut împiedica să nu-i spun că Filocles îmi stîrnea bănuieli. El păru mirat şi-mi înfăţişă purtarea acestuia ca fiind dreaptă şi cumpătată ; lăudă peste măsură serviciile ce mi le adusese ; într-un cuvînt, făcu tot ce se cuvenea pentru a mă încredinţa că se are cum nu se poate mai bine cu el. Pe de altă parte, Timocrate nu pierdea nici o clipă pentru a-mi atrage luarea-aminte asupra acestei înţelegeri dintre ei şi pentru a mă sili să-l pierd pe Filocles, cîtă vreme mai puteam pune mîna pe el. Iată, scumpul meu Mentor, cît de nefericiţi sînt regii, ce lesne pot deveni o jucărie în mîna celorlalţi oameni, chiar atunci cînd ceilalţi oameni par că tremură la picioarele lor.

Am crezut că dau dovadă de un înalt simţ politic şi că îl voi descumpăni pe Protesilas dacă voi trimite în taină pe Timocrate la oastea de pe mare pentru a-l ucide pe Filocles. Protesilas îşi duse pînă la capăt prefăcătoria şi mă înşelă cu atît mai mult cu cît se purta mai firesc, ca un om ce se lasă înşelat.

Aşadar, Timocrate plecă şi-l găsi pe Filocles destul de stingherit în locul unde coborîse : n-avea de nici unele ; căci Protesilas, neştiind dacă scrisoarea cu pricina va izbuti

să-l piardă pe vrăjmaşul său, a vrut să aibă totodată şi un alt mijloc gata pregătit şi anume năruirea unei acţiuni de la care mă făcuse să nădăjduiesc atîta, ceea ce, fără îndoială, m-ar fi înfuriat împotriva lui Filocles. El susţinea acest război atît de anevoios datorită curajului, geniului său şi dragostei ce i-o purtau trupele : deşi toţi cei ce alcătuiau oastea îşi dădeau seama că această coborîre pe insulă a fost cutezătoare şi funestă pentru cretani, fiecare se străduia s-o facă să izbîndească, ca şi cum de izbînda ei ar fi fost legată viaţa şi fericirea lui ; fiecare era mulţumit să-şi pună ceas de ceas viaţa în primejdie sub conducerea unui comandant atît de înţelept şi care se pricepea atît de bine să se facă iubit.

Vrînd să-l dea pieirii pe acest comandant aflat în mijlocul unei oştiri care-l iubea cu atîta înflăcărare, Timocrate avea de ce să se teamă ; dar ambiţia furioasă este oarbă ; lui Timocrate i se părea că nimic nu este greu pentru a-i face pe plac lui Protesilas, alături de care îşi închipuia că mă va putea conduce nestingherit după moartea lui Filocles ; Protesilas nu putea suferi nici un om de bine, căci simpla lui vedere era o mustrare tainică pentru fărădelegile lui şi ar fi putut, deschizîndu-mi ochii, să-i răstoarne planurile.

Timocrate s-a înţeles cu doi căpitani ce se aflau întotdeauna în preajma lui Filocles ; le-a făgăduit în numele meu o mare răsplată şi apoi i-a spus lui Filocles că a venit să-i împărtăşească din parte-mi nişte lucruri tainice, pe care nu i le poate încredinţa decît în prezenţa celor doi căpitani. Filocles se închise cu ei şi cu Timocrate. Atunci Timocrate îl lovi pe Filocles cu pumnalul. Dar pumnalul alunecă şi nu se înfipse prea adînc ; Filocles, fără a se descumpăni, îi smulse pumnalul şi se sluji de el împotriva lui şi a celorlalţi doi. În acelaşi timp strigă ; oştenii veniră în goană ; sparseră uşa ; Filocles fu scos din mîinile celor trei oameni, care, din pricina tulburării, nu-l atacaseră cu

putere. Ei fură prinşi şi, la început, oamenii i-ar fi sfîşiat, atît de mare era mînia oştirii, dacă Filocles n-ar fi oprit mulţimea. Apoi îl luă pe Timocrate deoparte şi-l întrebă cu blîndeţe ce l-a silit să săvîrşească o faptă atît de urîtă. Timocrate, temîndu-se să nu fie omorît, se grăbi să-i arate porunca de a-l ucide pe Filocles, pe care eu i-o dădusem în scris : şi, fiindcă trădătorii sînt întotdeauna laşi *[nu]*, se gîndi decît să-şi scape viaţa, dezvăluindu-i lui Filocles toată trădarea lui Protesilas.

Filocles se îngrozi cînd văzu atîta răutate la oameni şi luă o hotărîre plină de chibzuinţă : spuse întregii oştiri că Timocrate este nevinovat ; îl duse într-un loc sigur şi de acolo îl trimise în Creta ; apoi lăsă comanda oastei lui Polimene, pe care, în ordinul scris de mîna mea, îl numeam comandant după ce Filocles avea să fie ucis. În sfîrşit, îndemnă trupele să-mi păstreze credinţa ce mi-o datorau şi în timpul nopţii se urcă într-o barcă uşoară, care-l duse în insula Samos, unde trăieşte liniştit în sărăcie şi singurătate, cioplind statui pentru a-şi cîştiga traiul şi nemaivrînd să audă de oameni înşelători şi nedrepţi, dar mai ales de regi, pe care-i socoate cei mai nefericiţi şi mai orbi dintre toţi oamenii.

În acest loc, Mentor îl opri pe Idomeneu :

— Ei bine ? spuse el, a durat mult pînă cînd ai descoperit adevărul ?

— Nu, răspunse Idomeneu, încetul cu încetul mi-am dat seama de viclenia lui Protesilas şi a lui Timocrate : s-au certat chiar între ei, căci celor răi le e greu să rămînă uniţi. Dezbinarea lor a sfîrşit prin a-mi arăta fundul prăpastiei în care m-au azvîrlit.

— Ei bine, spuse iarăşi Mentor, nu te-ai hotărît să te descotoroseşti şi de unul şi de celălalt ?

— Vai ! zise mai departe Idomeneu, scumpul meu Mentor, cît de puţin cunoşti slăbiciunea şi necazurile domnitorilor. Cînd au încăput o dată pe mîna unor oameni stricaţi şi îndrăzneţi, ce se pricep să se facă trebuincioşi,

nu mai pot nădăjdui la nici un fel de libertate. Cei care îi dispreţuiesc mai mult sînt tocmai cei cu care se poartă mai bine şi pe care îi copleşesc cu binefacerile lor. Mi-era silă de Protesilas, şi îi lăsam întreaga putere. Ciudată iluzie ! Eram bucuros că ştiu cum e şi nu aveam forţa să-i iau înapoi puterea pe care i-o lăsasem în mînă. Dealtfel, îl găseam plăcut, binevoitor, dibaci în a-mi încuraja patimile şi plin de zel în apărarea intereselor mele. În sfîrşit, aveam un motiv pentru a-mi îndreptăţi faţă de mine însumi slăbiciunea : nu cunoşteam de fapt adevărata virtute : fiindcă nu am ştiut să aleg oameni de bine să-mi conducă treburile, credeam că nu există asemenea oameni pe pămînt şi că cinstea este o nălucă frumoasă. „La ce bun, spuneam eu, să fac mare tărăboi ca să scap de mîna unui om stricat şi să cad pe mîna altuia, care nu va fi nici mai puţin lacom de foloase, nici mai sincer decît el ?“ În vremea aceasta, oştirea de pe mare comandată de Polimene s-a întors. Nu mă mai gîndeam la cucerirea insulei Carpatia, şi Protesilas nu a izbutit să se prefacă atît de bine încă să nu descopăr cît de mult îl supăra să-l ştie pe Filocles în siguranţă în Samos.

Mentor îi curmă din nou vorba lui Idomeneu, pentru a-l întreba dacă, după o trădare atît de mîrşavă, i-a încredinţat mai departe toate treburile sale lui Protesilas.

— Sînt nepriceput la treburi, îi răspunse Idomeneu, şi prea nedescurcăreţ pentru a mă descotorosi de el : ar fi trebuit să răstorn rînduiala pe care o statornicisem spre a-mi fi viaţa uşoară şi să instruiesc un om nou ; n-am avut niciodată puterea să fac acest lucru. Îmi era mai lesne să închid ochii pentru a nu vedea vicleşugurile lui Protesilas. Mă mîngîiam numai dîndu-le de înţeles anumitor oameni de încredere că reaua lui credinţă nu-mi este necunoscută. Astfel îmi închipuiam că nu sînt înşelat decît pe jumătate, deoarece ştiu că sînt înşelat. Şi, din cînd în cînd, îl lăsam chiar pe Protesilas să simtă că m-am săturat să-i rabd jugul. Adeseori, îmi făcea plăcere să mă împo-

trivesc spuselor lui, să-l osîndesc în public pentru vreun lucru făcut de el, să iau hotărîri potrivnice vrerii lui ; dar, cum el îmi cunoştea trufia şi lenea, nu era deloc stingherit de toate supărările mele. Îşi relua cu încăpăţînare atacul : cînd încercînd, prin felurite mijloace, să mă silească, cînd devenind supus şi linguşitor ; mai ales dacă băga de seamă că eram amărît, ca şi el, îşi îndoia străduinţa de a-mi găsi noi distracţii, care să mă moleşească, sau de a mă vîrî în vreun bucluc, ca să aibă prilejul să se facă trebuincios şi să-şi vădească zelul cu care apără bunul meu nume.

Deşi ştiam la ce să mă aştept din partea lui, mă lăsam întotdeauna dus de acest obicei de a-mi măguli patimile ; îmi uşura greutăţile ; făcea să tremure toată lumea, folosindu-se de autoritatea mea. În sfîrşit, nu mă puteam hotărî să-l dau pieirii. Dar, lăsîndu-l pe locul lui, i-am pus pe toţi oamenii de bine în neputinţa de a-mi mai înfăţişa adevăratele mele interese. Din acea clipă, la sfaturile ţinute nu se mai auzi nici un cuvînt liber ; adevărul se îndepărtă de mine ; greşeala, care pregăteşte căderea regilor, m-a pedepsit pentru că l-am jertfit pe Filocles ambiţiei necruţătoare a lui Protesilas : chiar cei care vădeau cel mai mult zel în dorinţa de a sluji statul şi persoana mea socotiră că, după o pildă atît de cumplită, nu mai au datoria să-mi deschidă ochii. Eu însumi, dragul meu Mentor, mă temeam ca nu cumva adevărul să răzbată prin nor şi să ajungă pînă la mine, în ciuda linguşitorilor ; căci, neavînd puterea de a-l urma, lumina lui mă stingherea. Simţeam în sînea mea că mi-ar fi pricinuit remuşcări dureroase, fără a mă putea scoate dintr-o legătură atît de funestă. Moleşeala mea şi puterea dobîndită pe nesimţite de Protesilas asupră-mi mă cufundară într-un fel de deznădejde că nu-mi voi mai recăpăta niciodată libertatea. Nu vroiam nici să văd o stare atît de ruşinoasă, nici să-i las pe ceilalţi s-o vadă. Cunoşti, dragă Mentor, trufia deşartă şi gloria amăgitoare în care sînt crescuţi regii : ei

nu vor să recunoască niciodată că au greşit. Ca să acoperi o greşeală, trebuie să faci o sută altele. Decît să mărturiseşti că te-ai înşelat şi să-ţi dai osteneala să-ţi îndreptţi greşeala, mai bine să te laşi înşelat toată viaţa. Iată starea în care se află domnitorii slabi şi nepricepuţi : aceasta era şi starea mea atunci cînd a trebuit să plec la asediul Troiei.

Cînd am plecat, l-am lăsat pe Protesilas conducător al tuturor treburilor : le-a diriguit, în lipsa mea, cu trufie şi necruţare. Regatul Cretei gemea sub tirania lui ; dar nimeni nu îndrăznea să-mi aducă la cunoştinţă cum erau asupriţi oamenii ; se ştia că mi-e teamă să privesc adevărul în faţă şi că îi las la bunul-plac al crudului Protesilas pe toţi cei ce se încumetă să vorbească împotriva lui. Dar cu cît oamenii îndrăzneau mai puţin să-şi arate nemulţumirea, cu atît răul era mai mare. După un timp, m-a silit să-l izgonesc pe viteazul Merion, care mă însoţise, acoperindu-se de atîta glorie, la asediul Troiei. Protesilas începuse să-l pizmuiască, aşa cum îi pizmuia pe toţi cei ce-mi erau apropiaţi şi vădeau vreo virtute.

Trebuie să ştii, scumpul meu Mentor, că toate nenorocirile de aici mi s-au tras. Nu atît moartea fiului meu a fost cea care a pricinuit răzvrătirea cretanilor, cît răzbunarea zeilor, mîniaţi de slăbiciunile mele, şi ura oamenilor, pe care a atras-o asupra mea Protesilas. Cînd am vărsat sîngele fiului meu, cretanii, sătui de o cîrmuire aspră, ajunseseră la capătul răbdării şi grozăvia acestei ultime fapte n-a făcut decît să dea la iveală ceea ce era de multă vreme în fundul sufletelor lor.

Timocrate mă urmă la asediul Troiei şi, în taină, îi dădea socoteală lui Protesilas, prin scrisorile sale, de tot ce putea descoperi. Simţeam prea bine că sînt captiv ; dar încercam să nu mă gîndesc la acest lucru, deoarece pierdusem nădejdea să mai pot îndrepta ceva. Cînd, la sosirea mea, cretanii s-au răzvrătit, Protesilas şi Timocrate au

fost primii care au luat-o la fugă. M-ar fi părăsit, fără îndoială, dacă n-aș fi fost nevoit să fug aproape în același timp cu ei. Ține seama, dragul meu Mentor, că oamenii neobrăzați în vreme de prosperitate sînt întotdeauna slabi și fricoși în nenorocire. Își pierd capul de îndată ce puterea absolută le scapă. Și atunci, pe cît au fost de trufași, pe atît îi vezi cum se tîrîie și într-o clipită trec de la o stare la alta.

Mentor îi spuse lui Idomeneu :

— Dar cum se face că, deși îi cunoști pînă-n străfunduri pe acești doi oameni răi, i-ai mai păstrat, după cum văd, în preajma ta ? Nu mă mir că te-au urmat, căci nu aveau altceva de făcut pentru folosul lor ; înțeleg chiar că ai săvîrșit o faptă mărinimoasă dîndu-le adăpost în noua ta așezare : dar de ce să te mai lași pe mîna lor, după ce-ai tras atîtea învățăminte crude ?

— Nu știi, răspunse Idomeneu, cît de zadarnice sînt toate învățămintele trase de domnitorii moleșiți și nepricepuți, care trăiesc fără chibzuială. Toate îi nemulțumesc, dar nu au curajul să îndrepte nimic. Atîția ani de deprindere sînt ca niște lanțuri ce mă leagă de acești doi oameni, și ei se țin clipă de clipă de capul meu. De cînd mă aflu aici, m-au împins la toate cheltuielile nebunești pe care le-ai văzut ; au secătuit acest stat pe cale de a se naște ; au adus asupra mea războiul, care, fără tine, m-ar fi zdrobit. Nu după mult timp, aș fi trecut la Salento prin aceleași nenorociri prin care am trecut în Creta ; dar tu mi-ai deschis, în sfîrșit, ochii și mi-ai dat curajul ce-mi lipsea ca să ies din starea de robie. Nu știu ce mi-ai făcut, dar de cînd ești aici mă simt alt om.

Mentor îl întrebă apoi pe Idomeneu cum se poartă Protesilas acum, cînd lucrurile s-au schimbat.

— Nu există ceva mai prefăcut, răspunse Idomeneu, decît purtarea lui de la sosirea ta. În primul rînd, nu s-a dat în lături de la nimic pentru a-mi sădi pe ocolite neîncrederea în suflet. N-a spus nimic împotriva ta ; dar în-

tîlneam feluriţi oameni care veneau să-mi atragă luarea aminte că aceşti doi străini sînt foarte de temut. „Unul, spuneau ei, este fiul înşelătorului Ulise ; altul este un om ascuns şi cu o minte cuprinzătoare : s-au deprins să rătăcească din regat în regat ; cine ştie dacă nu şi-au făcut vreun plan cu privire la regatul tău ? Aceşti aventurieri povestesc chiar ei că au stîrnit mari tulburări în toate ţările pe unde au trecut : acesta e un stat care abia ia naştere şi nu s-a întărit încă bine ; cele mai slabe mişcări ar putea să-l răstoarne.“ Protesilas nu spune nimic, dar caută să mă facă să întrevăd că toate aceste schimbări, pe care m-ai îndemnat să le întreprind, sînt primejdioase şi întrec măsura. Îmi cere să mă gîndesc la propriul meu interes :

„Dacă vei da oamenilor putinţa să trăiască în belşug, îmi spune el, nu vor mai munci ; vor deveni mîndri, nesupuşi şi vor fi întotdeauna gata să se răzvrătească : numai slăbiciunea şi sărăcia îi fac supuşi şi-i împiedică să se împotrivească autorităţii.“ Adeseori încearcă să-şi redobîndească vechea lui putere, pentru a mă trage după el şi înfăţişează întotdeauna lucrurile ca şi cum ar fi mînat de zelul de a mă sluji :

„Vrînd să-i uşurezi pe oameni, îmi zice, micşorezi puterea regală, şi prin aceasta faci chiar poporului un rău de neîndreptat ; căci el are nevoie să fie ţinut jos spre propria lui tihnă.“

La toate acestea am răspuns că voi şti să-i hotărăsc pe oameni să-şi îndeplinească datoria făcîndu-mă iubit de ei, nelăsînd să mi se scadă cu nimic autoritatea, cu toate că le uşurez starea pedepsindu-i aspru pe toţi cei vinovaţi, în sfîrşit, dînd copiilor o creştere bună şi întregului popor o disciplină desăvîrşită ca să ducă şi mai departe o viaţă simplă şi cumpătată, o viaţă de muncă. „Ce !, am spus eu, nu poţi ţine în supunere un popor dacă nu-l laşi să moară de foame ? Ce lipsă de omenie ! Ce politică de silnicie ! Cîte popoare nu vedem că sînt tratate cu blîndeţe şi rămîn totuşi foarte credincioase faţă de domnito-

rii lor ! Ceea ce duce la răzvrătiri este ambiția și neliniștea mai marilor unui stat, cînd acestora li se dă prea multă libertate și cînd patimile lor sînt lăsate să se întindă la nesfîrșit ; este mulțimea celor mari și a celor mici care trăiesc în ușurătate, lux și trîndăvie ; este prea marele număr de oameni care și-au închinat viața războiului și nesocotesc toate îndeletnicirile folositoare ce se cuvin încurajate în vreme de pace ; în sfîrșit, este deznădejdea popoarelor a căror viață e chinuită ; este asprimea, trufia regilor și ușurătatea lor, care-i face neputincioși să vegheze asupra tuturor membrilor statului, pentru a preîntîmpina tulburările. Iată ce duce la răzvrătiri, și nu pîinea pe care plugarul este lăsat să o mănînce în pace, după ce a dobîndit-o cu sudoarea frunții lui."

Cînd Protesilas a văzut că eram de neclintit în aceste precepte ale mele, a luat o hotărîre cu totul deosebită de purtarea lui din trecut : să urmeze aceste precepte pe care nu le putuse nimici ; s-a prefăcut că-i sînt pe plac, că e încredințat de adevărul lor, că-mi este îndatorat că l-am luminat în această privință. Vine în întîmpinarea tuturor dorințelor pe care le-aș putea avea pentru ușurarea celor săraci ; este primul care-mi înfățișează nevoile lor și țipă împotriva cheltuielilor nebunești. Să știi chiar că te și laudă, spune că are încredere în tine și nu uită nimic pentru a-ți fi pe plac. Cît despre Timocrate, începe să nu se mai aibă atît de bine cu Protesilas ; s-a gîndit să devină neatîrnat ; Protesilas îl pizmuiește și, în parte, tocmai datorită neînțelegerilor dintre ei, le-am descoperit prefăcătoria.

Mentor, zîmbind, îi răspunse astfel lui Idomeneu :

— Ei ! dar ai fost atît de slab încît te-ai lăsat tiranizat atîția ani de zile de doi trădători a căror trădare o cunoșteai !

— Ah ! nu știi, răspunse Idomeneu, ce putere au oamenii vicleni asupra unui rege slab și nepriceput, care a lăsat în seama lor toate treburile. Dealtfel, ți-am spus

adineauri că Protesilas împărtășește acum toate vederile tale în privința binelui obștesc.

Mentor își continuă cuvîntarea, cu aer grav :

— Văd prea bine cîtă întîietate au cei răi asupra celor buni în fața regilor ; tu ești o pildă cumplită în această privință. Spui că ți-am deschis ochii asupra lui Protesilas, dar ei sînt încă închiși, de vreme ce-l lași la conducerea treburilor tale pe acest om care nu e vrednic să trăiască. Află că cei răi nu sînt neputincioși să facă binele ; îl fac cu nepăsare, așa cum fac și răul, cînd poate sluji ambiției lor. Nu-i costă nimic să facă răul, fiindcă nu-i oprește nici un simțămînt de bunătate și nici vreun principiu de virtute ; dar fac și binele fără greutate, pentru că stricăciunea lor îi împinge să-l facă pentru a părea buni și pentru a-i înșela pe ceilalți oameni. De fapt, ei nu sînt în stare de virtute, deși se prefac că o practică ; dar sînt în stare ca la toate celelalte vicii ale lor să-l adauge pe cel mai hîd dintre ele, care este fățărnicia. Atîta vreme cît vei vrea neapărat să faci binele, Protesilas va fi gata să-l facă împreună cu tine, pentru a-și păstra puterea ; dar, de cum va simți cît de cît că ești înclinat s-o lași mai încet, nu se va da în lături de la nimic pentru a te face să cazi din nou în rătăcire și pentru a-și arăta iarăși nestingherit firea lui înșelătoare și crudă. Te poți oare bucura de cinstire și poți duce o viață tihnită cîtă vreme un asemenea om se ține de capul tău clipă de clipă și cînd îl știi pe înțeleptul și credinciosul Filocles sărac și acoperit de ocară în insula Samos ?

Tu recunoști, o, Idomeneu, că oamenii înșelători și îndrăzneți care sînt de față îi trag după ei pe domnitorii slabi ; dar ar trebui să adaugi că domnitorii mai au și o altă nenorocire, care nu este mai mică, și anume aceea de a uita cu ușurință virtutea și serviciile aduse de un om aflat departe. Din pricină că domnitorii sînt înconjurați de o mare mulțime de oameni, nu există nici unul care să le facă o impresie puternică : ei nu-i bagă în seamă decît

pe cei ce sînt de față și îi lingușesc ; toți ceilalți se șterg curînd din mintea lor. Mai ales virtutea nu prea o bagă în seamă, fiindcă virtutea nu numai că nu-i lingușește, dar le întoarce vorba și le osîndește slăbiciunile. Este oare de mirare că nu sînt iubiți, de vreme ce nu se fac vrednici de iubire și nu iubesc altceva decît mărirea și plăcerea lor ?

După ce spuse aceste cuvinte, Mentor îl făcu pe Idomeneu să înțeleagă că trebuie să-i izgonească cît mai curînd pe Protesilas și pe Timocrate și să-l aducă înapoi pe Filocles. Singurul lucru ce-l oprea pe rege era asprimea lui Filocles, de care se temea.

— Mărturisesc, spunea el, că nu mă pot împiedica să nu mă cam tem de întoarcerea lui, deși îl îndrăgesc și-l prețuiesc. Sînt obișnuit, din cea mai fragedă vîrstă, cu laudele, curtenia și îngăduința, pe care nu pot nădăjdui să le găsesc la acest om. De cum făceam lucrul pe care nu-l încuviința, aerul lui trist mă lăsa îndeajuns să văd că mă osîndește. Cînd era singur cu mine, purtarea îi era respectuoasă și cumpătată, dar rece.

— Nu vezi, îi răspunse Mentor, că domnitorii stricați de lingușitori îi găsesc reci și aspri pe toți cei neatîrnați și neprefăcuți ? Merg chiar pînă acolo, încît își închipuie că nu dai dovadă de zel în a-i sluji și că nu-ți este pe plac autoritatea lor, dacă nu ai un suflet slugarnic și nu te arăți gata să-i lingușești, atunci cînd se folosesc în modul cel mai nedrept de puterea lor. Orice cuvînt liber și mărinimos li se pare semeț, dojenitor și ațîțător la răzvrătire. Au devenit atît de lesne supărăcioși, încît tot ceea ce nu-i lingușește îi rănește și îi mînie. Dar să mergem mai departe. Sînt gata să cred că Filocles este, într-adevăr, rece și aspru : asprimea lui nu este oare mai bună decît lingușeala dăunătoare a sfetnicilor tăi ? Unde o să găsești un om fără cusururi, iar cusurul de a-ți spune cu prea multă îndrăzneală adevărul nu este oare cel de care trebuie să te temi cel mai puțin ? Dar ce spun eu ? Nu este oare

un cusur trebuincios pentru a-ți îndrepta cusururile tale și pentru a birui sila de adevăr, la care te-a împins lingușeala ? Ai nevoie de un om care să nu iubească decît adevărul și pe tine, și să te iubească mai mult decît știi să te iubești tu însuți, să-ți spună adevărul în pofida voinței tale, să-ți înfrîngă toate rezervele, și acest om trebuincios este Filocles. Ține minte că un domnitor trebuie să se socoată preafericit dacă în timpul domniei lui se naște fie și un singur om cu aceste daruri : acest om este comoara cea mai de preț a statului, și domnitorul trebuie să se teamă, ca de cea mai mare pedeapsă din partea zeilor, să nu-l piardă, fiindcă s-a dovedit nevrednic de a-l avea, neștiind să se slujească de el.

Cît despre cusururile oamenilor de bine, trebuie să cauți să le afli și să nu-i lași să se slujească de ele. Îndreaptă-le ; nu te lăsa niciodată în voia zelului lor nestăpînit ; dar ascultă-i cu bunăvoință, cinstește-le virtutea ; arată obștii că știi să o descoperi și, mai ales, ferește-te să mai fii multă vreme așa cum ai fost pînă acum. Domnitorii răzgîiați, ca tine, se mulțumesc să-i disprețuiască pe oamenii stricați, dar nu se dau în lături să-i folosească mai departe, arătîndu-le încredere și să-i copleșească cu binefacerile ; pe de altă parte, se fălesc că-i recunosc și pe oamenii virtuoși : dar nu le aduc decît laude deșarte, neîncumetîndu-se nici să le încredințeze slujba, nici să-i primească în preajma lor, nici să-și răspîndească binefacerile asupra lor.

Atunci Idomeneu spuse că-i este rușine că a întîrziat atît de mult cu punerea în libertate a nevinovăției asuprite și cu pedepsirea celor care l-au înșelat. Mentor nici măcar nu mai întîmpină vreo greutate în a-l hotărî pe rege să-l piardă pe favoritul său ; căci, de îndată ce ai izbutit să-i faci pe favoriți suspecți și nedoriți de stăpînii lor, domnitorii, sătui și stingheriți de ei, nu mai caută decît să se descotorosească de acești oameni ; prietenia

lor se spulberă, serviciile aduse sînt uitate, căderea favoriților nu-i costă nimic, numai să nu-i mai vadă.

De îndată, regele îi porunci în taină lui Hegesip, unul din cei mai de seamă dregători ai casei sale, să-i ia pe Protesilas și pe Timocrate, să-i ducă la loc sigur în insula Samos, să-i lase acolo și să-l aducă înapoi pe Filocles din acel loc de surghiun. Hegesip, uluit de această poruncă, nu se putu opri să nu plîngă de bucurie.

— Abia acum, spuse el regelui, ai să stîrnești încîntare în rîndurile supușilor tăi. Acești doi oameni au fost pricina tuturor nenorocirilor tale și ale poporului tău : au trecut douăzeci de ani de cînd îi fac să geamă pe toți oamenii de bine, și nici măcar să geamă nu îndrăznesc, atît de cruntă este tirania lor ; i-au doborît pe toți cei ce se încumetă să ajungă la tine în alt chip decît prin mijlocirea lor.

Apoi Hegesip îi dezvălui regelui numeroase ticăloșii și cruzimi săvîrșite de acești doi oameni, fapte de care regele nu auzise niciodată vorbindu-se fiindcă nimeni nu se încumeta să-i învinuiască. Îi povesti chiar că a descoperit o uneltire secretă, care urmărea să-l ucidă pe Mentor. Regele se îngrozi de tot ce i se înfățișa.

Hegesip se grăbi să meargă să-l ia pe Protesilas de la el de acasă[1] ; casa lui era mai puțin mare, dar mai plăcută și mai veselă decît cea a regelui ; arhitectura se vădea de cel mai bun gust ; Protesilas o împodobise, cheltuind bani storși din sîngele oamenilor sărmani. În acea clipă, se afla într-un salon de marmoră din apropierea băilor sale, întins cu nepăsare pe un pat așternut cu purpură și

[1] S-ar putea ca Fénelon să se fi gîndit la dizgrația superintendentului de finanțe Nicolas Fouquet (1615—1680). Averea pe care o adunase, datorită funcțiilor lui, a folosit-o protejînd oamenii de litere (Molière, La Fontaine, Pellisson) și construind castelul de Vaux. Denunțat de Colbert că nu a vărsat regelui sumele de bani încasate, acesta dădu ordin să fie arestat (1661) și condamnat ca delapidator (1664), Fouquet moare în 1680 în fortăreața Pinerolo (Piemont).

broderie de aur ; părea obosit şi sleit de discuţii ; ochii şi sprîncenile lăsau să se vadă un fel de nelinişte, un om întunecat şi crud. Mai marii statului se aflau în juru-i, aşezaţi pe covoare, potrivindu-şi chipurile după chipul lui Protesilas, căruia îi urmăreau şi cea mai mică clipire din ochi. De abia deschidea el gura, că toată lumea izbucnea în strigăte de admiraţie pentru ceea ce avea de gînd să spună. Unul din cei mai de seamă din ceată îi povestea, întrecînd în chip caraghios măsura, ceea ce făcuse Protesilas însuşi pentru rege. Un altul îl încredinţa că Iupiter, păcălind-o pe mama lui, îi dăduse viaţă şi că era fiu al părintelui zeilor.[1] Un poet veni să-i cînte versuri, în care spunea că Protesilas, învăţat de muze, era deopotrivă cu Apolo în toate lucrările spiritului. Un alt poet, mai laş şi mai nerușinat, îl numea în versurile sale născocitorul artelor frumoase şi părintele poporului, pe care-l făcea fericit ; îl zugrăvea ţinînd în mînă cornul abundenţei[2].

Protesilas asculta toate aceste laude cu un aer înţepat, cu gîndul aiurea şi plin de dispreţ, ca un om care ştie prea bine că merită laude şi mai grozave şi că le face prea mare hatîr lăsîndu-se lăudat. Era acolo un linguşitor ce-şi îngădui să-i vorbească la ureche, pentru a-i spune un lucru şugubăţ despre administraţia pe care Mentor încerca s-o statornicească. Protesilas zîmbi ; întreaga adunare se porni pe rîs, deşi cea mai mare parte nici nu putea şti ce i se spusese. Dar, cum Protesilas îşi reluă de îndată aerul aspru şi semeţ, toţi deveniră din nou temători şi tăcuţi. Mai mulţi nobili aşteptau clipa cînd Protesilas ar fi putut să se întoarcă spre ei şi să-i asculte ; păreau tulburaţi şi

[1] Asemenea lui Hercule, care era fiul lui Iupiter şi al Alcmenei cu care Iupiter se unise, luînd înfăţişarea soţului ei, Amphitrion.

[2] Cornul caprei Amalteea, care l-a hrănit în copilărie cu laptele ei pe Zeus în Creta. Acest corn, denumit şi cornul abundenţei, putea oferi celui ce-l poseda orice şi-ar fi dorit.

stingheriți : aceasta pentru că voiau să-i ceară niște hatîruri. Atitudinea lor rugătoare grăia de la sine ; păreau la fel de supuși ca o mamă la picioarele altarului, cînd cere zeilor tămăduirea singurului ei fiu. Toți păreau mulțumiți, plini de duioșie și de admirație pentru Protesilas, cu toate că, în inima lor, toți nutreau împotriva lui o furie neîmblînzită.

În clipa aceasta intră Hegesip, puse mîna pe sabia lui Protesilas și-i spuse, din partea regelui, că îl va duce în insula Samos. La auzul acestor cuvinte toată trufia favoritului se prăbuși ca o stîncă ce se desprinde din creștetul unui munte abrupt. Și iată-l că se aruncă, tremurînd și tulburat, la picioarele lui Hegesip : plînge, șovăie, se bîlbîie, tremură ; cuprinde genunchii acestui om, pe care, cu un ceas mai înainte, nu binevoia să-l cinstească nici măcar cu o privire. Toți cei care-l tămîiau, văzînd că e pierdut fără scăpare, își preschimbară limgușirile în ocări nemiloase.

Hegesip nu voia să-i dea răgaz nici să-și ia rămas bun de la familie, nici să ia cu el anumite hîrtii secrete. Totul fu ridicat și dus regelui. Timocrate a fost arestat în același timp, și uimirea lui era fără margini ; căci credea că, fiind certat cu Protesilas, nu putea să fie tîrît în prăbușirea acestuia. Au plecat cu o corabie ce le fusese pregătită. Au ajuns în Samos. Hegesip îi lăsă acolo pe cei doi nenorociți și, pentru a pune vîrf nenorocirilor lor, îi lăsă împreună. Acolo, își aruncau cu furie în obraz unul altuia nelegiuirile pe care le săvîrșiseră și care erau pricina căderii lor : s-au trezit fără nici o nădejde de a mai revedea Salento, osîndiți să trăiască departe de soțiile și copiii lor, nu spun departe de prietenii lor, căci nu aveau prieteni. Erau duși într-un ținut necunoscut, unde nu urmau să aibă alt mijloc de trai decît munca lor, ei care o duseseră atîția ani în huzur și fast. Ca două fiare dezlănțuite, erau oricînd gata să se sfîșie unul pe altul.

În vremea aceasta, Hegesip întrebă în ce loc de pe insulă locuieşte Filocles. I se spuse că locuieşte destul de departe de oraş, pe un munte, unde o peşteră îi slujeşte drept casă. Toată lumea îi vorbi cu admiraţie despre acest străin. „De cînd se află în insula aceasta, i se spuse, n-a supărat pe nimeni : toţi sînt mişcaţi de răbdarea lui, de munca şi de firea lui potolită ; deşi nu are nimic, pare întotdeauna mulţumit. Cu toate că stă aici, departe de treburile ţării, lipsit de bunuri şi de putere, nu încetează să facă bine celor care o merită şi se pricepe să înjghebeze mii de lucruri pentru plăcerea tuturor vecinilor săi."

Hegesip se duse spre această peşteră : o găsi pustie şi deschisă ; căci, datorită sărăciei şi simplităţii moravurilor lui, Filocles nu avea de ce s-o zăvorască atunci cînd pleca. O rogojină de stuf, lucrată grosolan, îi slujea drept pat. Arareori aprindea focul, fiindcă nu mînca nimic fiert : hrana era alcătuită, în timpul verii, din fructe proaspăt culese şi, în timpul iernii, din curmale şi smochine uscate. Un izvor limpede, care în căderea lui de pe stîncă dădea naştere unui ochi de apă, îi potolea setea. N-avea în peşteră decît uneltele trebuincioase pentru cioplit statui şi cîteva cărţi, pe care le citea la anumite ceasuri, nu pentru a-şi îmbogăţi spiritul, nici pentru a-şi potoli curiozitatea, ci pentru a-şi spori cunoştinţele, odihnindu-se după muncă, şi pentru a învăţa să fie bun. Cît despre cioplitul statuilor, nu se îndeletnicea cu aceasta decît pentru a-şi căli trupul, a nu trîndăvi şi a-şi cîştiga traiul fără să aibă nevoie de nimeni.

Cînd intră în peşteră, Hegesip admiră lucrările începute. Zări un Iupiter al cărui chip senin era atît de plin de măreţie, încît îţi dădeai cu uşurinţă seama că el este părintele zeilor şi al oamenilor. În alt ungher apărea Marte, cu o mîndrie aspră şi ameninţătoare. Dar cel mai mult atrăgea privirile o statuie a Minervei care însufleţeşte artele : chipul său era nobil şi blînd, boiul înalt şi mîndru ; avea atîta mişcare, încît ai fi crezut că e gata să păşească.

După ce şi-a bucurat ochii cu aceste statui, Hegesip a ieşit din peşteră şi l-a văzut în depărtare, sub un copac înalt, pe Filocles, care citea aşezat pe iarbă : se îndreptă spre el şi Filocles, zărindu-l, nu ştiu ce să creadă.

„Nu este oare, îşi spuse în sinea lui, Hegesip, alături de care am trăit atîta vreme în Creta ? Dar de ce să fi venit într-o insulă atît de îndepărtată ? Oare n-o fi umbra lui, care, după moarte, vine de pe malurile Stixului ?"

În timp ce-l încercau aceste îndoieli, Hegesip sosi atît de aproape de el, încît nu putu să nu-l recunoască şi îl îmbrăţişă.

— Aşadar, tu eşti, spuse el, scumpul şi vechiul meu prieten ? Ce întîmplare, ce furtună te-a azvîrlit pe acest ţărm ? De ce ai părăsit insula Creta ? O dizgraţie asemănătoare cu cea în care am căzut eu te-a izgonit din patrie ?

Hegesip îi răspuse :

— Nu este nicidecum o dizgraţie ; dimpotrivă, bunăvoinţa zeilor mă aduce aici.

De îndată, începu să-i povestească despre lunga tiranie a lui Protesilas, intrigile ţesute de el împreună cu Timocrate, nefericirile în care l-au azvîrlit pe Idomeneu, prăbuşirea acestui principe, fuga lui pe coastele Italiei, întemeierea regatului Salento, sosirea lui Mentor şi a lui Telemah, preceptele înţelepte pe care Mentor le vîrîse în mintea regelui şi dizgraţia celor doi trădători. Mai adause că i-a adus în Samos, ca să sufere acolo surghiunul pe care l-a suferit Filocles din vina lor şi, la sfîrşit, îi spuse că are poruncă să-l ducă la Salento, unde regele, cunoscîndu-i nevinovăţia, voieşte să-i încredinţeze treburile sale şi să-l covîrşească cu bunuri.

— Priveşte, îi spuse Filocles, această peşteră, mai potrivită să adăpostească animale sălbatice decît să fie locuită de un om. Aici, vreme de atîţia ani, m-am bucurat de mai multă desfătare şi tihnă decît în palatele aurite

din insula Creta. Oamenii nu mă mai înşeală, căci nu mai văd oameni ; nu le mai ascult vorbele linguşitoare şi veninoase ; nu mai am nevoie de ei ; mîinile mele, asprite de muncă, îmi dau cu uşurinţă hrana simplă ce-mi este de trebuinţă ; nu am nevoie, după cum vezi, decît de o ţesătură uşoară ca să-mi acopăr trupul. Nemaiavînd nevoi, bucurîndu-mă de o linişte netulburată şi de o dulce libertate, pe care înţelepciunea din cărţile mele mă învaţă s-o folosesc bine, ce aş putea să caut printre oamenii pizmaşi, înşelători şi nestatornici ? Nu, nu, scumpul meu Hegesip, nu-mi răpi fericirea. Protesilas s-a trădat pe sine însuşi vrînd să-l trădeze pe rege şi să mă piardă ; dar nu mi-a făcut nici un rău. Dimpotrivă, mi-a făcut cel mai mare bine ; m-a scăpat de frămîntările şi robia treburilor ; lui îi datorez preţioasa mea singurătate şi toate plăcerile nevinovate de care mă bucur aici.

Întoarce-te, o, Hegesip, întoarce-te la rege, ajută-l să îndure necazurile măririi şi săvîrşeşte pe lîngă el ceea ce voiai să săvîrşesc eu. De vreme ce ochii lui, atîta timp închişi în faţa adevărului, i-au fost deschişi, în sfîrşit, de acest om înţelept căruia îi spui Mentor, să-l oprească pe lîngă el. În ce mă priveşte, după naufragiul suferit, nu doresc să părăsesc portul unde, din fericire, m-a azvîrlit furtuna, pentru a înfrunta din nou vînturile. O, ce vrednici de plîns sînt regii ! O, cît sînt de vrednici de milă cei care-i slujesc ! Dacă sînt răi, cît de mult îi fac să sufere pe oameni şi ce chinuri le sînt pregătite în întunecatul Tartar ! Dacă sînt buni, cîte greutăţi n-au de biruit, cîte capcane de ocolit, cîte nenorociri de îndurat ! Încă o dată, Hegesip, lasă-mă în fericita mea sărăcie.

În vreme ce Filocles vorbea astfel cu multă înfocare, Hegesip îi privea uimit. Îl văzuse odinioară în Creta, cînd conducea cele mai de seamă treburi, slab, sleit de puteri şi istovit : căci, din pricina firii lui aprinse şi aspre, munca îl secătuia. Nu putea să vadă, fără să nu se mînie, viciul nepedepsit ; ar fi vrut ca în treburi să fie respectată o

anumită cinste pe care n-o întîlnea niciodată : astfel încît slujba îi zdruncina sănătatea şubredă. Dar, la Samos, Hegesip îl vedea gras şi puternic ; în ciuda anilor, o tinereţe în floare strălucea din nou pe chipu-i ; o viaţă de muncă, dar cumpătată şi liniştită îi făurise parcă o nouă fire.

— Te miră că mă vezi atît de schimbat, îi spuse atunci Filocles zîmbind. Singurătatea mi-a dat această prospeţime şi sănătate desăvîrşită ; vrăjmaşilor mei le datorez ceea ce n-aş fi putut găsi vreodată nici în soarta cea mai fericită. Vrei oare să pierd nişte bunuri adevărate ca să alerg după unele amăgitoare şi să mă cufund din nou în vechile mele necazuri ? Nu fi mai crud decît Protesilas : cel puţin nu-mi răpi fericirea pe care i-o datorez lui.

Atunci Hegesip îi înfăţişă, dar în zadar, tot ceea ce credea el că ar putea să-l mişte.

— Te lasă oare rece, îi spuse el, plăcerea de a-ţi revedea rudele şi prietenii, care oftează după întoarcerea ta şi pe care numai nădejdea de a te îmbrăţişa îi umple de bucurie ? Dar tu, care te temi de zei şi-ţi cinsteşti datoria, socoţi că-i un lucru de nimic să-ţi slujeşti regele, să-l ajuţi în toate lucrurile bune pe care vrea să le facă şi să fericeşti atîta norod ? Este oare îngăduit să te laşi în voia unei filozofii sălbatice, să te pui mai presus de tot restul neamului omenesc şi să preţuieşti mai mult odihna ta decît fericirea semenilor tăi ? Dealtfel, se va crede că din ură nu vrei să vii să-l mai vezi pe rege. Dacă a dorit să-ţi facă rău este că nu te-a cunoscut : nu pe adevăratul, pe bunul, pe dreptul Filocles a vrut să-l dea pieirii ; cel pe care a vrut să-l pedepsească era un om cu totul deosebit de tine. Dar acum, cînd te cunoaşte şi nu te mai ia drept un altul, simte reînviindu-i întreagă în inimă vechea lui prietenie : te aşteaptă ; îţi şi întinde braţele pentru a te strînge la piept ; în nerăbdarea lui,

numără zilele şi ceasurile. Îţi este oare inima atît de înăsprită, încît să fii neiertător cu regele tău şi cu cei mai dragi prieteni ?

Filocles, care la început fusese cuprins de duioşie cînd îl recunoscuse pe Hegesip, îşi reluă aerul lui aspru la auzul acestor cuvinte. Asemenea unei stînci de care se lovesc vînturile în zadar şi se sparg valurile mugind, rămase neclintit şi nici rugăminţile, nici cuvintele chibzuite nu au găsit vreo spărtură ca să poată pătrunde în inima lui. Dar, în clipa în care Hegesip începuse să-şi piardă nădejdea de a-i înfrînge voinţa, Filocles, cercetînd voinţa zeilor, descoperi, după zborul păsărilor, după măruntaiele jertfelor şi după diferite alte semne, că trebuia să-l urmeze pe Hegesip. Atunci nu se mai împotrivi. Se pregăti de plecare, dar nu fără a încerca o părere de rău după pustiul unde petrecuse atîţia ani.

— Vai !, spunea el, trebuie să te părăsesc, o, plăcută peşteră, unde somnul tihnit venea în toate nopţile să-mi aducă odihna după truda zilei ! Aici, în mijlocul săraciei mele, Parcele îmi torceau zile de aur şi de mătase.

Se plecă pînă la pămînt pentru a adora naiada ce-i potolise o vreme atît de îndelungată setea cu unda ei limpede şi nimfele care populau munţii învecinaţi. Echo [1] îi auzi părerile de rău şi, cu glas trist, le repetă tuturor zeităţilor cîmpeneşti.

Apoi Filocles veni la oraş cu Hegesip, pentru a se îmbarca. Îşi închipuia că nefericitul Protesilas, copleşit de ruşine şi ură, nu va vrea să-l vadă : dar se înşela ; căci oamenii stricaţi n-au nici un fel de ruşine şi sînt întotdeauna gata de orice josnicii. Plin de modestie, Filocles se ascundea de frică să nu fie văzut de acest ticălos : se temea

[1] În legătură cu numele acestei nimfe circulă două versiuni. Potrivit primei, o ţinea de vorbă pe Hera, în timp ce Zeus alerga după nimfe, drept care zeiţa, mînioasă, a prefăcut-o în ecou. Potrivit altei versiuni, s-ar fi îndrăgostit de Narcis, dar cum acesta nu i-a împărtăşit dragostea, s-a retras în singurătate şi s-a stins de durere, rămînîndu-i numai vocea — ecoul.

să nu-i sporească amărăciunea, atunci, cînd acesta avea să vadă bunăstarea unui vrăjmaş ce urma să fie înălţat pe ruinele lui. Dar Protesilas îl căuta de zor pe Filocles : voia să-i trezească mila şi să-l hotărască să-i ceară regelui îngăduinţa de a se întoarce la Salento. Filocles era prea sincer pentru a-i făgădui că se va strădui să-l hotărască pe rege să-l cheme înapoi, căci ştia mai bine ca oricine cît de dăunătoare ar fi fost întoarcerea lui : dar îi vorbi cu multă blîndeţe, îi arătă milă, încercă să-l mîngîie, îl povăţui să caute să-i îmblînzească pe zei ducînd o viaţă curată şi vădind o mare răbdare în nenorocirile sale. Şi, cum aflase că regele îi luase lui Protesilas toate bunurile dobîndite pe nedrept, îi făgădui două lucruri, pe care mai tîrziu le aduse întocmai la îndeplinire : unul — să aibă grijă de soţia şi de copiii lui, rămaşi la Salento într-o sărăcie cumplită şi nevoiţi să înfrunte mînia obştească ; celălalt — să-i trimită lui Protesilas, în această insulă îndepărtată, un oarecare ajutor bănesc pentru a-i îndulci nefericirea.

În vremea aceasta, un vînt prielnic umflă pînzele. Hegesip, nerăbdător, încerca să-l silească pe Filocles să plece. Protesilas îi privea cum se îmbarcau. Rămase pe ţărm cu ochii pironiţi la corabia care despica valurile şi pe care vîntul o ducea din ce în ce mai departe. Chiar şi cînd nu o mai putu vedea, imaginea îi stăruia în minte. În sfîrşit, tulburat, furios, pradă deznădejdii începu să-şi smulgă părul din cap, să se tăvălească în nisip, să le impute zeilor asprimea lor, chemă în zadar să-i vină în ajutor moartea nemiloasă, care, surdă la rugăminţile lui, nu binevoi să-l izbăvească de atîtea rele, iar el nu avu curajul să şi-o dea singur.

În ăstimp, corabia, împinsă de bunăvoinţa lui Neptun şi a vînturilor, ajunse curînd la Salento. Oamenii veniră să-i spună regelui că a intrat în port : el alergă de grabă, împreună cu Mentor, în întîmpinarea lui Filocles ; îl îmbrăţişă cu duioşie, îşi arătă în chip vădit părerea de rău de

a-l fi prigonit atît de nedrept. Departe de a fi privită ca o slăbiciune din partea unui rege, această recunoaștere a fost socotită de salentini ca strădania unui suflet mare care, ridicîndu-se deasupra propriilor greșeli, le mărturisește cu curaj pentru a le îndrepta. Toată lumea plîngea de bucurie cînd îl văzu pe omul de bine care iubise poporul și cînd îl auzi pe rege vorbind cu atîta înțelepciune și bunătate. Filocles, cu un aer respectuos și modest, primea mîngîierile regelui și era nerăbdător să scape de aclamațiile poporului ; îl urmă pe rege la palat. Curînd, el și cu Mentor s-au înțeles atît de bine de parcă și-ar fi petrecut toată viața împreună, deși nu se văzuseră niciodată : aceasta fiindcă zeii, care nu au vrut să le dea celor răi ochi pentru a-i vedea pe cei buni, le dă în schimb celor buni darul de a se cunoaște între ei. Cei ce îndrăgesc virtutea nu pot fi împreună fără a nu fi uniți de virtutea pe care o îndrăgesc.

Curînd, Filocles îi ceru regelui să-i îngăduie să se retragă în apropiere de Salento, într-o singurătate unde să trăiască mai departe în sărăcie, așa cum trăise în Samos. Regele împreună cu Mentor se duceau aproape în fiecare zi în pustiul lui să-l vadă. Acolo cercetau mijloacele de a întări legile și de a da o formă solidă cîrmuirii pentru binele obștesc.

Cele două lucruri mai de seamă pe care le-au cercetat au fost creșterea copiilor și felul de trai în timp de pace.

În ce privește copiii, Mentor spunea :

— Ei sînt mai puțin ai părinților cît ai statului ; sînt copiii poporului, nădejdea și puterea lui ; după ce au fost stricați, nu mai e timp pentru îndreptarea lor. Nu e destul să-i înlături din slujbe, cînd vezi că s-au dovedit nevrednici de ele ; e mult mai bine să preîntîmpini răul decît să fii nevoit să-l pedepsești. Regele, adăugă el, care e părintele întregului popor, este cu deosebire părintele întregului tineret, floarea națiunii. În floare trebuie pregătite fructele ; așa că regele să nu pregete să vegheze

şi să-i pună şi pe alţii să vegheze la creşterea ce se dă copiilor. Să urmărească neabătut respectarea legilor lui Minos, ce poruncesc creşterea copiilor în dispreţ faţă de durere şi de moarte ; să fie pusă la loc de cinste ocolirea desfătărilor şi a avuţiilor ; nedreptatea, minciuna, nerecunoştinţa şi uşurătatea să fie socotite vicii josnice ; să fie învăţaţi, încă din cea mai fragedă pruncie, să cînte imnuri de slavă eroilor care au fost iubiţi de zei, care au săvîrşit fapte generoase pentru patria lor şi care şi-au dovedit în mod strălucit curajul în lupte. Farmecul muncii să le învăluie sufletele pentru a le face moravurile blînde şi curate ; să fie învăţaţi să se arate iubitori cu prietenii lor, credincioşi faţă de aliaţii lor, drepţi cu toţi oamenii şi chiar cu cei mai înrăiţi duşmani ai lor ; să se teamă mai puţin de moarte şi de chinuri decît de cea mai neînsemnată mustrare de cuget. Dacă de timpuriu li se vîră copiilor în cap aceste precepte de seamă şi dacă le facem să pătrundă în inima lor prin dulceaţa cîntecului, puţini vor fi aceia care nu se vor înflăcăra de dragoste pentru glorie şi pentru virtute.

Mentor adăugă că este de cea mai mare însemnătate să se înfiinţeze şcoli publice pentru a deprinde tineretul cu cele mai grele exerciţii ale trupului şi pentru a înlătura moleşeala şi trîndăvia, care smintesc firile cele mai frumoase ; ar fi vrut jocuri şi spectacole cît mai felurite care să însufleţească întregul popor, dar, mai ales, care să deprindă trupurile cu exerciţii, făcîndu-le astfel agile, sprintene şi viguroase : mai adăuga răsplăţi pentru încurajarea unor nobile întreceri. Ceea ce dorea însă cel mai mult pentru statornicirea bunelor moravuri, era ca tinerii să se căsătorească de timpuriu, iar părinţii lor, fără să urmărească nici un fel de foloase, să-i lase să-şi aleagă soţii plăcute la trup şi la minte, pe care ei să le poată îndrăgi.

Dar, în timp ce se pregăteau mijloacele pentru a păstra tineretul curat, nevinovat, harnic, supus şi iubitor de

glorie, Filocles, care îndrăgea războiul, îi spuse lui Mentor :

— În zadar îi vei pune pe tineri să se îndeletnicească cu toate aceste exerciţii, dacă-i vei lăsa să lîncezească într-o pace necurmată şi să nu aibă nici un fel de experienţă a războiului şi nici o nevoie de a-şi pune la încercare curajul. Prin aceasta vei slăbi pe nesimţite neamul ; curajul se va moleşi ; desfătările vor sminti moravurile ; alte popoare, războinice, îl vor birui fără greutate şi, fiindcă vrei să înlături relele pe care le aduce după sine războiul, va cădea într-o robie cumplită.

Mentor îi răspunse :

— Relele aduse de război sînt şi mai îngrozitoare decît crezi. Războiul secătuieşte un stat şi-l aduce întotdeauna în primejdia de a pieri, chiar atunci cînd cîştigă cele mai mari victorii. Chiar dacă, la început, sorţii de izbîndă sînt de partea ta, nu poţi fi niciodată sigur că îl vei sfîrşi fără a fi supus la cele mai triste răsturnări ale soartei. Chiar dacă oştile tale sînt mai puternice decît ale vrăjmaşului cînd porneşti la luptă, cea mai mică greşeală, o spaimă neîntemeiată, un lucru de nimic îţi smulge victoria pe care o aveai în mînă şi o dă vrăjmaşilor tăi. Chiar dacă ai ţine în tabăra ta victoria parcă înlănţuită, te-ai nimici tu însuţi, nimicindu-ţi vrăjmaşii ; îţi pustieşti ţara ; laşi pămînturile aproape nelucrate ; tulburi negoţul ; dar, ceea ce este cu mult mai rău, îngădui slăbirea celor mai bune legi şi smintirea moravurilor : tineretul nu se mai îndeletniceşte cu literele ; nevoia grabnică te face să te împaci cu o libertate dăunătoare în rîndul trupelor ; justiţia, administraţia, totul pătimeşte de pe urma acestei neorînduieli ; un rege care varsă sîngele atîtor oameni şi pricinuieşte atîtea nenorociri pentru a dobîndi puţină glorie sau a lărgi hotarele regatului său este nevrednic de gloria pe care o caută şi merită să piardă ceea ce stăpîneşte, deoarece a vrut să pună mîna pe ceea ce nu este al lui.

Dar, iată mijlocul de a face un neam să deprindă curajul în timp de pace. Ai văzut exerciţiile pentru trup pe care le-am statornicit, răsplăţile ce vor stîrni întrecerea, principiile de glorie şi de virtute care îşi vor găsi sălaş în sufletele copiilor, aproape din leagăn, prin cîntarea marilor fapte ale eroilor ; adaugă la aceste mijloace pe cel al unei vieţi cumpătate şi pline de hărnicie. Dar asta nu este totul : de îndată ce un popor aliat cu neamul tău va fi în război, trebuie să trimiţi acolo floarea tineretului tău, mai ales pe aceia la care se va întrezări geniul războiului şi vor fi cei mai în măsură să tragă foloase de pe urma acestei încercări. Prin aceasta, îţi vei păstra un nume bun printre aliaţii tăi : alianţa ta va fi căutată, oamenii se vor teme să n-o piardă ; fără să ai război la tine în ţară şi pe cheltuiala ta, te vei bucura întotdeauna de un tineret călit în războaie şi cutezător. Deşi în ţara ta vei avea pace, nu te vei da în lături să ţii la mare cinste pe cei ce au darul războiului : căci adevăratul mijloc de a îndepărta războiul şi de a păstra o pace îndelungată este de a cultiva meşteşugul armelor ; de a-i cinsti pe oamenii ce se disting în acest meşteşug ; de a avea întotdeauna oameni care să fi fost încercaţi în acest meşteşug în ţări străine şi să cunoască forţele, disciplina militară şi felurile de a face război ale popoarelor învecinate ; de a nu fi în stare, deopotrivă, nici să faci război din ambiţie, nici să te temi de el din slăbiciune. Atunci, fiind întotdeauna gata să-l faci de nevoie, izbuteşti să nu-l faci aproape niciodată.

Cît despre aliaţi, cînd sînt gata să pornească războiul unii împotriva altora, tu trebuie să fii mijlocitor între ei. În felul acesta vei dobîndi o glorie mai trainică şi mai sigură decît cea a cuceritorilor ; vei cîştiga dragostea şi preţuirea străinilor ; ei vor avea cu toţii nevoie de tine : vei domni asupra lor prin încredere, aşa cum domneşti asupra supuşilor tăi prin autoritate ; vei rămîne păstrătorul tainelor, judecătorul tratatelor, stăpînul inimilor ; faima ta va face înconjurul tuturor ţărilor, oricît de îndepărtate ;

numele tău va fi ca o mireasmă bine mirositoare ce se răspîndește din țară în țară, ajungînd pînă la popoarele cele mai îndepărtate. În această stare, dacă un popor învecinat te atacă în pofida regulilor justiției, te găsește călit în războaie, pregătit ; dar, ceea ce este cu mult mai mult, te găsește iubit și ajutat ; toți vecinii tăi se îngrijorează pentru tine și sînt încredințați că menținerea ta înseamnă siguranță pentru toți. Iată un meterez cu mult mai de nădejde decît toate zidurile cetăților și decît toate locurile întărite ; iată adevărata glorie. Dar cît de puțini regi știu să caute această glorie și să nu se îndepărteze de ea ! Ei aleargă după o umbră amăgitoare și lasă în urma lor adevărata cinste, fiindcă nu o cunosc.

După ce Mentor a vorbit astfel, Filocles îl privi uluit : apoi își aruncă privirea spre rege și văzu, încîntat, cu cît nesaț aduna Idomeneu în fundul inimii sale toate cuvintele care curgeau, ca un fluviu de înțelepciune, din gura acestui străin.

Sub înfățișarea lui Mentor, Minerva statornicea astfel în Salento cele mai bune legi și cele mai folositoare principii de cîrmuire, nu atît pentru a face să înflorească regatul lui Idomeneu, cît pentru a-i da lui Telemah, cînd se va întoarce, o pildă grăitoare despre ceea ce poate face o cîrmuire înțeleaptă pentru a aduce popoarelor fericirea și a dărui unui rege bun o glorie trainică.

CARTEA A DOUĂSPREZECEA

Telemah, în timpul şederii sale la aliaţi, dobîndeşte dragostea celor mai de seamă căpetenii ale lor, chiar şi pe cea a lui Filoctet, care la început nu-l vedea cu ochi buni, din pricina lui Ulise, tatăl lui. Filoctet îi povesteşte peripeţiile lui şi obîrşia urii pe care o nutrea împotriva lui Ulise : îi arată ce urmări funeste are patima amorului, povestindu-i istoria tragică a morţii lui Hercule. Îi spune cum a obţinut de la acest erou săgeţile ucigaşe, fără de care oraşul Troia nu putea fi luat ; cum a fost pedepsit, pentru că a dezvăluit taina morţii lui Hercule, prin toate suferinţele pe care le-a avut de îndurat în insula Lemnos ; în sfîrşit, cum Ulise s-a slujit de Neoptolem pentru a-l hotărî să ia parte la asediul Troiei, unde rana i-a fost tămăduită de către fiii lui Esculap [1].

În vremea aceasta, Telemah îşi dovedea curajul înfruntînd primejdiile războiului. Plecînd din Salento, a căutat să

[1] Zeul medicinii. A avut doi fii : Machaon şi Podalirius, vestiţi pentru priceperea lor în arta tămăduirii, şi patru fiice, printre care se număra şi Hygeea, zeiţa sănătăţii. Machaon şi Podalirius au participat la războiul troian, vindecîndu-i, printre alţii, pe Filoctet, Menelau şi Patrocle.

cîştige dragostea bătrînilor comandanţi, a căror faimă şi experienţă ajunseseră pe treapta cea mai înaltă. Nestor, care îl mai văzuse şi la Pilos şi îl preţuise dintotdeauna pe Ulise, se purta cu el ca şi cum ar fi fost propriul lui fiu. Îi dădea poveţe aducînd în sprijinul lor felurite pilde ; îi povestea toate isprăvile din tinereţea lui şi faptele mai deosebite ale eroilor de pe timpuri, la care fusese de faţă. Amintirea acestui bătrîn înţelept, care a apucat în viaţa lui trei generaţii de oameni, era o istorie a timpurilor străvechi, săpată în marmoră sau în bronz.

La început Filoctet nu l-a privit pe Telemah cu acelaşi drag cu care îl privea Nestor : ura pe care o nutrise vreme atît de îndelungată în inima lui împotriva lui Ulise îl îndepărta de fiul acestuia, şi el nu putea vedea decît cu ciudă tot ceea ce i se părea că zeii pregătesc în folosul acestui tînăr, pentru a-l face egalul eroilor ce au dărîmat oraşul Troia. Dar, pînă la urmă, modestia lui Telemah a biruit pica ce i-o purta Filoctet ; el nu s-a putut împiedeca să nu îndrăgească această virtute blîndă şi modestă. Adeseori îl lua pe Telemah şi-i spunea :

— Fiul meu (căci nu mă mai tem să te numesc astfel), tatăl tău şi cu mine, mărturisesc, am fost multă vreme vrăjmaşi : mărturisesc chiar că, după ce am făcut să cadă mîndrul oraş al Troiei, inima mea nu s-a mulcomit şi, cînd te-am văzut, mi-a fost greu să îndrăgesc virtutea în fiul lui Ulise. Mi-am făcut adeseori mustrări, dar pînă la urmă, virtutea, cînd este blîndă, simplă, nevinovată şi modestă, biruie totul.

Apoi Filoctet se porni pe nesimţite să-i povestească întîmplările care i-au aprins în inimă atîta ură împotriva lui Ulise.

— Trebuie să iau firul povestirii mele de mai departe, spuse el. Îl urmam pretutindeni pe marele Hercule, care a izbăvit pămîntul de atîţia monştri şi în faţa căruia ceilalţi eroi erau asemenea unor trestii plăpînde pe lîngă un stejar

puternic, sau asemenea unor păsărele micuțe în fața unui vultur. Și nenorocirile lui și ale mele ni s-au tras de la o patimă ce aduce cele mai cumplite năpaste ; această patimă e amorul. Hercule, care a biruit atîția monștri, nu putea birui această patimă rușinoasă, și crudul copil Cupidon își bătea joc de el. Nu-și putea aminti fără să nu roșească de rușinea că odinioară și-a uitat pînă într-atît de gloria sa, încît a ajuns să toarcă stînd în preajma Omfalei [1], regina Lidiei, precum cel mai laș și mai lipsit de bărbăție dintre toți bărbații, atît de jos a fost tîrît de amorul lui orb. De o sută de ori mi-a mărturisit că acest răstimp din viața lui i-a terfelit virtutea și a șters aproape gloria dobîndită prin toate muncile lui.

Totuși, o, zei ! aceasta este slăbiciunea și nestatornicia bărbaților : ei se prind că vor fi în stare să facă orice și nu se pot împotrivi la nimic. Vai ! marele Hercule căzu din nou în capcanele amorului de care de atîtea ori s-a arătat scîrbit : a îndrăgit-o pe Dejanira [2]. Ar fi fost foarte fericit dacă ar fi rămas statornic în patima lui pentru femeia ce i-a fost soție ! Dar, curînd, tinerețea Iolei [3], pe chipul căreia erau zugrăvite Grațiile, îi vrăji inima. Dejanira se aprinse de gelozie ; își aminti de acea tunică ucigașă pe care centaurul Nessus i-o lăsase cînd murise, ca un mijloc sigur de a-i redeștepta dragostea lui Hercule, ori de cîte ori acesta părea c-o uită pentru a iubi pe alta. Tunica, îmbibată cu sîngele veninos al centaurului, păstra în ea otrava săgeților cu care acest monstru fusese străpuns. Săgețile lui

[1] Fiica lui Iardanus și soția regelui Tmolus, regină a Lidiei. Hercule a stat trei ani la curtea ei ca sclav pentru a împlini o poruncă a oracolului din Delfi. Înrobit și iubit de regină, Hercule are cu Omfala un fiu, pe nume Lamus.

[2] Fiica regelui Oeneus și sora lui Meleager. Hercule se căsătorește cu ea la rugămintea lui Meleager și au împreună un fiu, Hyllus.

[3] Fiica lui Eurytus, regele Oechaliei. Iubită de Hercule, ea se căsătorește, după moartea eroului, cu fiul acestuia, Hyllus.

Hercule, care l-au ucis pe vicleanul centaur, fuseseră înmuiate în sîngele hidrei din Lerna [1] iar acest sînge otrăvea săgeţile în aşa fel, încît toate rănile pe care le pricinuiau erau de netămăduit.

Hercule, îmbrăcînd această tunică, simţi deodată văpaia mistuitoare ce-i pătrundea pînă în măduva oaselor ; izbucni în strigăte înfiorătoare, făcînd să răsune muntele Oeta [2] şi toate văile adînci ; chiar şi marea părea a fi mişcată ; nici mugetele scoase de taurii cei mai furioşi în timpul luptelor dintre ei n-ar fi făcut un zgomot atît de înspăimîntător. Nefericitul Lichas[3], care îi adusese această tunică din partea Dejanirei, îndrăzni să se apropie de el. Hercule, înnebunit de durere, îl apucă şi-l învîrti prin văzduh aşa cum un trăgător cu praştia roteşte sfoara a cărei piatră vrea s-o arunce departe de el. Astfel, Lichas, azvîrlit din înaltul muntelui de puternica mînă a lui Hercule, căzu în valurile mării, unde fu pe dată prefăcut într-o stîncă cu o înfăţişare omenească şi care, fiind întotdeauna bătută de valuri mînioase, îi înspăimîntă de departe pe cîrmacii cuminţi.

După nenorocirea întîmplată lui Lichas, am crezut că nu mă mai pot încrede în Hercule ; mă gîndeam să mă ascund în peşterile cele mai adînci. Îl vedeam scoţînd fără nici o greutate din rădăcini, cu o mînă, brazii înalţi şi stejarii bătrîni, care au înfruntat veacuri de-a rîndul vînturile şi furtunile. Cu cealaltă mînă încerca zadarnic să-şi smulgă din spinare tunica ucigaşă : ea i se lipise de piele şi părea c-a devenit una cu mădularele sale. Pe măsură ce o sfîşia, îşi sfîşia şi pielea, şi carnea ; sîngele îi curgea şiroaie şi

[1] Şarpe legendar şi monstruos, cu şapte capete care creşteau pe dată dacă nu erau retezate toate dintr-o lovitură. Uciderea lui a fost una din cele douăsprezece „munci" ale lui Hercule.

[2] Munte din vechea Grecie, în Tesalia, unde, potrivit legendei, s-ar fi urcat pe rug Hercule.

[3] Unul dintre slujitorii lui Hercule.

uda pămîntul. În sfîrşit, după ce virtutea îi birui durerea, exclamă :

„Vezi, o, scumpul meu Filoctet, cîte suferinţe mă fac să îndur zeii ; ei sînt drepţi ; eu sînt cel care i-am jignit ; am nesocotit iubirea ce şi-o datorează soţii unul altuia. După ce am biruit atîţia duşmani, m-am lăsat cu laşitate copleşit de amorul pentru o frumuseţe străină ; pier, şi sînt mulţumit că pier pentru a-i îmblînzi pe zei. Dar, vai !, scump prieten, unde fugi ? Prea marea mea durere m-a făcut, e adevărat, să săvîrşesc faţă de sărmanul Lichas o cruzime pentru care mă căiesc ! El n-a ştiut ce otravă-mi dă ; n-a meritat ceea ce l-am făcut să sufere ; dar crezi oare că pot uita prietenia ce ţi-o datorez şi că vreau să-ţi iau viaţa ? Nu, nu voi înceta să-l preţuiesc pe Filoctet. Filoctet va primi la sînul lui sufletul meu, gata să-şi ia zborul : el este cel care îmi va aduna cenuşa. Dar unde eşti, o, scumpul meu Filoctet, Filoctet, singura nădejde ce mi-a mai rămas pe lumea aceasta ?“

Auzind aceste cuvinte, mă grăbii să alerg spre el ; îmi întinse braţele şi vru să mă îmbrăţişeze : dar se dădu înapoi de teamă să nu aprindă şi în mine văpaia cumplită care-l mistuia.

„Vai ! spuse el, nici măcar această mîngîiere nu mai îmi este îngăduită.“

Vorbind astfel, adună toţi copacii pe care îi doborîse ; făcu din ei un rug pe vîrful muntelui şi urcă liniştit pe rug ; întinse pielea leului din Nemeea, care îi acoperise vreme atît de îndelungată umerii, pe cînd străbătea pămîntul de la un capăt la altul ca să doboare monştrii şi să-i scape pe cei năpăstuiţi, se sprijini de măciuca lui şi îmi porunci să aprind focul rugului. Mîinile mele tremurînde şi cuprinse de groază nu puteau să se împotrivească la împlinirea acestui crud serviciu ; căci viaţa nu mai era pentru el un dar al zeilor, atît îi era de funestă ! Mă temeam chiar

ca prea marile lui dureri să nu-l împingă să săvîrşească ceva nevrednic de virtutea care a uluit întreaga lume. Cînd văzu că flacăra începe să cuprindă rugul, zise :

„Acum, scumpul meu Filoctet, îmi dau seama de prietenia ta adevărată ; căci îţi este mai dragă cinstea decît viaţa mea. Fie ca zeii să te răsplătească pentru acest lucru ! Îţi las ceea ce am mai de preţ pe lume, aceste săgeţi înmuiate în sîngele hidrei din Lerna. Tu ştii că rănile pricinuite de ele sînt fără leac ; cu ajutorul lor vei fi de neînvins, aşa cum am fost şi eu, şi nici un muritor nu se va încumeta să lupte împotriva ta. Ţine minte că pînă în clipa morţii am păstrat credinţă prieteniei noastre şi nu uita niciodată cît mi-ai fost de drag. Dar, dacă este adevărat că suferinţele mele te mişcă, îmi poţi aduce o ultimă mîngîiere : făgăduieşte-mi că nu vei dezvălui niciodată vreunui muritor nici moartea mea, nici locul unde îmi vei ascunde cenuşa !“

I-am făgăduit, vai !, ba chiar i-am jurat, stropindu-i rugul cu lacrimile mele. O licărire de bucurie îi apăru în ochi ; dar deodată vîlvătaia flăcărilor îl învălui, înăbuşindu-i glasul şi ascunzîndu-l aproape privirilor mele. Totuşi îl mai zăream puţin printre flăcări, cu un chip la fel de senin de parcă, încununat cu flori şi scăldat în parfumuri, ar fi gustat bucuria unui ospăţ minunat, în mijlocul tuturor prietenilor săi.

Focul a mistuit curînd tot ce era pămîntesc şi muritor în el. Curînd nu mai rămase nimic din tot ce primise la naştere de la mama sa, Alcmena ; dar păstră, din porunca lui Iupiter, acea fire subtilă şi nemuritoare, acea flacără cerească, adevăratul principiu al vieţii, pe care-l primise de la părintele zeilor. Şi se duse să soarbă nectarul împreună cu ei, sub bolţile aurite ale strălucitului Olimp, unde zeii i-o dădură de soţie pe plăcuta Hebe [1], zeiţa tine-

[1] Zeiţa veşnicei tinereţi, fiica lui Zeus şi a Herei.

reţii, care umplea cu nectar cupa marelui Iupiter, înainte ca Ganimede [1] să fi primit această cinste.

În ce mă priveşte, săgeţile acestea, pe care mi le-a dat pentru a mă ridica mai presus de toţi eroii, au fost un izvor nesecat de suferinţe. Curînd regii uniţi între ei au pornit să-l răzbune pe Menelau împotriva josnicului Paris, care o răpise pe Elena, şi să răstoarne împărăţia lui Priam. Oracolul lui Apolo le dădu de înţeles că nu pot nădăjdui să ducă acest război la un sfîrşit fericit, dacă nu vor avea săgeţile lui Hercule.

Ulise, tatăl tău, întotdeauna cel mai luminat la minte şi cel mai iscusit la sfat, luă asupră-i sarcina de a mă face să primesc să merg cu ei la asediul Troiei şi să aduc cu mine aceste săgeţi pe care socotea că le am. Trecuse multă vreme de cînd Hercule nu mai fusese văzut pe pămînt : nu se mai auzea vorbindu-se despre nici o nouă ispravă a acestui erou, monştrii şi nelegiuiţii începură din nou să apară, fără a fi pedepsiţi. Grecii nu ştiau ce să creadă despre el : unii spuneau că a murit ; alţii îşi dădeau cu părerea că a plecat pînă sub Ursa îngheţată, pentru a-i îmblînzi pe sciţi. Dar Ulise spunea cu tărie că a murit şi hotărî să mă facă să mărturisesc acest lucru.

Veni să mă caute într-o vreme cînd nu mă puteam încă mîngîia de pierderea marelui Alcide. Întîmpină greutăţi cum nu se poate mai mari pentru a ajunge la mine ; căci nu mai puteam să văd oameni : nu puteam suferi să fiu smuls din acele pustiuri ale muntelui Oeta, unde îl văzusem pierind pe prietenul meu ; nu mă gîndeam decît să chem mereu în minte imaginea eroului şi să plîng la vederea acestor triste meleaguri. Dar pe buzele tatălui tău sălăşluia o dulce şi puternică forţă de a te face să spui ca el : părea că e la fel de îndurerat ca şi mine, vărsa lacrimi ;

[1] Tînăr de o neînchipuită frumuseţe, originar din Phrygia. A fost răpit de Iupiter de pe muntele unde păştea oile tatălui său şi adus în Olimp unde l-a făcut paharnicul zeilor, în locul lui Hebe.

știu să-mi cîștige pe nesimțite inima și să-mi dobîndească încrederea ; îmi stîrni înduioșarea pentru regii greci, care plecau să lupte pentru o cauză dreaptă și nu puteau izbîndi fără mine. Cu toate acestea, nu reuși să-mi smulgă taina morții lui Hercule, pe care jurasem să n-o dezvălui niciodată ; dar el nu se îndoia de moartea lui și stăruia să-i spun locul unde i-am ascuns cenușa.

Vai ! mi-era groază să-mi calc jurămîntul, dezvăluindu-i taina pe care le făgăduisem zeilor să n-o spun niciodată ; dar am avut slăbiciunea să i-o dezvălui pe ocolite, fără a mă încumeta să nu-mi țin jurămîntul ; zeii m-au pedepsit pentru aceasta : am lovit cu piciorul pămîntul în locul unde pusesem cenușa lui Hercule. Apoi am plecat să mă alătur regilor uniți, care m-au primit cu aceeași bucurie cu care l-ar fi primit pe Hercule însuși. Cum treceam prin insula Lemnos, vrui să arăt tuturor grecilor de ce sînt în stare săgețile mele. În timp ce mă pregăteam să străpung un căprior care alerga într-o pădure, din nebăgare de seamă am lăsat să-mi cadă pe picior o săgeată din arc și ea îmi făcu o rană pe care o mai simt și acum. Curînd am fost cuprins de durerile îndurate și de Hercule ; zi și noapte umpleam insula cu vaietele mele : sîngele negru și stricat care-mi curgea din rană otrăvea aerul și răspîndea în tabăra grecilor o duhoare în stare să-i înăbușe și pe cei mai voinici oameni. Întreaga oaste era îngrozită văzîndu-mă în această stare nenorocită ; fiecare se gîndea că este un chin ce mi-a fost trimis de zeii cei drepți.

Ulise, care m-a făcut să pornesc la acest război, a fost cel dintîi care m-a părăsit. După aceea, mi-am dat seama că a făcut-o pentru că punea interesul întregii Grecii și victoria mai presus de motivele de prietenie și de bunăcuviință ale unuia sau altuia : nu se mai puteau aduce jertfe în tabără, într-atît hidoșenia rănii, duhoarea și strigătele mele sfîșietoare tulburau întreaga oștire. Dar, în clipa cînd m-am văzut părăsit de toți grecii în urma sfatului lui Ulise, această purtare mi s-a părut plină de cea mai cumplită

lipsă de omenie şi de cea mai mîrşavă trădare. Vai ! eram orb ; şi nu vedeam că era drept ca şi cei mai înţelepţi oameni să fie împotriva mea, aşa cum erau zeii pe care îi mîniasem.

Aproape tot timpul cît a durat asediul Troiei am rămas singur, fără ajutor, fără nici o nădejde, fără nici o uşurare, pradă unor dureri îngrozitoare, în acea insulă pustie şi sălbatică, unde nu auzeam decît zgomotul valurilor mării care se spărgeau lovindu-se de stînci. În mijlocul acestei singurătăţi, am găsit o peşteră goală, săpată într-o stîncă ce înalţa spre cer două vîrfuri ca două capete : din această stîncă izvora o apă limpede. Peştera era bîrlogul unor animale sălbatice, a căror furie o înfruntam zi şi noapte. Am strîns cîteva frunze pentru a-mi face un culcuş. Singurul bun ce-mi mai rămăsese era o oală de lemn cioplită grosolan şi cîteva veşminte sfîşiate cu care mi-am legat rana pentru a opri sîngele şi a o curăţa. Acolo, părăsit de oameni şi lăsat pradă mîniei zeilor, îmi petreceam timpul străpungînd cu săgeţile porumbeii şi alte păsări ce zburau în jurul stîncii. Cînd ucideam vreo pasăre pentru a mă hrăni, trebuia să mă tîrîi pe pămînt, înfrîngîndu-mi durerea, şi să-mi culeg prada : astfel, cu mîinile mele dobîndeam ceea ce trebuia să-mi slujească drept hrană.

E drept că, la plecare, grecii mi-au lăsat cîte ceva de-ale gurii ; dar n-a ţinut mult. Aprindeam focul cu ajutorul pietrelor. Această viaţă, oricît de cumplită era, mi s-ar fi părut dulce, departe de oamenii nerecunoscători şi înşelători, dacă durerea nu m-ar fi covîrşit şi dacă n-aş fi retrăit mereu trista mea păţanie.

„Ce ! îmi spuneam, smulgi un om din patria lui, socotind că este singurul care poate răzbuna Grecia, şi apoi, în timpul somnului, îl părăseşti în această insulă pustie !"

Căci grecii au plecat în timp ce dormeam. Gîndeşte-te cît de uimit am fost şi cîte lacrimi am vărsat cînd m-am trezit şi am văzut corăbiile despicînd valurile. Vai ! oriîncotro mă îndreptam în această insulă sălbatică şi cumplită,

nu găseam decît durere. Nu exista nici port, nici negoţ, nici ospitalitate, nici oameni care să tragă de bunăvoie la ţărm. Nu puteai vedea aici decît nefericiţi azvîrliţi de furtună şi nu puteai nădăjdui să găseşti tovărăşie decît datorită naufragiilor : şi chiar atunci, cei ce veneau în acest loc nu îndrăzneau să mă ia cu ei pentru a mă duce înapoi ; se temeau de mînia zeilor şi de cea a grecilor.

De zece ani de zile îndur ruşinea, durerea şi foamea ; hrăneam o rană care mă mistuia ; nădejdea însăşi se stinsese în inima mea. Odată, pe cînd mă întorceam de la culesul unor ierburi de leac pentru rană, zării în văgăuna mea un tînăr frumos şi gingaş, dar mîndru, şi de statul unui erou. Mi se păru că-l văd pe Ahile, pînă într-atît semăna cu el la trăsături, la privire şi la umblet ; numai vîrsta tînărului mă făcu să înţeleg că nu putea fi el. Chipul lui, din cîte băgai de seamă, arăta deopotrivă milă şi stînjeneală : era mişcat cînd vedea cu cîtă greutate şi încetineală mă tîram ; ţipetele mele ascuţite şi dureroase, cărora le răspundeau ecourile de pe tot acest ţărm, îi umplură inima de duioşie.

„O, străine !, i-am spus de la o depărtare destul de mare, ce nenorocire te-a adus în această insulă nelocuită ? Recunosc veşmîntul grecesc, acest veşmînt care-mi este încă atît de drag. O, ce nerăbdător sînt să-ţi aud glasul şi să sorb de pe buzele tale cuvintele limbii pe care am învăţat-o din pruncie şi pe care n-o mai pot vorbi cu nimeni de atîta vreme de cînd mă aflu în această pustietate ! Să nu te înspăimînţi la vederea unui om atît de nenorocit : se cuvine să-ţi stîrnească milă."

Abia rosti Neoptolem [1] : „Sînt grec", că am strigat : „O, dulce cuvînt, după atîţia ani de tăcere şi de suferinţe fără mîngîiere. O, fiul meu, ce nenorocire, ce fur-

[1] Neoptolem (Pyrrhus), fiul lui Ahile şi al Deidamiei, rege al Epirului. A fost adus la asediul Troiei de către Ulise şi Diomede de la curtea lui Licomede, întrucît prorocul Helenus le spusese grecilor că nu vor cuceri Troia pînă cînd Neoptolem nu va lua locul tatălui său în luptă.

tună, sau mai degrabă ce vînt prielnic te-a adus aici pentru a pune capăt nenorocirilor mele ?"

El îmi răspunse :

„Sînt din insula Scyros [1], şi mă întorc acolo ; se spune că sînt fiul lui Ahile : acum ştii totul".

Cuvintele acestea, prea puţine, nu-mi potoleau curiozitatea ; i-am spus :

„O, fiu al unui tată pe care l-am iubit atît, scump vlăstar al lui Licomede [2] cum de ai ajuns aici ? De unde vii ?"

Mi-a răspuns că vine de la asediul Troiei.

„N-ai făcut parte, i-am spus eu, din prima expediţie ?"

„Dar tu, mi-a spus el, ai făcut ?"

Atunci i-am răspuns :

„Nu cunoşti, văd bine, numele lui Filoctet, nici nenorocirile lui. Vai ! cît sînt de năpăstuit ! Prigonitorii mei mă jignesc în năpasta în care mă aflu : Grecia nu ştie ce sufăr ; durerea este şi mai mare. Atrizii [3] m-au adus în starea aceasta ; fie ca zeii să le-o plătească !"

Apoi i-am povestit cum m-au părăsit grecii.

De îndată ce ascultă plîngerile mele, începu şi el să mi se plîngă.

„După moartea lui Ahile", spuse el...

De la început i-am tăiat vorba, spunîndu-i :

„Ce ! Ahile a murit ! Iartă-mă, fiule, dacă-ţi tulbur povestirea prin lacrimile pe care le datorez tatălui tău."

Neoptolem mi-a răspuns, tăindu-mi vorba :

„Mă mîngîi ; ce dulce e pentru mine să-l văd pe Filoctet plîngîndu-mi tatăl !"

Reluîndu-şi istorisirea, Neoptolem mi-a zis :

---

[1] Insulă grecească din Marea Egee.

[2] Regele dolopilor. Îl primeşte la curtea sa pe Ahile, care are cu una din fiicele lui, Deidamia, un fiu, pe Neoptolem.

[3] Nume al urmaşilor lui Atreu, folosit îndeosebi pentru desemnarea lui Menelau şi Agamemnon.

„După moartea lui Ahile, Ulise şi Phoenix [1] au venit să mă caute şi să-mi spună că fără mine nu pot nimici oraşul Troiei. Nu au întîmpinat nici o greutate pentru a mă lua cu ei ; căci durerea morţii lui Ahile şi dorinţa de a moşteni gloria lui în acest faimos război erau îndeajuns pentru a mă hotărî să-i urmez. Am ajuns la Sigeea [2] ; oştirea se adună în jurul meu : fiecare jură că-l revede pe Ahile ; dar vai ! el nu mai era. Tînăr şi fără a fi trecut prin multe încercări, credeam că pot nădăjdui totul din partea celor ce-mi aduceau atîtea laude. Mai întîi le-am cerut Atrizilor armele tatălui meu ; mi-au răspuns cu cruzime : «Vei primi celelalte lucruri ale lui ; dar în ce priveşte armele, ele sînt hărăzite lui Ulise». De îndată, m-am simţit tulburat, am plîns, m-am mîniat ; dar Ulise, fără a fi mişcat, mi-a spus : «Tinere, tu n-ai fost alături de noi în primejdiile acestui îndelungat asediu, n-ai meritat aceste arme şi ai şi început să vorbeşti cu prea multă semeţie : nu le vei avea niciodată». Jefuit pe nedrept de Ulise, mă întorc în insula Scyros, mai puţin pornit împotriva lui Ulise, cît împotriva Atrizilor. Fie ca oricine este vrăjmaşul lor să poată fi prietenul zeilor ! O, Filoctet, am spus totul."

Atunci l-am întrebat pe Neoptolem cum de n-a împiedicat Aiax Telamonianul [3] această nedreptate.

„A murit", mi-a răspuns.

„A murit ?, am strigat, dar Ulise nu moare ! Dimpotrivă, ajunge la mare cinste în rîndurile oştirii !"

I-am cerut veşti despre Antiloh, fiul înţeleptului Nestor, şi despre Patrocle, atît de îndrăgit de Ahile.

„Au murit şi ei", mi-a spus.

---

[1] Fiul lui Amyntor, dascăl şi prieten al lui Ahile.

[2] În vechime, promontoriu din Asia Mică, la intrarea Mării Egee în Helespont. A slujit drept bază flotei greceşti.

[3] Fiul lui Telamon, rege al Salaminei. În războiul troian a fost considerat cel mai viteaz dintre greci, după Ahile. Îşi dispută cu Ulise, după moartea lui Ahile, armele acestuia şi nedobîndindu-le, în cele din urmă se omoară.

Din nou am strigat :

„Ce, au murit ! Vai ! Ce-mi tot spui ? Crudul război îi seceră pe cei buni şi-i cruţă pe cei răi. Ulise este, aşadar, în viaţă ? Tersit [1] de asemenea, fără îndoială ? Iată ce fac zeii ; şi noi îi mai lăudăm !"

În timp ce eram cuprins de furie împotriva tatălui tău, Neoptolem mă minţea mai departe ; el adăugă aceste triste cuvinte :

„Plec departe de oştirea greacă, unde răul are întîietate asupra binelui, şi mă duc să trăiesc mulţumit în sălbatica insulă Scyros. Rămîi cu bine ! Plec. Fie ca zeii să te tămăduiască !"

I-am spus pe dată :

„O, fiule, te conjur pe manii tatălui tău, pe mama ta, pe tot ce ai mai scump pe lume, nu mă lăsa singur în suferinţele pe care le vezi. Îmi dau seama ce povară voi fi pentru tine ; dar ar fi ruşinos să mă părăseşti : aruncă-mă la proră, la pupă sau chiar în fundul calei, oriunde nu te-aş stînjeni prea mult. Numai inimile mari ştiu ce glorie este să fii bun. Nu mă lăsa într-un pustiu unde nu există nici picior de om. Du-mă în patria ta sau în Eubeea [2], care nu este departe de muntele Oeta, de Trachina [3] şi de malurile plăcute ale fluviului Spercheios [4] : du-mă la tatăl meu. Vai ! mi-e teamă să nu fi murit ! I-am cerut să-mi trimită o corabie ; sau a murit, sau cei care mi-au făgăduit să-i spună nu s-au ţinut de cuvînt. Ţi-am cerut ajutor ţie, o, fiule ! Aminteşte-ţi de nestatornicia lucrurilor omeneşti. Cel care se bucură de bunăstare trebuie să se teamă să n-o folosească greşit şi să-i ajute pe nenorociţi."

---

[1] Fiul lui Agrius. Era vestit pentru caracterul său laş şi înfăţişarea-i hidoasă.

[2] Insulă din Marea Egee.

[3] Oraş în Tesalia.

[4] Fluviu din Grecia.

Iată ce m-a făcut prea marea mea durere să-i spun lui Neoptolem ; îmi făgădui să mă ia cu el. Atunci am izbucnit din nou :

„O, zi fericită ! O, drag Neoptolem, vrednic de gloria tatălui său ! Dragi tovarăşi de drum, îngăduiţi-mi să-mi iau rămas bun de la acest trist sălaş. Iată unde am trăit, înţelegeţi ce-am suferit ; nimeni altul n-ar fi putut îndura asta ; dar nevoia m-a învăţat ; şi ea îi învaţă pe oameni ceea ce altminteri n-ar fi putut şti niciodată ; cei care n-au suferit nu ştiu nimic ; nu cunosc nici binele, nici răul : nu-i cunosc pe oameni şi nu se cunosc nici pe ei înşişi."

După ce am vorbit astfel, mi-am luat arcul şi săgeţile. Neoptolem mă rugă să-i îngădui să sărute aceste arme, atît de vestite, care, datorită nebiruitului Hercule, deveniseră sacre. I-am răspuns :

„Poţi face orice ; tu, fiule, eşti cel care-mi redai astăzi lumina, patria, pe tatăl meu, împovărat de ani, prietenii, pe mine însumi. Poţi să atingi aceste arme şi să te lauzi că ai fost singurul dintre greci care a meritat să le atingă."

Îndată după aceea Neoptolem intră în peşteră pentru a-mi admira armele.

În ăstimp, sînt cuprins de o durere sfîşietoare, care mă tulbură şi nu mai ştiu ce să fac ; cer un paloş ascuţit pentru a-mi reteza piciorul ; strig :

„O, moarte atît de dorită, de ce nu vii ? O, tinere, arde-mă pe loc aşa cum l-am ars eu pe fiul lui Iupiter. O, pămînt ! O, pămînt ! primeşte un om pe moarte care nu se mai poate ridica."

După această izbucnire de durere, căzui deodată, ca de obicei, într-o toropeală profundă ; o năduşeală îmbelşugată începu să mă uşureze ; un sînge negru şi stricat mi se scurse din rană. În timp ce dormeam, lui Neoptolem i-ar fi fost uşor să-mi ia armele şi să plece ; dar el era fiul lui Ahile şi nu era născut pentru a înşela. Cînd m-am trezit, mi-am dat seama cît era de stînjenit : ofta ca un om care

nu știe să se prefacă și trebuie să săvîrșească unele fapte călcîndu-și pe inimă.

„Vrei să mă iei pe nepregătite ! i-am spus. Ce s-a întîmplat ?"

„Trebuie, mi-a răspuns el, să vii cu mine la asediul Troiei."

Am răspuns de îndată :

„Ah ! ce-ai spus, fiule ? Dă-mi înapoi acest arc : sînt trădat. Nu-mi lua viața. Vai ! el nu-mi răspunde nimic ; mă privește liniștit ; nimic nu-l mișcă. O, țărmuri ! O, promontorii ale acestei insule ! O, fiare ! O, stînci, colțuroase ! Vouă mă plîng ; căci nu vă am decît pe voi pentru a mă plînge : voi v-ați obișnuit cu vaietele mele. Mi-a fost oare dat să fiu trădat de fiul lui Ahile ? El îmi răpește arcul sacru al lui Hercule. Vrea să mă tîrască în tabăra grecilor pentru a mă birui ; nu vede că asta înseamnă să biruie un mort, o umbră, o închipuire deșartă. O, dacă m-ar fi atacat cînd eram în putere !... Dar și acum, n-o face decît luîndu-mă pe nepregătite. Ce să fac ? Dă-mi-l înapoi, fiule, dă-mi-l ; fii ca tatăl tău, fii ca tine însuți. Ce spui ?... Nu spui nimic ? O, stîncă sălbatică ! Mă întorc la tine gol, nenorocit, părăsit, fără hrană ; voi muri singur în această văgăună : nemaiavînd arcul pentru a ucide fiarele, voi fi sfîșiat de fiare ; n-are nici o însemnătate. Dar, fiul meu, nu pari să fii rău : ești îmboldit de cineva ; dă-mi înapoi armele și du-te !"

Neoptolem, cu lacrimi în ochi, rosti cu glas șoptit ;

„De ce n-au făcut zeii să nu plec niciodată din Scyros !"

În vremea aceasta, am strigat :

„Ah ! ce văd ! Nu e oare Ulise ?"

Îi auzii de îndată glasul, și el îmi răspunse :

„Da, eu sînt !"

Dacă întunecatul regat al lui Pluton s-ar fi deschis și aș fi văzut negrul Tartar, pe care zeii înșiși se tem să-l privească, n-aș fi fost cuprins, mărturisesc, de o mai mare groază. Am strigat iarăși :

„O, pămînt al Lemnosului, te iau martor ! O, soare, îl vezi şi îl rabzi !“

Ulise îmi răspunse fără să se tulbure :

„E voinţa lui Iupiter şi eu o aduc la îndeplinire“.

„Cutezi, i-am spus, să pomeneşti numele lui Iupiter ? Îl vezi pe acest tînăr, care n-a fost născut pentru înşelăciune şi suferă îndeplinind ceea ce-l sileşti să facă ?“

„N-am venit nici să te înşelăm, îmi spuse Ulise, şi nici să-ţi facem vreun rău ; ci să te izbăvim, să-ţi tămăduim rana, să-ţi dăm gloria de a nimici Troia şi să te ducem înapoi în patria ta. Tu, şi nu Ulise, eşti vrăjmaşul lui Filoctet.“

Atunci i-am spus tatălui tău tot ce furia m-a putut îndemna să-i spun.

„De vreme ce m-ai părăsit pe acest ţărm, îi spusei, de ce nu mă laşi în pace aici ? Du-te şi caută gloria luptelor şi toate plăcerile ; bucură-te de fericirea ta împreună cu Atrizii : pe mine lasă-mă în nenorocirea şi în durerea mea ! De ce să mă iei de aici ? Nu mai sînt nimic ; sînt mort de pe acum. De ce nu mai crezi şi astăzi, cum ai crezut odinioară, că nu voi putea pleca, că strigătele mele şi duhoarea rănii vor împiedeca sacrificiile ? O, Ulise, izvor al suferinţelor mele, fie ca zeii să te... ! Dar zeii nu mă ascultă ; dimpotrivă, îl întăresc pe duşmanul meu. O, pămînt al patriei mele, pe care n-o voi mai revedea niciodată !... O, zei, dacă mai există cineva destul de drept pentru a avea milă de mine, pedepsiţi-l, pedepsiţi-l pe Ulise ; atunci voi socoti că sînt tămăduit.“

În timp ce vorbeam astfel, tatăl tău, liniştit, mă privea cu un aer de milă, ca un om care, departe de a fi mînios, rabdă şi iartă tulburarea unui năpăstuit pe care soarta l-a mîniat. Îl vedeam asemenea unei stînci care, din vîrful unui munte, îşi bate joc de furia vînturilor, le lasă să-şi irosească mînia, în timp ce ea rămîne neclintită. Aşa şi tatăl tău, păstrînd tăcerea, aştepta să-mi irosesc mînia ;

căci el știa că, pentru a-i face pe oameni să judece, nu trebuie să le ataci patimile, decît atunci cînd ele încep să slăbească din pricina oboselii. Apoi îmi spuse aceste cuvinte :

„O, Filoctet, ce-ai făcut cu judecata și curajul tău ? Iată clipa cînd trebuie să te slujești de ele. Dacă nu primești să vii cu noi pentru a duce la îndeplinire marile planuri pe care Iupiter le are cu tine, rămîi cu bine : nu ești vrednic să fii eliberatorul Greciei și nimicitorul Troiei. Rămîi în Lemnos ; aceste arme, pe care le iau cu mine, îmi vor aduce gloria ce-ți era hărăzită ție. Neoptolem, să mergem ; n-are rost să mai vorbim cu el : mila pentru un singur om nu trebuie să ne facă să renunțăm la izbăvirea întregii Grecii."

Atunci mă simții ca o leoaică ai cărei pui i-au fost smulși din preajmă : ea umple pădurea cu urlete.

„O, peșteră, spuneam, nu te voi părăsi niciodată ; vei fi mormîntul meu. O, lăcaș al durerii mele, nu mai am hrană, nu mai am nici o nădejde ! Cine-mi va da un paloș ca să mă înjunghii ? Dacă păsările de pradă m-ar putea răpi !... N-am să le mai străpung cu săgețile mele ! O, arc de preț, pe care fiul lui Iupiter l-a făcut sacru atingîndu-l cu mîinile lui. O, scumpul meu Hercule, dacă ți-a mai rămas vreun simțămînt, nu ești oare furios ? Acest arc nu se mai află în mîinile credinciosului tău prieten, ci în mîinile necurate și înșelătoare ale lui Ulise. Păsări de pradă, animale sălbatice, nu mai fugiți de această peșteră : în mîinile mele nu mai sînt săgeți. Nenorocitul de mine, nu vă mai pot face nici un rău : veniți și mă luați, sau mai degrabă trăznetul neîndurătorului Iupiter să mă lovească !"

Tatăl tău, după ce încercă toate celelalte mijloace pentru a mă face să-i dau ascultare, socoti pînă la urmă că cel mai bine e să-mi dea înapoi armele : îi făcu semn lui Neoptolem, care mi le înapoie de îndată. Atunci i-am spus :

„Vrednic fiu al lui Ahile, cum te-ai dovedit a fi. Lasă-mă să-mi străpung dușmanul."

Am vrut chiar atunci să trag o săgeată în tatăl tău ; dar Neoptolem m-a oprit, spunîndu-mi :

„Mînia te tulbură și te împiedică să vezi ce faptă josnică ești pe cale să faci."

Cît despre Ulise, părea la fel de liniștit în fața săgeților, ca și în fața ocărilor. M-am simțit mișcat văzînd atîta curaj și atîta răbdare. Mi-a fost rușine că, lăsîndu-mă dus de prima pornire, am vrut să mă slujesc de armele mele pentru a-l ucide pe cel care poruncise să-mi fie date înapoi ; dar, cum ura nu mi se domolise încă, nu puteam să mă împac cu gîndul că datorez armele unui om pe care-l urăsc atît de mult.

În vremea aceasta, Neoptolem îmi spuse :

„Află că divinul Helenus [1], fiul lui Priam, ieșind din orașul Troia din porunca și la inspirația zeilor, ne-a dezvăluit viitorul. Nefericita Troie va cădea, a spus el, dar nu poate cădea decît după ce va fi atacată de cel ce are săgețile lui Hercule ; acest om nu se poate tămădui decît atunci cînd se va afla în fața zidurilor Troiei ; copiii lui Esculap îl vor vindeca."

În acea clipă îmi simțeam inima împărțită : eram mișcat de simplitatea lui Neoptolem și de buna-credință cu care îmi înapoiase arcul ; dar nu mă puteam hotărî să revin la viață, dacă pentru aceasta trebuia să mă supun dorinței lui Ulise, și o rușine nelalocul ei mă făcea să șovăi.

„Să mă vadă oamenii, îmi spuneam în sinea mea, cu Ulise și cu Atrizii ? Ce vor crede despre mine ?"

În vreme ce mă frămîntam, fără să mă pot hotărî, aud deodată un glas mai mult decît omenesc : îl văd pe Hercule, într-un nor strălucitor, înconjurat de raze de

[1] Înzestrat, ca și sora sa, Cassandra, de Apolo, cu darul profeției, Helenus dezvăluie grecilor condițiile ce trebuie îndeplinite pentru cucerirea Troiei. După căderea Troiei, Helenus revine ca pradă de război lui Pyrrhus, căruia îi urmează la tron.

glorie. Am recunoscut cu ușurință trăsăturile lui cam aspre, trupu-i viguros și felul lui simplu de a fi ; dar era de o înălțime și de o măreție pe care nu le avusese niciodată atunci cînd îmblînzea monștrii. Îmi spuse :

„Îl auzi și îl vezi pe Hercule. Am părăsit înaltul Olimpului ca să-ți dau de știre care sînt poruncile lui Iupiter. Știi prin ce munci am dobîndit nemurirea : trebuie să pleci cu fiul lui Ahile ca să pășești pe urmele mele pe calea gloriei. Vei fi tămăduit ; îl vei străpunge cu săgețile mele pe Paris, pricina atîtor suferințe. După luarea Troiei, vei trimite prăzi bogate lui Pean [1], tatăl tău, pe muntele Oeta ; aceste prăzi vor fi puse pe mormîntul meu ca un monument al victoriei datorate săgeților mele. Și ție, o, fiu al lui Ahile, îți spun că nu poți învinge fără Filoctet și nici Filoctet fără tine. Duceți-vă, așadar, ca doi lei care caută împreună prada. Îl voi trimite pe Esculap la Troia pentru a-l tămădui pe Filoctet. Și, mai ales, o, greci, iubiți și păziți religia : celelalte lucruri pier ; ea nu piere niciodată."

După ce am auzit aceste cuvinte, am strigat :

„O, zi fericită, dulce lumină, te arăți, în sfîrșit, după atîția ani. Îți dau ascultare, plec, despărțindu-mă de aceste locuri. Rămas bun, scumpă văgăună. Rămas bun, nimfe ale acestor pajiști jilave. Nu voi mai auzi zgomotul surd al valurilor acestei mări. Rămas bun, țărm unde am îndurat de atîtea ori asprimea vremii. Rămas bun, promontoriu, unde Echo a repetat de atîtea ori gemetele mele. Rămas bun, dulci izvoare, care ați fost atît de amare pentru mine. Rămas bun, pămînt al Lemnosului : lasă-mă să plec fericit, căci mă duc acolo unde mă cheamă voința zeilor și a prietenilor mei."

Așa că am plecat și am ajuns la asediul Troiei. Machaon și Podalirius, datorită științei divine a tatălui lor, Esculap, m-au vindecat sau cel puțin m-au adus în starea în care

[1] Zeu străvechi, priceput în arta tămăduirii. De la el au primit, mai tîrziu, Apolo și Esculap denumirea de Pean.

mă vezi. Nu mai sufăr ; mi-am regăsit toată vigoarea ; dar șchiopătez puțin. L-am doborît pe Paris așa cum străpunge un vînător cu săgețile lui un pui plăpînd de căprioară. Curînd Ilionul [1] a fost prefăcut în cenușă ; restul îl știi. Totuși mai simțeam o oarecare pică pe înțeleptul Ulise, cînd îmi aminteam de suferințele mele, și virtutea lui nu putea să-mi îmblînzească ura ; dar, la vederea fiului lui, care-i seamănă și pe care nu mă pot împiedeca să nu-l îndrăgesc, inima mi se umple de duioșie și pentru tată.

[1] Nume dat Troiei.

CARTEA A TREISPREZECEA

În timpul şederii sale la aliaţi, Telemah întîmpină mari greutăţi pentru a face faţă pizmei ce stăruia între regi. O neînţelegere se iscă între el şi Falante, căpetenia lacedemonienilor, din pricina cîţorva captivi din rîndurile daunienilor, fiecare spunînd că i se cuvin lui. În timp ce pricina lor e cercetată în adunarea regilor uniţi, Hippias, fratele lui Falante, încearcă să-i ia pe captivi pentru a-i duce la Tarent. Telemah, mîniat, îl atacă pe Hippias şi-l doboară într-o luptă corp la corp. Dar curînd, ruşinat că s-a lăsat mînat de furie, nu se mai gîndeşte decît să-şi îndrepte greşeala. În vremea aceasta, Adraste, regele daunienilor căruia i s-a dat de ştire despre tulburarea şi mîhnirea aduse în oştirea aliaţilor de neînţelegerea dintre Telemah şi Hippias, porneşte să-i atace pe nepregătite. Luîndu-i pe neaşteptate, pune mîna pe o sută de corăbii ale aliaţilor cu care îşi duce trupele în tabăra lor, le dă mai întîi foc, apoi atacă tabăra lui Falante, îl ucide pe fratele acestuia, Hippias, şi însuşi Falante cade străpuns de lovituri. De îndată ce aude despre aceste tulburări, Telemah, luînd armele sale divine, se năpusteşte afară din tabără, strînge în juru-i oştirea aliaţilor şi porunceşte mişcările cu atîta înţelepciune, încît în scurtă vreme îl

respinge pe dușmanul victorios. Ar fi dobîndit chiar o victorie deplină, dacă n-ar fi izbucnit o furtună care a despărțit cele două oștiri. După luptă, Telemah se duce să-i vadă pe răniți și le dă toate îngrijirile de care au nevoie. Îndeosebi, se îngrijește de Falante și de funeraliile lui Hippias, a cărui cenușă i-o duce chiar el lui Falante, într-o urnă de aur.

În timp ce Filoctet îi povestea peripețiile sale, Telemah asculta cu răsuflarea tăiată, fără să se clintească. Ochii lui nu se dezlipeau de acest mare om care-i vorbea. Pe măsură ce patimile care i-au frămîntat pe Hercule, Filoctet, Ulise, Neoptolem îi erau înfățișate în povestire, ele se răsfrîngeau una după alta pe chipul nevinovat al lui Telemah. Uneori striga și îi curma vorba lui Filoctet, fără a o face cu dinadinsul ; alteori părea visător, ca un om tare îngîndurat de ceea ce avea să urmeze. Cînd Filoctet zugrăvi stinghereala lui Neoptolem, care nu știa să se prefacă, Telemah păru la fel de stînjenit și, în clipa aceea, l-ai fi putut lua drept Neoptolem.

În ăstimp, oastea aliaților mărșăluia în bună rînduială împotiva lui Adraste, regele daunienilor, care îi disprețuia pe zei și nu urmărea decît să-i înșele pe oameni. Telemah întîmpină mari greutăți pentru a face față pizmei ce stăruia între regi. Nu trebuia să dai de bănuit nici unuia dintre ei și să te faci iubit de toți. Din fire, era bun și sincer, dar nu tocmai blînd [1]; nu se gîndea niciodată la ceea ce ar putea face plăcere altora : nu ținea la bogății, dar nici nu știa să dăruiască. Astfel, cu toate că avea o inimă nobilă și înclinată spre bine, nu părea nici îndatoritor, nici simțitor la prietenie, nici darnic, nici recunoscător pentru grija ce i se arăta, nici grijuliu să deosebească meritul. Făcea ceea ce-i plăcea, fără să chibzuiască. Mama sa, Penelopa, în pofida lui Mentor, îi sădise în suflet

[1] Portretul făcut lui Telemah seamănă, potrivit lui Saint-Simon *(Memorii)*, cu cel al ducelui de Bourgogne.

o trufie şi o mîndrie care puneau în umbră tot ce avea el mai plăcut. Se socotea făcut din altă plămadă decît restul oamenilor ; i se părea că zeii i-au adus pe ceilalţi pe pămînt numai pentru a-i fi lui pe plac, pentru a-l sluji, a-i ghici toate dorinţele, a se gîndi în tot ce fac numai la el, ca şi cînd ar fi fost un zeu. Fericirea de a-l sluji era, după el, o răsplată destul de mare pentru cei ce-l slujeau. Nimic nu trebuia socotit vreodată cu neputinţă, dacă era vorba să-l mulţumească, şi cele mai mici întîrzieri mîniau firea lui aprigă.

Cei ce l-ar fi văzut cum se poartă ar fi gîndit că nu este în stare să iubească pe nimeni altul decît pe sine însuşi, că nu ţine decît la gloria şi la plăcerea lui ; dar această nepăsare faţă de ceilalţi şi această neîncetată preocupare de sine nu se datorau decît acelei neîncetate dezlănţuiri la care-l împingea nestăpînirea patimilor lui. Fusese răsfăţat de maică-sa încă din leagăn şi era o pildă grăitoare de nefericirea celor ce se nasc cu rang mare. Asprimea soartei, pe care a simţit-o din prima tinereţe, nu a putut domoli această nestăpînire şi semeţie. Lipsit de toate, părăsit, silit să înfrunte atîtea suferinţe, nu şi-a pierdut nimic din mîndrie ; ea se ridica întotdeauna din nou, ca un palmier mlădios ce neîncetat se ridică singur, oricît te-ai strădui să-l faci să se îndoaie.

Cîtă vreme Telemah era cu Mentor, aceste cusururi nu se vedeau şi scădeau de la o zi la alta.[1] Asemenea unui bidiviu focos ce o ia la goană pe pajişti nesfîrşite, pe care nici stîncile colţuroase, nici prăpăstiile, nici torentele nu-l opresc, şi care nu cunoaşte decît glasul şi mîna unui singur om în stare să-l îmblînzească, tot aşa şi Telemah, plin de o nobilă ardoare, nu putea fi ţinut în frîu decît de Mentor. Dar o singură privire a acestuia îl oprea deodată, oricît de dezlănţuit ar fi fost : el înţelegea pe dată ce însemna această privire ; îşi readucea pe dată în inimă toate sim-

[1] Se pare că şi influenţa exercitată de Fénelon asupra ducelui de Bourgogne era foarte mare.

ţăminţele virtuoase. Într-o clipă înţelepciunea îi făcea chipul blînd şi senin. Neptun, cînd îşi înalţă tridentul şi ameninţă valurile ridicate, nu îmblînzeşte mai repede cumplitele furtuni.

Cînd Telemah rămase singur, toate aceste patimi zăgăzuite, ca un torent ţinut în loc de un stăvilar puternic, îşi reluară cursul : el nu putu suferi semeţia lacedemonienilor şi a lui Falante, aflat în fruntea lor. Colonia care venise să întemeieze Tarentul era alcătuită din tineri născuţi în timpul asediului Troiei şi lipsiţi de orice bună creştere : naşterea lor în afara căsătoriei, desfrînarea mamelor lor şi libertatea deşănţată în care au fost crescuţi le dădeau un aer fioros şi barbar. Semănau mai degrabă cu o ceată de tîlhari decît cu o colonie grecească.

Falante căuta cu orice prilej să-i stea împotrivă lui Telemah ; adeseori în adunări îi curma vorba, dispreţuindu-i sfaturile, ca fiind ale unui tînăr ce nu cunoaşte viaţa : făcea tot felul de glume pe socoteala lui, îi spunea că e slab şi lipsit de bărbăţie : le atrăgea celorlalte căpetenii ale oştirii luarea-aminte asupra celor mai mici greşeli ale lui. Căuta să semene pretutindeni dihonia şi să-i facă pe aliaţi să urască mîndria lui Telemah.

Într-o zi, cînd Telemah luase cîţiva captivi din rîndul daunienilor, Falante a pretins că i se cuvin lui, fiindcă, spunea, el era cel care, în fruntea lacedemonienilor, biruise această trupă a duşmanilor, şi că Telemah, găsindu-i pe daunieni învinşi şi puşi pe fugă, n-a făcut altceva decît să le cruţe viaţa şi să-i aducă în tabără. Telemah spunea, dimpotrivă, că el era cel care-l împiedicase pe Falante să fie biruit şi dobîndise victoria asupra daunienilor. Urma să-şi apere amîndoi pricina în adunarea regilor aliaţi. Telemah se mînie într-atît, încît îl ameninţă pe Falante ; şi s-ar fi încăierat pe loc dacă n-ar fi fost opriţi.

Falante avea un frate, pe nume Hippias, vestit în întreaga oştire prin curajul, forţa şi iscusinţa lui. Pollux, spuneau tarentinii, nu era mai bun decît el în lupta cu

mănușa ; Castor [1] nu l-ar fi putut întrece la mînatul cailor ; avea aproape statul și puterea lui Hercule. Întreaga oștire se temea de el ; căci pe cît era de puternic și viteaz, pe atît era de certăreț și nestăpînit. Hippias, văzînd cu cîtă semeție îl amenință Telemah pe fratele său, se porni în grabă să ia prizonierii pentru a-i duce la Tarent, fără să mai aștepte judecata adunării. Telemah, căruia cineva i-a spus în taină acest lucru, ieși tremurînd de furie. Asemena unui mistreț spumegînd, care se năpustește pe urmele vînătorului ce l-a rănit, el fu văzut rătăcind prin tabără în căutarea vrăjmașului său și rotind în aer sulița cu care voia să-l străpungă. În sfîrșit, dădu de el și, văzîndu-l, furia i se înteți. Nu mai era înțeleptul Telemah care primise învățăturile Minervei ascunsă sub înfățișarea lui Mentor. Era un dezlănțuit sau un leu furios.

Îi strigă de îndată lui Hippias :

— Oprește-te, o, tu, cel mai laș dintre toți oamenii ! Oprește-te ; o să vedem noi dacă mi-i poți lua pe aceia dintre vrăjmașii biruiți de mine care au mai rămas aici. Nu-i vei duce la Tarent ; haide, coboară degrabă pe malurile întunecate ale Stixului.

Așa grăi și-și azvîrli sulița ; dar o azvîrli cu atîta furie, încît nu-și putu cîntări lovitura ; sulița nu-l atinse pe Hippias. Atunci Telemah puse mîna pe sabie, a cărei gardă era din aur și care-i fusese dată de Laerte, la plecarea din Itaca, drept chezășie a dragostei lui. Laerte, pe cînd era tînăr, dobîndise multă glorie slujindu-se de ea și o stropise cu sîngele mai multor comandanți vestiți ai epiroților [2], într-un război în care ieșise biruitor. De îndată ce Telemah scoase sabia, Hippias, vrînd să tragă foloase de pe urma forței lui precumpănitoare, se năpusti s-o

[1] Fiii lui Zeus și ai Ledei. Castor și Pollux erau numiți și Dioscurii. Simbolizau vitejia și dragostea frățească. După moarte au fost prefăcuți de Zeus într-o constelație, constelația Gemenilor.

[2] Locuitori ai Epirului, ținut muntos din Grecia antică, situat la sud-vest de Macedonia.

smulgă din mîinile tînărului fiu al lui Ulise. Sabia se rupse în mîinile lor ; se prinseră în braţe şi se strînseră unul pe altul. Iată-i ca două fiare dezlănţuite pe cale să se sfîşie : ochii le sînt aprinşi ; se ghemuiesc, se întind, se pleacă, se ridică din nou, se reped, însetaţi de sînge. Iată-i luptîndu-se picior lîngă picior, braţ lîngă braţ. Aceste trupuri încolăcite par a nu fi decît unul singur. Dar Hippias, ceva mai în vîrstă, părea că are să-l doboare pe Telemah, prea tînăr încă şi mai puţin muşchiulos. Telemah abia mai putea sufla şi-şi simţea genunchii tremurînd. Hippias, văzîndu-l că se clatină, îşi spori sforţările. Fiul lui Ulise părea pierdut ; şi-ar fi primit pedeapsa pentru cutezanţa şi nestăpînirea lui, dacă Minerva, care veghea de departe asupră-i şi care nu îngăduise să ajungă într-o stare atît de primejdioasă decît pentru a-i fi de învăţătură, n-ar fi hotărît ca victoria să fie de partea lui.

Ea nu părăsi palatul din Salento ; dar o trimise pe Iris, mesagera iute de picior a zeilor. Aceasta, zburînd cu aripă uşoară, despică întinderile uriaşe ale văzduhului, lăsînd în urmă-i o lungă dîră de lumină, care desena un nor cu o mie de culori felurite [1]. Nu se opri decît pe ţărmul mării, unde avea tabăra oştirea fără număr a aliaţilor. Văzu de departe cearta, înflăcărarea şi sforţările celor doi luptători ; o trecură fiorii cînd îşi dădu seama de primejdia în care se afla tînărul Telemah. Se apropie, învăluită într-un nor limpede, alcătuit din aburi diafani. În clipa în care Hippias, simţindu-şi întreaga forţă, se credea victorios, ea îl acoperi pe tînărul fiu spiritual al Minervei cu scutul pe care înţeleapta zeiţă i-l încredinţase. Pe dată Telemah, ale cărui puteri erau sleite, începu să se învioreze. Pe măsură ce el se înviora, Hippias era cuprins de o tulburare ; simţi ceva divin care-l uimi şi-l doborî. Telemah îl încolţi şi-l atacă, cînd într-un fel, cînd într-altul ; îl zgudui, nu-l lăsă nici o clipă să-şi vină în

[1] Curcubeul, denumit vălul lui Iris.

fire ; în sfîrşit, îl azvîrli la pămînt şi se aruncă asupra lui. Un stejar puternic de pe muntele Ida, pe care securea l-ar fi retezat cu o mie de lovituri făcînd să răsune întreaga pădure, n-ar fi stîrnit un zgomot mai îngrozitor în cădere : pămîntul gemu, totul în jur se clătină.

În vremea aceasta, odată cu forţa, lui Telemah îi reveni şi înţelepciunea. De îndată ce Hippias căzu sub el, fiul lui Ulise îşi dădu seama de greşeala ce-o săvîrşise atacîndu-l astfel pe fratele unuia dintre regii aliaţi, căruia venise să-i dea ajutor ; îşi rechemă în minte, simţindu-se încurcat, sfaturile înţelepte ale lui Mentor ; îi fu ruşine de victoria sa şi înţelese ce mult ar fi meritat să fie biruit. Între timp, Falante, turbat de furie, venea în goană în ajutorul fratelui său : l-ar fi străpuns pe Telemah cu sulița pe care o purta, dacă nu s-ar fi temut să nu-l străpungă şi pe Hippias, pe care Telemah îl ţinea sub el, doborît în praf. Fiul lui Ulise ar fi putut să-i ia viaţa vrăjmaşului său fără nici o greutate ; dar mînia i se domolise şi nu se mai gîndea decît cum să-şi îndrepte greşeala vădind cumpătare. Se ridică spunînd :

— O, Hippias, mi-e de ajuns că te-am învăţat să nu-mi dispreţuieşti niciodată tinereţea ; îţi las viaţa ; admir forţa şi curajul tău ! Zeii m-au ocrotit, supune-te puterii lor : să nu ne mai gîndim decît să luptăm împreună împotriva daunienilor.

Pe cînd Telemah vorbea astfel, Hippias se ridică acoperit de praf şi de sînge, covîrşit de ruşine şi de furie. Falante nu îndrăznea să-i ia viaţa celui care i-o cruţase cu atîta mărinimie pe cea a fratelui său ; rămase nehotărît şi descumpănit. Toţi regii aliaţi veniră în goană : îl duseră într-o parte pe Telemah, în alta pe Falante şi pe Hippias, care, pierzîndu-şi mîndria, nu cuteza să ridice ochii din pămînt. Întreaga oştire se miră, neputîndu-se de fel dumiri cum a izbutit Telemah la o vîrstă atît de fragedă, la care oamenii nu-şi dobîndesc încă întreaga lor forţă, să-l doboare pe Hippias ce semăna la vigoare şi la

stat cu acei uriași, copiii Pămîntului, care au cutezat odinioară să-i izgonească pe nemuritori din Olimp.

Dar fiul lui Ulise era departe de a gusta bucuria acestei izbînzi. În timp ce oamenii nu mai conteneau cu admirația, el se retrăsese în cort, rușinat de greșeala săvîrșită, devenindu-și nesuferit sie însuși. Gemea la gîndul nestăpînirii lui : își dădea seama cît era de nedrept și lipsit de judecată în izbucnirile lui de mînie ; găsea că în această trufie fără măsură și nedreaptă este un fel de deșertăciune, de slăbiciune și de josnicie. Își dădea seama că adevărata măreție nu constă decît în cumpătare, dreptate, modestie și omenie : vedea acest lucru, dar nu îndrăznea să spere că se va îndrepta după ce căzuse de atîtea ori în greșeală ; dădea o luptă cu el însuși, și oamenii îl auzeau cum rage ca un leu furios.

Două zile rămase închis în cortul lui, neputîndu-se hotărî să se întoarcă în mijlocul oamenilor și pedepsindu-se singur.

„Vai !, spunea el, o să îndrăznesc să mai dau ochii cu Mentor ? Sînt eu oare fiul lui Ulise, cel mai înțelept și mai răbdător dintre oameni ? Am venit să aduc vrajba și dezbinarea în oștirea aliaților ? Oare sîngele lor, sau cel al daunienilor, vrăjmașii lor, se cuvine să-l vărs ? Am fost cutezător ; nu m-am priceput nici măcar să-mi arunc sulița ; m-am azvîrlit în primejdie într-o luptă cu Hippias, deși forțele noastre nu erau deopotrivă ; nu mă puteam aștepta decît la moarte și, odată cu ea, la rușinea de a fi biruit. Dar ce însemnătate mai are ? Nu voi mai fi niciodată, nu, nu voi mai fi niciodată acel cutezător Telemah, acel tînăr nesăbuit care nu trage foloase de pe urma nici unui sfat : rușinea mea nu va lua sfîrșit decît odată cu viața. Vai ! dacă aș putea cel puțin nădăjdui că nu voi mai face ceea ce nu mă pot mîngîia că am făcut ! Aș fi prea fericit ! Dar poate că, mai înainte ca această zi să se sfîrșească, voi săvîrși și voi vrea să săvîrșesc din nou

aceleași greșeli de care acum mi-e atît de rușine și care-mi fac atîta silă. O, victorie funestă ! O, laude pe care nu le mai pot îndura și care nu sînt decît mustrări crude pentru sminteala mea !“

În timp ce era singur și nemîngîiat, Nestor și Filoctet veniră să-l caute. Nestor vru să-i arate ce greșeală a făcut ; dar înțeleptul bătrîn, dîndu-și pe dată seama de amărăciunea tînărului, își schimbă dojenelile grave în cuvinte de duioșie pentru a-i alunga deznădejdea.

Principii aliați, opriți în loc din pricina acestei certe, nu se puteau îndrepta spre dușman decît după ce i-ar fi împăcat pe Telemah cu Falante și Hippias. Se temeau în fiecare clipă că trupele tarentinilor ar putea să atace pe cei o sută de tineri cretani care-l urmaseră pe Telemah în acest război. Totul se încurcase numai din pricina lui Telemah, iar el, văzînd atîtea necazuri prezente și atîtea primejdii viitoare pricinuite de el, fu cuprins de o durere amară. Toți principii se aflau într-o încurcătură cum nu se poate mai mare ; nu cutezau să pună oastea în mișcare, de teamă ca pe drum cretanii lui Telemah și tarentinii lui Falante să nu se încaiere între ei. Aveau destule greutăți să-i țină înăuntrul taberei, unde erau păziți îndeaproape. Nestor și Filoctet se duceau și veneau fără încetare de la cortul lui Telemah la cel al neînduplecatului Falante, care n-avea alt gînd decît să se răzbune. Blînda iscusință la vorbă a lui Nestor și autoritatea marelui Filoctet nu puteau să îmblînzească această inimă sălbatică, aţîţată într-una și de cuvintele pline de furie ale fratelui său, Hippias. Telemah se arătă cu mult mai blînd ; dar era copleșit de o durere pe care nimic n-o putea mîngîia.

În timp ce principii se frămîntau astfel, trupele erau înmărmurite ; întreaga tabără părea o casă părăsită, în care murise tatăl familiei, sprijinul tuturor rudelor și dulcea nădejde a copilașilor. În această neorînduială și înmărmurire a oștirii, se auzi deodată un zgomot îngrozitor de care de luptă, arme, nechezat de cai, strigăte de oameni,

unii învingători și puși pe măcel, alții sau fugind, sau pe moarte, sau răniți. Un vîrtej de praf se ridica într-un nor des care acoperea cerul și învăluia întreaga tabără. Curînd praful se uni cu un fum gros ce îmbiba aerul și împiedica răsuflarea. Se auzea un zgomot surd, precum acela făcut de vîlvătaia flăcărilor pe care muntele Etna le varsă din străfundul măruntaielor sale încinse, atunci cînd Vulcan, împreună cu ciclopii lui, făurește trăznete pentru părintele zeilor. Spaima puse stăpînire pe inimi.

Adraste, treaz și neobosit, îi luase pe aliați pe nepregătite ; le ascunsese marșul pe care-l punea el la cale și era încunoștiințat despre al lor. Timp de două nopți, cu o străduanie neînchipuită, dădu ocol unui munte aproape cu neputință de urcat, ale cărui trecători se aflau toate în mîna aliaților. Întrucît aveau strîmtorile în stăpînirea lor, aliații se credeau în plină siguranță și spuneau că, prin aceste trecători ocupate de ei, puteau să cadă asupra dușmanului pe la spatele muntelui, atunci cînd ar fi sosit cele cîteva trupe pe care le așteptau. Adraste, care arunca bani în dreapta și în stînga pentru a afla taina dușmanilor săi, avea cunoștință de hotărîrea lor : căci Nestor și Filoctet, acești doi comandanți, altminteri atît de înțelepți și de încercați, nu erau destul de ascunși în acțiunile lor. Lui Nestor, care se afla la apusul vieții, îi plăcea prea mult să povestească ceea ce putea să-i aducă vreo laudă. Filoctet vorbea, firește, mai puțin ; dar era repezit și, dacă îi stîrneai cît de puțin vioiciunea, îl făceai să spună tot ce era hotărît să țină ascuns. Oamenii prefăcuți găsiseră cheia inimii lui, pentru a-i smulge cele mai de seamă taine. Era de ajuns să-l atîți : atunci, aprig și ieșindu-și din fire, izbucnea în amenințări ; se lăuda că are mijloace sigure de a ajunge la ceea ce voia. Și, dacă arătai cea mai mică îndoială privitoare la aceste mijloace, se grăbea să te lămurească fără să stea pe gînduri, și taina cea mai mare îi scăpa din fundul inimii. Ca un vas de preț, dar crăpat, din care se scurg toate licorile, oricît de ales le-ar

fi gustul, inima acestui mare comandant nu putea păstra nimic. Trădătorii cumpărați cu banii lui Adraste nu scăpau nici un prilej de a-și bate joc de slăbiciunea acestor doi regi. Îl lingușeau fără încetare pe Nestor, aducîndu-i laude deșarte ; îi aminteau de victoriile trecute, se minunau de prevederea lui și nu obosеau să-l aplaude. Pe de altă parte, întindeau într-una capcane firii nestăpînite a lui Filoctet ; nu-i vorbeau decît de greutăți, de clipe nepotrivite, de primejdii, de neajunsuri, de greșeli de neîndreptat. De îndată ce această fire repezită se înflăcăra, înțelepciunea îl părăsea și nu mai era același om.

Telemah, în ciuda cusururilor pe care le-am văzut, era cu mult mai cuminte cînd avea de păstrat o taină : era deprins, din pricina nenorocirilor sale și a nevoii în care fusese pus încă din copilărie de a se ascunde de peților Penelopei. Știa să păstreze o taină fără a spune nici o minciună. Nu avea nici măcar acel aer stăpînit și misterios, pe care îl au de obicei oamenii ascunși, nu părea deloc apăsat de greutatea tainei pe care trebuia s-o păstreze ; era întotdeauna nestînjenit, firesc, deschis, ca un om ce n-are nimic de ascuns. Dar, deși spunea tot ce se putea spune fără a avea urmări, știa să se oprească la timp, fără a atinge lucrurile ce puteau trezi vreo bănuială și trăda cît de cît taina : în această privință, inima lui era de nepătruns și cu neputință de apropiat. Nici cei mai buni prieteni ai lui nu știau decît ceea ce socotea el de trebuință să le dezvăluie pentru a primi vreun sfat înțelept, și numai față de Mentor nu avea nici o reținere. Se destăinuia și altor prieteni, dar fiecăruia în măsură diferită, după cum se încredințase de prietenia și înțelepciunea lor.

Telemah și-a dat adeseori seama că hotărîrile sfatului se răspîndeau cam prea repede prin tabără ; le-a atras luarea-aminte asupra acestui lucru lui Nestor și Filoctet, dar cei doi oameni atît de încercați n-au ținut îndeajuns seama de o părere atît de izbăvitoare : bătrînețea nu mai are nimic mlădios, o îndelungată deprindere o înlănțuie

parcă, nu mai are aproape nici un mijloc de a lupta împotriva cusururilor ei. Ca și copacii al căror trunchi aspru și noduros s-a învîrtoșat cu numărul anilor și nu se mai poate îndrepta, și oamenii, la o anumită vîrstă, nu mai pot aproape deloc să dea singuri înapoi în fața anumitor deprinderi care au îmbătrînit odată cu ei și le-au pătruns pînă în măduva oaselor. Adeseori își dau seama, dar e prea tîrziu ; zadarnic se văicăresc ; dar frageda tinerețe este vîrsta la care omul poate face totul pentru a se îndrepta.

Exista în oștire un dolop [1] pe nume Eurimah, lingușitor, băgăreț, care știa să se dea după toate gusturile și după toate pornirile principilor, dibaci și priceput în a găsi mereu alte mijloace pentru a le fi pe plac. Dacă stăteai să-l asculți, nimic nu era anevoios vreodată. I se cerea părerea. El ghicea care părere ar face cea mai mare plăcere. Era glumeț, batjocoritor cu cei slabi, binevoitor cu cei de care se temea, priceput cînd trebuia să strecoare o laudă delicată, care să fie bine primită de oamenii cei mai cumpătați. Era serios cu cei serioși, vesel cu cei care aveau o fire veselă ; nu-i venea greu să ia tot felul de înfățișări. Oamenii sinceri și virtuoși, care sînt întotdeauna aceiași și se supun regulilor virtuții, n-ar putea fi niciodată atît de plăcuți domnitorilor, robi ai patimilor lor.

Eurimah era priceput la război ; destoinic la treabă ; un aventurier care se apropiase de Nestor și îi cîștigase încrederea. Scotea din străfundul sufletului bătrînului, cam înclinat spre deșertăciune și cam simțitor la laude, tot ce voia. Cu toate că Filoctet nu i se destăinuia, mînia și nestăpînirea făceau din el ceea ce făcea încrederea din Nestor. Eurimah n-avea decît să-i întoarcă vorba : mîniindu-l, afla totul. Acest dolop primise de la Adraste mari sume de bani pentru a-i aduce la cunoștință toate planurile aliaților. Regele daunienilor avea în oștire un anumit număr de fugari, care trebuiau să se furișeze din tabăra

[1] Individ făcînd parte din neamul dolopilor, vechi popor din Tesalia.

aliaților unul cîte unul și să se întoarcă la el. Ori de cîte ori o treabă de seamă trebuia să-i fie adusă la cunoștință lui Adraste, Eurimah dădea drumul unuia dintre fugari. Înșelătoria nu era ușor de descoperit deoarece acești fugari nu aveau scrisori asupra lor. Dacă erau prinși, nu se găsea nimic care să dea de bănuit în privința lui Eurimah. Între timp, Adraste preîntîmpina toate acțiunile aliaților. De îndată ce se lua o hotărîre în sfat, daunienii făceau întocmai ceea ce era de trebuință pentru a împiedica izbînda celor hotărîte. Telemah nu înceta să caute pricina și să-i îmboldească pe Nestor și pe Filoctet să nu fie atît de lesne încrezători ; dar această strădanie era zadarnică : erau orbiți.

În sfat se luase hotărîrea da a se aștepta trupele numeroase care urmau să vină și, în timpul nopții, au fost trimise în taină o sută de corăbii pentru a aduce mai repede aceste trupe de pe un țărm foarte stîncos al mării, unde trebuiau să sosească, pînă la locul unde își avea tabăra oastea. Între timp, aliații se credeau în siguranță, deoarece trupele țineau în mîinile lor trecătorile din muntele învecinat, o coastă aproape cu neputință de urcat a Apeninului. Oștirea își avea tabăra pe malurile rîului Galese [1], destul de aproape de mare. Această cîmpie încîntătoare este bogată în pășuni și în tot felul de roade ce pot hrăni o oștire. Adraste se afla în spatele muntelui și căpeteniile aliate socoteau că nu va putea să-l treacă : dar, cum el știa că aliații sînt încă slabi, că așteaptă un ajutor însemnat, iar corăbiile stau pregătite pentru sosirea trupelor care urmau să vină, precum și că oștirea este dezbinată din pricina certei dintre Telemah și Falante, se grăbi să facă un mare ocol. Neobosit, merse zi și noapte pe țărmul mării și o luă pe drumuri despre care se crezuse dintotdeauna că nu pot fi folosite. Astfel, îndrăzneala și munca îndîrjită biruie cele mai mari piedici. Astfel,

[1] Rîu ce se varsă în golful Tarent.

aproape nimic nu este cu neputință pentru cei care știu să îndrăznească și să rabde ; astfel, cei care se culcă pe o ureche, socotind că lucrurile grele sînt cu neputință de săvîrșit, merită să fie luați pe nepregătite și biruiți.

Adraste dădu în faptul zorilor peste cele o sută de corăbii ale aliaților. Cum aceste corăbii erau prost străjuite și nu se bănuia nimic, le captură fără nici o împotrivire și se sluji de ele pentru a-și duce trupele pînă la gura rîului Galese ; apoi o luă în grabă pe rîu în sus. Cei care se aflau în posturile înaintate din jurul taberei, înspre rîu, au crezut că aceste corăbii aduc trupele așteptate ; la început au scos strigăte puternice de bucurie. Adraste și oștenii săi au coborît mai înainte de a putea fi recunoscuți : s-au năpustit asupra aliaților, care nu bănuiau nimic și se găseau într-o tabără complet deschisă, fără nici o rînduială, fără căpetenii, fără arme.

Partea taberei pe care o atacă mai întîi fu aceea unde se aflau tarentinii, conduși de Falante. Daunienii pătrunseră cu atîta forță acolo, încît tineretul lacedemonian, luat pe neașteptate, nu se putu împotrivi. În timp ce-și căutau armele și se încurcau unii pe alții în această harababură, Adraste porunci să se dea foc taberei. De îndată, flăcările se ridicară din corturile de război și se înălțară pînă la nori : zgomotul focului era asemenea unui torent care îneacă întreaga cîmpie și tîrăște în iureșul său stejarii puternici cu rădăcinile lor adînci, recoltele, hambarele, staulele și cirezile. Vîntul mîna cu furie vîlvătaia de la un cort la altul și, curînd, întreaga tabără arăta ca o pădure bătrînă, cuprinsă de flăcări din pricina unei scîntei.

Falante, deși vedea primejdia mai îndeaproape decît ceilalți, nu putea îndrepta nimic. El înțelese că trupele vor pieri în acest pîrjol, dacă nu se vor grăbi să părăsească tabăra ; dar, înțelegînd și cît este de primejdioasă neorînduiala stîrnită de această retragere în fața unui dușman biruitor, începu să-i scoată din tabără pe tinerii lui lecedemonieni care erau încă pe jumătate dezarmați.

Adraste însă nu-i lăsă să-şi tragă suflarea : într-o parte, o trupă de arcaşi dibaci îi străpungea cu săgeţi nenumărate pe oştenii lui Falante ; în altă parte, trăgătorii cu praştia îi împroşcau cu o grindină de pietroaie. Adraste însuşi, cu sabia în mînă, păşea în fruntea unei trupe alese dintre cei mai neînfricaţi daunieni şi urmărea, la lumina focului, trupele puse pe fugă. Secera cu fierul lui ascuţit tot ce scăpa din flăcări. Înota în sînge şi nu-şi putea potoli setea de măcel : leii şi tigrii nu sînt atît de fioroşi ca el cînd îi sfîşie pe păstori împreună cu turmele lor. Trupele lui Falante se stingeau şi curajul le părăsea. Moartea cea palidă, călăuzită de o Furie din Infern, pe al cărei cap se încolăcesc şerpi, le îngheţă sîngele în vine : mădularele lor îngreunate înţepeneau, şi genunchii tremurători le răpeau pînă şi nădejdea de a scăpa prin fugă.

Falante, căruia ruşinea şi deznădejdea îi mai dădeau o brumă de forţă şi de vlagă, înălţă mîinile şi ochii spre cer : îl văzu prăbuşindu-se la picioare pe fratele lui, Hippias, ucis de loviturile fulgerătoare ale mîinii lui Adraste. Hippias, căzut la pămînt, se rostogoli în praf ; un sînge negru şi clocotitor ţîşni ca un rîu din rana adîncă ce-i străpungea coasta ; ochii lui nu mai vedeau lumina ; sufletul lui furios se ducea odată cu sîngele ce i se scurgea pînă la ultima picătură. Falante însuşi, stropit tot cu sîngele fratelui său şi neputînd să-l ajute, se pomeni încercuit de o mulţime de duşmani care încercau să-l doboare ; scutul său era străpuns de o mie de săgeţi ; trupul îi fu rănit în mai multe locuri ; nu-şi mai putea aduna trupele fugare ; zeii îl vedeau, şi n-aveau nici o îndurare.

Iupiter, în mijlocul zeilor cerului, privea din înaltul Olimpului această măcelărire a aliaţilor. În acelaşi timp, se sfătui cu ursitoarele necruţătoare şi văzu toate căpeteniile cărora foarfecele Parcei urma să le curme în acea zi firul vieţii. Fiecare zeu urmărea cu băgare de seamă chipul lui Iupiter spre a-i descoperi vrerea. Dar părintele zeilor şi al oamenilor le spuse cu glas blînd şi plin de măreţie :

— Iată în ce situație fără scăpare se află aliații ; îl vedeți pe Adraste care-i doboară pe toți vrăjmașii săi ; dar această privelişte este cu totul înşelătoare : gloria şi înflorirea celor răi este de scurtă durată ; Adraste, nelegiuit şi mîrşav datorită relei sale credințe, nu va dobîndi o biruință deplină. Această nenorocire nu se abate asupra aliaților decît pentru a-i învăța să se îndrepte şi să păstreze mai bine taina acțiunilor lor. Aici înțeleapta Minervă pregătește o nouă glorie tînărului Telemah, pe care-l îndrăgește atît de mult.

Apoi Iupiter nu mai spuse nimic. Zeii, în tăcere, priveau mai departe lupta.

În vremea aceasta, Nestor şi Filoctet fură încunoştiințați că o parte din tabără este arsă, că flacăra, mînată de vînt, înaintează mereu, că trupele se află în neorînduială şi Falante nu mai poate face față forței dușmanilor. De îndată ce aceste cuvinte funeste le-au ajuns la ureche, s-au grăbit să pună mîna pe arme, să adune căpeteniile şi să poruncească oamenilor să iasă în grabă din tabără pentru a nu cădea pradă acestui pîrjol.

Telemah, care era abătut şi nemîngîiat, îşi uită durerea : îşi luă armele, daruri prețioase ale înțeleptei Minerva, care, apărînd sub înfățişarea lui Mentor, se prefăcu că le-a primit din partea unui lucrător neînfricat din Salento, deşi chiar ea i le dăduse la făcut lui Vulcan, în peşterile lui fumegînde din muntele Etna.

Armele erau lustruite ca o oglindă şi străluceau ca razele soarelui.[1] Pe ele erau înfățişați Neptun şi Palas, care se luptau pentru gloria de a-şi da numele unui oraş ce urma să ia naştere. Neptun lovea cu tridentul în pă-

[1] *Adaosul la cartea a XIII-a*, pe care îl publicăm la sfîrşitul capitolului de față, reprezintă o variantă postumă — nefigurînd în edițiile franceze curente — a descrierii scutului lui Telemah (după modelul descrierii din *Iliada*, a scutului lui Ahile). Adaosul ar fi trebuit plasat în text începînd de la această frază. Vezi şi nota 1 de la p. 80.

mînt, de unde se ivea un cal focos : pe ochi îi ieşeau flăcări, din gură spume ; coama îi flutura în vînt ; picioarele-i sprintene şi muşchiuloase se îndoiau cu forţă şi uşurinţă. Nu mergea, sărea săltîndu-se din crupă, dar cu atîta supleţe, încît paşii lui nu lăsau nici un fel de urme ; ţi se părea că-l auzi nechezînd.

De cealaltă parte, Minerva dădea locuitorilor noului său oraş, măslina, fructul pomului sădit de ea : ramura de care atîrna fructul închipuia dulcea pace şi belşugul, cărora merită să li se dea întîietate faţă de tulburările războiului, întruchipat de cal. Zeiţa a ieşit victorioasă, datorită darurilor ei simple şi folositoare, şi mîndrul oraş Atena îi poartă numele.

Se vedea, de asemenea, Minerva adunînd în jurul ei toate artele frumoase, sub chipul unor copii gingaşi şi înaripaţi ; aceştia se strîngeau în jurul ei, înspăimîntaţi de furia nestăpînită a lui Marte, ce pustieşte totul, aşa cum miei behăind se ascund sub trupul mamei lor la vederea unui lup înfometat, care, scoţînd flăcări pe gura căscată, se repede să-i înghită. Minerva, cu o faţă dispreţuitoare şi mînioasă, dădea de ruşine, prin desăvîrşirea lucrului ei, cutezanţa smintită a Arachnei [1], care îndrăznise să se ia la întrecere cu ea în măiestria ţesăturilor. Se vedea această nefericită, ale cărei mădulare ostenite se închirceau, preschimbîndu-se într-un păianjen.

În altă parte, apărea din nou Minerva, care, în războiul cu uriaşii, îi slujea de sfetnic lui Iupiter însuşi şi-i încuraja pe toţi ceilalţi zei descumpăniţi. În sfîrşit, era reprezentată cu lancea şi cu scutul ei, pe malurile rîurilor Xanthus [2] şi Simois [3], ducîndu-l pe Ulise de mînă,

[1] Fiica lui Idnon din Colophon, renumită pentru măiestria cu care-şi ţesea pînzele. Atena, cu care Arachne se ia la întrecere, era şi patroana ţesătoarelor şi a torcătoarelor.

[2] Fluviu din apropierea Troiei, numit şi Scamander.

[3] În vechime, fluviu din Troada, ţinut din Asia Mică, avînd drept capitală Troia.

însufleţind trupele puse pe fugă ale grecilor, sprijinind strădaniile celor mai vajnici comandanţi troieni şi chiar ale temutului Hector, în sfîrşit, vîrîndu-l pe Ulise în acea funestă maşinărie, care, într-o singură noapte, avea să doboare împărăţia lui Priam.

În altă parte, pe acest scut era înfăţişată Ceres în mănoasele cîmpii ale Ennei [1], aflate în mijlocul Siciliei. Se vedea zeiţa care aduna oamenii risipiţi peste tot locul, căutîndu-şi hrana, vînînd sau culegînd roadele sălbatice ce cad din pomi. Ea le arăta acestor oameni neciopliţi meşteşugul de a îmblînzi pămîntul şi de a-şi scoate hrana din sînul lui rodnic. Le înfăţişa un plug la care erau înhămaţi boi. Se vedea pămîntul despicat în brazde de cuţitul plugului ; apoi se zăreau recoltele de aur, acoperind aceste cîmpii mănoase : secerătorul tăia cu coasa dulcile roade ale pămîntului, primindu-şi răsplata pentru toată osteneala sa. Fierul, sortit în alte părţi să nimicească, în acest loc nu părea să fie folosit decît pentru a pregăti belşugul şi a aduce cu sine toate plăcerile.

Nimfele, încununate cu flori, dansau împreună pe o pajişte pe malul unui rîu, în apropierea unei păduri : Pan cînta din fluier, faunii şi satirii ţopăiau nebunatici într-o parte. Bachus apărea şi el, purtînd o cunună de iederă, sprijinit cu o mînă în toiag şi ţinînd în cealaltă o ramură de viţă de vie împodobită cu cîrcei şi cu mai mulţi ciorchini de struguri. Era de o frumuseţe molatică, avînd ceva nobil, pătimaş şi galeş, aşa cum îi apăruse nefericitei Ariadna [2], cînd o găsise singură, părăsită şi doborîtă de durerea ei, pe un ţărm necunoscut.

În sfîrşit, se vedea în toate părţile o mulţime de oameni ; bătrîni care duceau primele roade ale pămîntului

[1] Cu aceste cuvinte se sfîrşeşte *Adausul la cartea a XIII-a* ; deci el ar fi trebuit să înlocuiască textul descrierii pînă la acest punct.

[2] Fiica regelui Minos şi a Pasiphaei. După ce a fost părăsită în insula Naxos de Teseu, pe care îl ajutase să iasă din Labirint, a fost luată în căsătorie de Bachus.

la temple ; tineri bărbaţi care se întorceau la soţiile lor, osteniţi după munca de peste zi : femeile le ieşeau în întîmpinare, de mînă cu copilaşii lor, pe care îi dezmierdau. Se vedeau, de asemenea, păstori ce păreau să cînte, iar unii dansau în sunetul fluierului. Totul înfăţişa pacea, belşugul, desfătările : totul părea vesel şi fericit. Se vedeau chiar, pe păşuni, lupi jucîndu-se în mijlocul oilor ; leul şi tigrul, lepădîndu-şi cruzimea, păşteau împreună cu gingaşii mieluşei ; un ciobănaş îi mîna împreună la păscut cu bîta ; şi acest tablou plăcut amintea toate farmecele vîrstei de aur.

Telemah, care îşi pusese aceste arme divine în locul centironului lui obişnuit, luă cumplitul scut pe care Minerva i-l trimesese prin Iris, mesagera cea iute de picior a zeilor. Iris îi luase centironul fără ca el să bage de seamă şi-i dăduse în schimb acest scut, de care se temeau pînă şi zeii.

În această stare, Telemah se repezi afară din tabără pentru a nu fi cuprins de flăcări ; chemă la el cu glas puternic pe toţi comandanţii oştirii, şi numai acest glas a fost de ajuns pentru a-i însufleţi pe toţi aliaţii descumpăniţi. O flacără divină strălucea în ochii tînărului războinic. Părea mereu blînd, mereu nestînjenit şi liniştit, mereu preocupat să dea porunci, aşa cum ar putea face un bătrîn înţelept îngrijindu-se să pună rînduială în familia lui şi să dea învăţături copiilor. Dar era iute şi nu pregeta să ducă lucrurile la îndeplinire, asemenea unui fluviu năvalnic care, nu numai că îşi rostogoleşte grăbit valurile înspumate, dar tîrăşte în drumul său şi cele mai grele corăbii ce plutesc pe apele lui.

Filoctet, Nestor, căpeteniile mandurienilor şi ale celorlalte neamuri simţeau în fiul lui Ulise un fel de autoritate în faţa căreia totul trebuia să se plece : nu se mai vedea învăţătura de viaţă a bătrînilor ; sfatul şi înţelepciunea tuturor comandanţilor pieriseră ; chiar şi pizma, atît de firească oamenilor, se stinse în inimi ; toţi tăceau,

toți îl admirau pe Telemah : toți se așezau în rînduri pentru a-i da ascultare, fără să stea pe gînduri și ca și cum ar fi fost deprinși s-o facă. El înaintă și urcă pe o colină de unde vedea rînduirea forțelor vrăjmașe ; apoi, deodată, socoti că trebuie să se grăbească să-i ia pe nepregătite în neorînduiala în care se aflau după ce dăduseră foc taberei aliaților. Făcu în mare grabă un ocol și comandanții cei mai încercați îl urmară. Îi atacă pe daunieni pe la spate, într-o vreme cînd ei credeau că oastea aliaților este învăluită în flăcările pîrjolului. Acest atac neașteptat îi descumpăni : cădeau în mîna lui Telemah, așa cum cad în pădure frunzele în ultimile zile ale toamnei, cînd asprul crivăț care aduce iarna face să geamă trunchiurile bătrînilor copaci și le scutură toate ramurile. Pămîntul era acoperit cu trupurile oamenilor doborîți de Telemah. Cu sulița sa străpunse inima lui Ificles, cel mai tînăr dintre copiii lui Adraste. Acesta se încumetase să se înfățișeze în fața lui Telemah ca să lupte pentru a izbăvi viața tatălui său, pe care-l credea luat pe nepregătite de Telemah. Fiul lui Ulise și Ificles erau amîndoi frumoși, voinici, foarte iscusiți și plini de curaj, avînd aceeași înălțime, aceeași blîndețe, aceeași vîrstă ; amîndoi erau foarte îndrăgiți de părinții lor : dar Ificles era ca o floare care înflorește pe cîmp și care trebuie să fie retezată de tăișul coasei secerătorului. Apoi, Telemah îl doborî pe Euforion, cel mai vestit dintre toți lidienii veniți în Etruria. În sfîrșit, paloșul său îl străpunse pe Cleomene, proaspăt căsătorit, care îi făgăduise soției sale să-i aducă o pradă bogată de la vrăjmași, dar pe care nu avea s-o mai revadă vreodată.

Adraste se cutremură de furie cînd văzu că moartea îi secera pe scumpul său fiu și mai mulți comandanți, iar victoria îi scapă din mînă. Falante, aproape doborît la picioarele lui, era ca un animal adus la jertfire și pe jumătate ucis, care scapă de cuțitul sacru și fuge departe de altar ; și i-ar fi fost de ajuns lui Adraste o clipă pentru

a-l da gata pe lacedemonian. Falante, scăldat în sîngele său și al oștenilor ce luptau alături de el, auzi strigătele lui Telemah, care îi venea în ajutor. În această clipă viața îi fu izbăvită ; norul ce-i și acoperea ochii se risipi. Daunienii, simțind acest atac neprevăzut, îl părăsiră pe Falante pentru a respinge un dușman mai primejdios. Adraste era ca un tigru căruia păstorii uniți între ei îi smulg prada, pe care tocmai se pregătea s-o înghită. Telemah îl căută în învălmășeală, vrînd să pună pe loc capăt războiului și să-i scape pe aliați de necruțătorul lor dușman.

Dar Iupiter nu voia să-i dea fiului lui Ulise o victorie atît de fulgerătoare și de lesnicioasă ; chiar și Minerva dorea ca el să aibă de trecut prin suferințe mai îndelungate, pentru a învăța mai bine să cîrmuiască oamenii. Nelegiuitul Adraste a fost lăsat așadar în viață de părintele zeilor, pentru ca Telemah să aibă răgazul de a dobîndi mai multă glorie și mai multă virtute. Un nor, pe care Iupiter îl adună în văzduh, îi scăpă pe daunieni ; un tunet înfricoșător destăinui voința zeilor ; ai fi zis că bolțile veșnice ale înaltului Olimp aveau să se prăbușească peste capetele bieților muritori ; fulgerele despicau norul de la un capăt la altul și, chiar în clipa cînd îți luau ochii cu lumina lor orbitoare, se așternea din nou bezna înfricoșătoare a nopții. O ploaie îmbelșugată ce se porni chiar atunci sluji de asemenea la despărțirea celor două oști.

Adraste se folosi de ajutorul zeilor, fără a fi tulburat de puterea lor, și își atrase astfel, prin nerecunoștința lui, răzbunarea mai crudă ce-i era hărăzită. Se grăbi să-și treacă trupele printre tabăra pe jumătate arsă și o baltă care se întindea pînă la rîu : o făcu cu atîta iscusință și atît de repede, încît această retragere vădi ce mijloace și prezență de spirit are. Aliații, însuflețiți de Telemah, voiau să-l urmărească, dar el, folosindu-se de această fur-

tună, le scăpă, așa cum scapă o pasăre cu aripa ușoară din lațul vînătorilor.

Aliații nu se mai gîndeau decît să se întoarcă în tabăra lor și să-și repare pierderile. Cînd au ajuns în tabără, în fața ochilor le-a apărut tot ce aduce războiul mai dureros : bolnavii și răniții, neputîndu-se tîrî afară din corturi, n-au izbutit să se ferească de flăcări : pe jumătate arși, înălțau spre cer, cu un glas jeluitor de om ce se stinge, strigăte de durere. Telemah își simți inima sfîșiată : nu-și putea stăpîni lacrimile ; de mai multe ori își întoarse ochii, cuprins de groază și de milă ; nu putea să vadă, fără a se cutremura, aceste trupuri încă vii și sortite unei morți încete și crude : erau asemenea cărnii jertfelor arse pe altare, al cărei miros se răspîndește pretutindeni.

— Vai!, striga Telemah, iată, așadar, nenorocirile pe care le aduce cu sine războiul ! Ce furie oarbă îi împinge pe nefericiții muritori ! Au atît de puține zile de trăit pe pămînt ; aceste zile sînt atît de jalnice : de ce să grăbești o moarte care și așa este atît de apropiată ? De ce să adaugi atîtea deznădejdi îngrozitoare la amărăciunea cu care zeii au umplut această viață atît de scurtă ? Oamenii sînt toți frați, și se sfîșie între ei : animalele sălbatice sînt mai puțin crude. Leii nu se războiesc cu leii, nici tigrii cu tigrii ; ei nu atacă decît animale de un soi deosebit : numai omul, în pofida judecății lui, face ceea ce animalele, lipsite de judecată, nu au făcut niciodată. Dar la ce bun aceste războaie ? Nu sînt oare destule pămînturi în lumea întreagă pentru a li se da tuturor oamenilor mai mult decît pot ei lucra ? Cîte pămînturi nu sînt pustii ! Neamul omenesc nu le-ar putea umple. Ce ! Gloria amăgitoare, titlul van de cuceritor, pe care un domnitor vrea să-l dobîndească, aprinde vîlvătaia războiului în țări necuprinse. Astfel, un singur om, pe care zeii în mînia lor l-au adus pe lume, jertfește fără simțire atîția alți oameni pentru deșertăciunea lui ; totul trebuie să piară, totul

trebuie să fie înecat în sînge, totul trebuie să fie mistuit de flăcări, tot ceea ce scapă de fier și de foc să nu poată scăpa de foamete, mai cruntă decît orice, pentru ca un singur om, care își bate joc de întreaga fire omenească, să-și găsească în această nimicire deplină plăcerea și gloria. Ce glorie hîdă ! Oare îi urîm și îi disprețuim îndeajuns pe oamenii care au uitat pînă într-atît de omenie ? Nu, nu ; departe de a fi niște semizei, nu sînt nici măcar oameni, și trebuie să stîrnească dezgustul tuturor veacurilor de care au crezut că vor fi admirați. O, cu cîtă băgare de seamă trebuie să fie regii cînd pornesc războaie ! Ele trebuie să fie drepte, dar asta nu este îndeajuns : ci trebuie să fie de folos pentru binele obștesc. Sîngele unui popor nu trebuie vărsat decît pentru a izbăvi acest popor, cînd nevoia este de neînlăturat. Dar sfaturile lingușitoare, ideile greșite despre glorie, pizmele deșarte, lăcomia nedreaptă ce se ascunde în spatele unor motive frumoase, în sfîrșit, legăminte făcute cu nepăsare îi tîrăsc aproape întotdeauna pe regi în războaie care-i fac nefericiți, pun totul în primejdie fără să fie nevoie și aduc tot atîta rău supușilor cît și vrăjmașilor lor.

Așa judeca Telemah.

Dar el nu se mulțumea să deplîngă nenorocirile războiului ; încerca să le ușureze. Era văzut ducîndu-se el însuși în corturi și dînd ajutor bolnavilor și muribunzilor ; le dădea bani și leacuri ; îi mîngîia și-i încuraja prin cuvinte pline de prietenie ; trimitea pe alții să meargă pe la cei la care nu se putea duce.

Printre cretanii aflați împreună cu el erau doi bătrîni, dintre care unul se numea Traumafil și celălalt Nosofug. Traumafil luase parte împreună cu Idomeneu la asediul Troiei și învățase de la copiii lui Esculap meșteșugul divin al tămăduirii rănilor. Ungea rănile cele mai adînci și cele mai înveninate cu o licoare bine mirositoare, ce mistuia cărnurile moarte și stricate fără a fi nevoie de vreo tăie-

tură și forma foarte repede cărnuri noi, mai sănătoase și mai frumoase decît cele dintîi.

Cît despre Nosofug, el nu-i văzuse niciodată pe copiii lui Esculap, dar avusese, prin mijlocirea lui Meriones [1], o carte sfîntă și plină de taine, pe care Esculap o dăduse copiilor săi. Dealtminteri, Nosofug era prietenul zeilor ; alcătuise imnuri în cinstea copiilor Latonei [2] jertfea în fiecare zi o oaie albă și fără pată lui Apolo, de care era adeseori inspirat. De îndată ce vedea un bolnav, cunoștea după ochi, după culoarea feței, după conformația trupului și după răsuflare pricina bolii lui. Uneori dădea leacuri ce-i făceau pe oameni să asude și, după felul cum năduș-eau, vedea în ce măsură sudoarea bogată sau scăzută șubrezește sau întremează întreaga mașinărie a trupului ; alteori, pentru starea de slăbiciune, dădea anumite băuturi ce întăreau puțin cîte puțin părțile nobile ale trupului și îi întinereau pe oameni, potolindu-le sîngele. Dar spunea că din pricina lipsei de virtute și de curaj a oamenii atît de des nevoie de medicină.

— E o rușine pentru oameni să aibă atîtea boli, spunea ; căci moravurile bune aduc sănătate. Lipsa lor de cumpătare, mai spunea el, preschimbă în otrăvuri aducătoare de moarte bucatele sortite să păstreze viața. Plăcerile la care te dedai fără cumpătare scurtează zilele oamenilor mai mult decît le pot prelungi leacurile. Mai rar sînt bolnavi săracii, din lipsă de hrană, decît bogații, care se îmbolnăvesc fiindcă au prea multă. Bucatele ce desfată prea mult gustul și te fac să mănînci peste nevoie otrăvesc în loc să hrănească. Chiar leacurile sînt adevărate rele care vatămă trupul și care nu trebuie folosite decît la mare nevoie. Leacul cel mai bun, care e întotdeauna ne-

[1] Fiul lui Molus, originar din Creta. Pretendent la mîna Elenei și participant la războiul troian, era prietenul și vizitiul lui Idomeneu, regele Cretei.

[2] Fiica titanului Coeus și a titanidei Phoebe. Iubită de Zeus, naște pe Artemis și pe Apolo.

vătămător și folositor, este cumpătarea, păstrarea măsurii în toate plăcerile, liniștea spiritului, exercițiul trupului. În felul acesta ne facem un sînge bun și potolit și dăm afară toate umorile de prisos.

Astfel, înțeleptul Nosofug era vrednic de admirație mai puțin pentru leacurile sale, cît pentru regulile ce le dădea oamenilor ca să preîntîmpine bolile și să facă leacurile de prisos.

Acești doi oameni erau trimiși de Telemah să-i vadă pe toți bolnavii din oștire. Pe mulți îi tămăduiau prin leacurile lor, dar pe și mai mulți prin grija pe care o aveau de a-i sluji la momentul potrivit ; căci se îngrijeau să-i țină curați, să împiedice, prin această curățenie, stricarea aerului și să-i facă să respecte reguli de mare cumpătare cînd erau pe cale de a se vindeca.

Oștenii, mișcați de aceste ajutoare, aduceau mulțumiri zeilor că l-au trimis pe Telemah în armata aliaților.

— Nu este un om, spuneau, fără îndoială că-i vreo divinitate binefăcătoare cu chip omenesc. Sau, dacă este om, seamănă mai puțin cu ceilalți oameni decît cu zeii ; nu se află pe pămînt decît pentru a săvîrși binele ; blîndețea și bunătatea îl fac chiar mai plăcut decît vitejia lui. O, dacă am putea să-l avem rege ! Dar zeii îl păstrează pentru vreun popor mai fericit, îndrăgit de ei, căruia vor să-i dea din nou vîrsta de aur.

Cînd Telemah, din spirit de prevedere împotriva vicleniilor lui Adraste, se ducea noaptea prin tabără, auzea aceste laude ce nu puteau fi bănuite de lingușeală, ca cele aduse adeseori pe față domnitorilor de linguși-tori, care-și închipuie că aceștia nu sînt nici modești, nici prea scrupuloși și că numai prin laude peste măsură le pot cîștiga favorurile. Fiului lui Ulise nu-i făcea plăcere decît ceea ce era adevărat ; nu putea suferi alte laude decît cele ce-i erau aduse pe ascuns, cînd nu se afla de față și pe care le meritase cu adevărat. La aceste laude inima lui nu rămînea nepăsătoare : simțea acea plăcere,

atît de dulce şi de curată, legată de zei numai de virtute, pe care oamenii răi, din pricină că n-au încercat-o, nu pot nici să şi-o închipuie, nici s-o creadă ; dar el nu se lăsa dus de această plăcere ; de îndată îi reveneau grămadă în minte toate greşelile pe care le săvîrşise ; nu uita semeţia lui înnăscută şi nepăsarea faţă de oameni ; încerca o ruşine ascunsă că, deşi era atît de aspru din naştere, părea atît de omenos. Punea pe seama înţeleptei Minerva întreaga glorie ce i se oferea şi pe care nu credea că o merită.

— Tu eşti aceea, spunea el, mărită zeiţă, ce mi l-ai dăruit pe Mentor pentru a-mi da învăţături şi a îndrepta firea mea rea ; tu eşti aceea ce-mi dai înţelepciunea de a trage foloase de pe urma greşelilor mele, ca să ştiu să mă feresc de mine însumi ; tu eşti cea care-mi stăvileşti patimile năvalnice ; tu eşti cea care mă faci să simt plăcerea de a-i ajuta pe năpăstuiţi ; fără tine aş fi urît şi vrednic să fiu urît ; fără tine aş face greşeli de neîndreptat ; aş fi ca un copil care, nedîndu-şi seama de slăbiciunea lui, îşi părăseşte mama şi cade de cum face primul pas.

Nestor şi Filoctet erau uimiţi cînd îl vedeau pe Telemah atît de blînd şi grijuliu să-i îndatoreze pe oameni, atît de săritor, de milos, de iscusit în prevederea nevoilor : nu ştiau ce să creadă ; nu-l mai recunoşteau, parcă nu mai era acelaşi om. Ceea ce i-a uimit şi mai mult a fost grija arătată pentru înmormîntarea lui Hippias. S-a dus chiar el să scoată trupul însîngerat şi ciopîrţit din locul unde era ascuns sub un morman de leşuri ; a vărsat asupra lui lacrimi pioase ; şi a rostit : „O, măreaţă umbră, tu ştii acum cît de mult ţi-am preţuit vitejia ! E drept că mîndria ta m-a înfuriat : dar cusururile tale se datorau unei tinereţi înfocate ; ştiu cîtă nevoie are această vîrstă de iertare. După un timp, între noi s-ar fi legat o prietenie sinceră ; şi eu am greşit. O, zei, de ce mi-l răpiţi înainte de a-l fi putut sili să mă iubească ?“

Apoi Telemah a pus oamenii să-i scalde trupul în licori înmiresmate ; după aceea, din porunca lui, a fost pregătit un rug. Pini mari, gemînd sub loviturile securii, cădeau rostogolindu-se din înaltul muntelui. Stejari, acești copii bătrîni ai pămîntului, care păreau că amenință cerul, plopi înalți, ulmi, cu crestele atît de verzi și împodobite cu un frunziș atît de des, fagi, care sînt fala pădurilor, cădeau pe malul rîului Galese. Acolo a fost înălțat în rînduială un rug, semănînd cu o construcție solidă ; flacăra începu să se vadă, vălătuci de fum se înălțau pînă la cer.

Lacedemonienii înaintau cu pas încet și jalnic, ținîndu-și sulițele cu vîrful în jos și ochii în pămînt. O durere amară era zugrăvită pe aceste chipuri sălbatice și lacrimile curgeau șiroaie. Apoi se vedea venind Ferecyde, un bătrîn doborît mai puțin de numărul anilor, cît de durerea de a-i supraviețui lui Hippias, pe care-l crescuse de mic copil. El ridică spre cer mîinile și ochii înecați în lacrimi. De cînd murise Hippias nu mai voia să pună nimic în gură ; somnul blînd nu izbutea să-i îngreuneze pleoapele, nici să-i oprească pentru o clipă durerea sfîșietoare ; mergea cu pas tremurător, urmînd mulțimea și fără să știe încotro se îndreaptă. Din gură nu-i ieșea nici un cuvînt, căci era cu inima prea strînsă ; domnea tăcerea deznădejdei și a unei adînci dureri ; dar, cînd văzu rugul aprins, păru deodată cuprins de furie și strigă :

— O, Hippias, Hippias, n-am să te mai văd niciodată ! Hippias nu mai este, și eu mai trăiesc ! O, scumpul meu Hippias, eu, crudul, eu, necruțătorul, sînt cel care te-am învățat să disprețuiești moartea ! Credeam că mîinile tale îmi vor închide ochii și că în brațele tale îmi voi da ultima suflare. O, zei cruzi, îmi prelungiți viața ca să mă lăsați să văd moartea lui Hippias. O, copil scump, pe care l-am crescut și care m-a costat atîtea griji, n-am să te mai văd vreodată ; dar o voi vedea pe mama ta ; ea va muri de tristețe și mă va dojeni pentru moartea ta ; o voi revedea

pe tînăra ta soție, lovindu-se cu pumnii în piept, smulgîndu-și părul din cap și eu voi fi de vină. O, umbră iubită ! Cheamă-mă pe malurile Stixului. Mi-e silă de lumină : numai pe tine, scumpul meu Hippias, vreau să te revăd. Hippias, o, scumpul meu Hippias ! Nu mai trăiesc decît pentru a-mi îndeplini ultima datorie față de cenușa ta.

În vremea aceasta, trupul întins al tînărului Hippias era purtat într-un coșciug împodobit cu purpură, aur și argint. Moartea, care îi închisese ochii, nu-i putuse șterge toată frumusețea, și pe chipu-i palid mai stăruia întrucîtva farmecul tinereții. În jurul gîtului, mai alb ca zăpada, dar înclinat pe umăr, îi fluturau pletele negre și lungi, mai frumoase decît cele ale lui Atys [1] sau Ganimede, care aveau să fie prefăcute în cenușă. Se zărea rana adîncă din coastă, pe unde se scursese tot sîngele și care-l făcuse să coboare în întunecatul regat al lui Pluton.

Telemah, trist și abătut, urma îndeaproape trupul și arunca flori asupra lui. Cînd ajunse la rug, la vederea flăcărilor care cuprinseră stofele ce învăluiau trupul, tînărul fiu al lui Ulise nu se putu opri să nu verse din nou lacrimi.

— Rămîi cu bine, spuse el, mărinimosule Hippias, căci nu îndrăznesc să te numesc prietenul meu : găsește-ți tihna, o, umbră, care ai meritat atîta glorie ! Dacă nu te-aș iubi, ți-aș pizmui norocul ; tu ai scăpat de suferințele în care noi ne mai zbatem și ai scăpat pășind pe calea cea mai glorioasă. Vai ! ce fericit aș fi să sfîrșesc și eu la fel. Fie ca Stixul să nu-ți oprească umbra [2] ; Cîmpiile Elizee să-ți fie deschise ; faima să-ți păstreze numele de-a lungul tuturor veacurilor și cenușa ta să odihnească în pace !

[1] Păstor frigian de care s-a îndrăgostit zeița Cibele.

[2] Numai umbrele morților cărora li se aduseseseră onorurile funerare puteau trece Stixul.

Nu sfîrşi de rostit, printre suspine, aceste cuvinte, că întreaga oştire scoase un strigăt : era înduioşată de soarta lui Hippias, ale cărui fapte de viteţie erau povestite, iar durerea stîrnită de moartea lui amintea toate însuşirile lui bune, lăsînd în umbră cusururile datorate tinereţii lui înfocate şi proastei creşteri. Dar şi mai mişcată era de simţămintele duioase ale lui Telemah.

— Oare acesta să fie, spuneau oamenii, tînărul grec atît de mîndru, atît de semeţ, atît de dispreţuitor, pe care nu-l puteai mulţumi ! Iată-l că a devenit blînd, omenos, plin de duioşie. Fără îndoială că Minerva, care l-a îndrăgit atît de mult pe tatăl lui, îl îndrăgeşte şi pe el ; fără îndoială că ea i-a dăruit cel mai de preţ dintre darurile pe care zeii le pot face oamenilor, dîndu-i, odată cu înţelepciunea, o inimă simţitoare la prietenie.

Trupul fu mistuit de flăcări ; Telemah stropi chiar el cu licori înmiresmate cenuşa încă fumegîndă ; apoi o puse într-o urnă de aur, pe care o împodobi cu flori şi i-o duse lui Falante. Acesta zăcea întins, cu trupul plin de tot felul de răni, şi, din pricina stării de mare slăbiciune, întrezărea în apropierea lui porţile întunecate ale Infernului.

Traumafil şi Nosofug, trimişi de îndată de fiul lui Ulise, îi şi dăduseră toate îngrijirile cunoscute de meşteşugul lor : încetul cu încetul aduceau înapoi sufletul lui gata să-şi ia zborul ; noi duhuri îl însufleţeau pe nesimţite ; o putere blîndă şi pătrunzătoare, un balsam de viaţă se strecura din vînă în vînă pînă în străfundul inimii ; o căldură plăcută îl smulgea din mîinile îngheţate ale morţii. În clipa aceea starea de slăbiciune încetă şi durerea îi luă locul : începu să simtă suferinţa pricinuită de pierderea fratelui său, pe care pînă atunci nu fusese în stare s-o simtă.

— Vai !, spunea el, de ce vă daţi atîta osteneală să mă faceţi să trăiesc ? Nu ar fi fost mai bine pentru mine

să mor și să mă duc după scumpul meu Hippias ? L-am văzut pierind chiar lîngă mine. O, Hippias, dulceața vieții mele, fratele meu, scumpul meu frate, nu mai ești ! N-am să mai pot nici să te văd, nici să te aud, nici să te îmbrățișez, nici să-ți spun grijile mele, nici să te mîngîi pentru ale tale ! O, zei vrăjmași ai oamenilor, nu-l mai am pe Hippias ; este oare cu putință ? Să nu fie oare un vis ? Nu, e prea adevărat. O, Hippias, te-am pierdut ; te-am văzut murind și eu trebuie să mai trăiesc atît cît va fi nevoie pentru a te răzbuna : vreau să jertfesc manilor tăi pe crudul Adraste, mînjit cu sîngele tău.

În timp ce Falante vorbea astfel, cei doi oameni înzestrați cu daruri divine încercau să-i domolească durerea, ca nu cumva ea să-i sporească răul și să împiedice urmările leacurilor lor. Deodată îl zări pe Telemah care se înfățișă înaintea lui. La început, în inima lui se dădu o luptă între două patimi potrivnice. Păstra un simțămînt de ură pentru tot ce se petrecuse între Telemah și Hippias : durerea pierderii lui Hippias făcea acest simțămînt și mai puternic. Pe de altă parte, nu putea să nu țină seama că viața și-o datora lui Telemah, care-l scosese, plin de sînge și pe jumătate mort, din mîinile lui Adraste. Dar, cînd văzu urna de aur în care se afla închisă cenușa atît de scumpă a fratelui său, Hippias, vărsă șiroaie de lacrimi ; la început îl îmbrățișă pe Telemah, fără să poată scoate o vorbă, și apoi, cu o voce pierită și întretăiată de hohote de plîns, îi spuse :

— Vrednic fiu al lui Ulise, virtutea ta mă silește să te îndrăgesc ; îți datorez această rămășiță de viață care se va stinge, dar îți datorez ceva ce-mi este cu mult mai scump. Fără tine, trupul fratelui meu ar fi fost lăsat pradă vulturilor ; fără tine, umbra lui, lipsită de mormînt, ar fi rătăcit, covîrșită de nenorocire, pe malurile Stixului,

mereu alungată de nemilosul Caron. Trebuie să-i datorez atît de mult unui om pe care l-am urît atît ! O, zei, răsplătiți-l, și izbăviți-mă de o viață atît de nefericită ! Iar tu, o, Telemah, să-mi aduci ultimul onor, așa cum ai făcut cu fratele meu, pentru ca nimic să nu lipsească gloriei tale.

După ce rosti aceste cuvinte, Falante rămase istovit și doborît de marea lui durere. Telemah se ținea pe lîngă el, fără să se încumete să-i vorbească și așteptîndu-l să-și recapete puterile. Curînd Falante, revenindu-și din această slăbiciune, luă urna din mîinile lui Telemah, o sărută de mai multe ori, o stropi cu lacrimi și spuse :

— O, scumpă și neprețuită cenușă, cînd oare va fi închisă și a mea împreună cu tine în această urnă ? O, umbră a lui Hippias, te urmez în Infern : Telemah ne va răzbuna pe amîndoi.

Între timp, starea lui Falante se îmbunătățea din zi în zi, datorită îngrijirilor celor doi oameni care stăpîneau știința lui Esculap. Telemah era mereu împreună cu ei lîngă bolnav, ca să-i facă să se ostenească și mai tare, grăbind vindecarea lui, și întreaga oștire admira cu mult mai mult bunătatea inimii cu care îl ajuta pe cel mai mare vrăjmaș al său, decît vitejia și înțelepciunea pe care le dovedise izbăvind, în bătălie, oastea aliaților.

În același timp, Telemah se arăta neobosit în cele mai grele munci ale războiului : dormea puțin și somnul îi era adeseori curmat ba de încunoștiințările primite la toate ceasurile din zi și din noapte, ba de trebuința de a se duce prin toată tabăra, lucru pe care nu-l făcea niciodată de două ori la rînd la aceleași ceasuri, pentru a izbuti mai bine să-i ia pe nepregătite pe cei ce nu aveau spiritul îndeajuns de treaz. Adeseori se întorcea în cort nădușit și plin de praf. Hrana îi era simplă ; ducea același trai ca oștenii, spre a le da pildă de cumpătare și de răbdare.

Şi, cum oastea avea puţine bucate în această tabără, socoti că se cuvine să pună capăt şuşotelilor oştenilor, pătimind el însuşi, de bună voie, aceleaşi neajunsuri ca ei. Trupul lui, departe de a slăbi din pricina unei vieţi atît de grele, se întărea şi se călea de la o zi la alta ; începea să nu mai aibă acel farmec atît de dulce care este ca o floare a primei tinereţi ; faţa lui prinse o culoare mai întunecată şi arăta mai puţin fragedă, mădularele mai puţin moi şi mai muşchiuloase.

ADAUS LA CARTEA A TREISPREZECEA [1]

[...ca razele soarelui.] Pe scut era săpată faimoasa istorie a împresurării Tebei. Se vedea mai întîi nefericitul Laios, care, aflînd din răspunsul oracolului lui Apolo că fiul său, născut chiar atunci, va fi ucigaşul tatălui său, dădu pe dată copilul unui păstor, pentru a-l lăsa pradă animalelor sălbatice şi păsărilor răpitoare. Apoi se zărea păstorul ducînd copilul pe muntele Citheron [2], între Beoţia şi Focida. Copilul părea că ţipă şi simte jalnica lui ursită. Avea acel aer nevinovat, dulce şi gingaş ce face copilăria atît de drăgălaşă. Păstorul care-l ducea pe stîncile înfricoşătoare părea că o face cu părere de rău şi că e cuprins de milă : din ochi îi curgeau lacrimi ; era şovăitor şi stingherit. Apoi îi străpunse copilului picioarele cu spada, trecu prin ele o nuia de răchită şi-l atîrnă de un copac, neputîndu-se hotărî nici să-l scape, încălcînd porunca stăpînului său, nici să-l lase în voia unei morţi neîndoioase. După

[1] Vezi nota 1 de la p. 78 şi nota 1 de la p. 80.

[2] În vechime, munte împădurit, situat la hotarul dintre Beoţia şi Atica, teatru a numeroase legende.

care plecă, de teamă să nu-l vadă murind pe acest micuț nevinovat pe care-l îndrăgise.,

În vremea aceasta, din lipsă de hrană copilul...

Picioarele lui, de care atîrna toată greutatea trupului, erau umflate și vinete. Forbas, un păstor al lui Polib, regele Corintului, care păzea în acest pustiu marile turme ale regelui, auzi țipetele copilașului. Alergă într-acolo, îl dezlegă și îl dădu altui păstor să-l ducă reginei Meropa, care nu avea copii. Ea fu înduioșată de frumusețea lui, îi dădu numele de Oedip[1] din pricina picioarelor lui umflate, îl hrăni ca pe fiul ei, socotindu-l un copil trimis de zei. Toate aceste fapte felurite apăreau fiecare la locul ei.

În sfîrșit, era înfățișat Oedip ajuns băiat mare. Aflînd că Polib nu este tatăl lui, porni din țară în țară pentru a-și descoperi obîrșia. Oracolul îi spuse că-și va găsi tatăl în Focida. Se îndreptă într-acolo și găsi poporul cuprins de o mare răzmeriță. În timpul acestor tulburări, îl ucise pe Laios, tatăl său, fără să-l cunoască. Îndată după aceea, era înfățișat din nou la Teba. Lămuri enigma sfinxului, ucise monstrul și se căsători cu regina Iocasta, mama sa, pe care nu o cunoștea și care îl credea pe Oedip fiul lui Polib. O ciumă cumplită, semn al mîniei zeilor, veni curînd după această căsătorie hidoasă. Acolo, Vulcan a ținut să înfățișeze pruncii care-și dădeau sufletul la sînul mamelor lor, un întreg popor sleit de puteri, purtînd moartea și suferința pe chipuri. Dar lucrul cel mai îngrozitor era să-l vezi pe Oedip, care, după ce căută vreme îndelungată să afle pricina mîniei zeilor, descoperi că el însuși este pricina.

Pe chipul Iocastei se vedea rușinea și teama de a lămuri ceea ce nu voia să afle, iar pe cel al lui Oedip, durerea și deznădejdea. Își scoase ochii și apăru purtat de mînă, ca un orb, de fiica sa, Antigona. Se vedea cum îi

[1] Cuvînt format din cuvintele grecești *oidein* — a fi umflat și *pous* — picior.

învinuiește pe zei pentru nelegiuirile pe care l-au lăsat să le săvîrșească. Apoi era văzut surghiunindu-se singur pentru a se pedepsi și fiindcă nu mai putea trăi laolaltă cu alți oameni.

La plecare, a lăsat regatul celor doi fii pe care i-a avut cu Iocasta, Eteocle și Polinice, punîndu-le condiția să domnească pe rînd, fiecare cîte un an. Dar dihonia dintre frați părea și mai cumplită decît nenorocirile lui Oedip. Eteocle era înfățișat pe tron, nevrînd să se dea jos pentru a-l lăsa pe Polinice să urce, la rîndul lui. Acesta, după ce îl chemă în ajutor pe Adraste, regele Argosului, cu a cărui fiică, Argia, se căsători, se îndreptă spre Teba cu trupe nenumărate. Se vedeau pretutindeni lupte în jurul orașului împresurat. Toți eroii Greciei erau adunați în acest război, care nu părea mai puțin sîngeros decît cel al Troiei.

Îl recunoșteai pe nefericitul soț al Erifilei [1], vestitul prezicător Amfiaraus [2], care își prevăzuse nenorocirea și nu știuse să se ferească de ea. Pentru a nu lua parte la împresurarea Tebei, se ascunsese, știind că nu poate nădăjdui să se mai întoarcă dacă pornește la acest război. Erifila era singura căreia a îndrăznit să-i mărturisească taina, Erifila, soția lui, mai scumpă decît viața, care, credea el, îl iubește cu duioșie. Ademenită de o salbă dată de Adraste [3], regele Argosului, ea își trădă soțul, pe Amfiaraus. Era înfățișată arătînd locul unde se ascunsese el. Adraste îl ducea, fără voia lui, la Teba. Curînd, ajungînd acolo, el apare înfundîndu-se în pămîntul ce se deschidea deodată ca să-l înghită.

[1] Fiica lui Talaus, regele Argosului.

[2] Prezicător vestit și erou grec care a domnit în Argos. Îi cere unuia din fiii săi, Alcmaeion, să-l răzbune, ucigînd-o pe Erifila. După moarte, Amfiaraus a fost cinstit ca un zeu.

[3] Salba Harmonici, primită de aceasta ca dar de nuntă de la Hefaistos. Îmbibată cu o otravă ucigătoare, ea avea să aducă nenorocire urmașilor Harmoniei și să joace un rol hotărîtor în organizarea expediției împotriva Tebei.

Printre atîtea lupte în care Marte dădea frîu liber furiei lui, vedeai cu groază lupta dintre cei doi fraţi, Eteocle şi Polinice. Pe chipurile lor apărea ceva dezgustător şi funest : nelegiuirea naşterii lor le era parcă scrisă pe frunte. Îţi dădeai cu uşurinţă seama că sînt sortiţi Furiilor din Infern şi răzbunării zeilor. Zeii îi jertfeau pentru a sluji drept pildă tuturor fraţilor din veacurile ce aveau să vină şi pentru a arăta ce face vrajba nelegiuită, atunci cînd desparte inimi ce trebuie să fie atît de strîns legate. Se vedeau aceşti doi fraţi, cuprinşi de furie, sfîşiindu-se între ei. Fiecare uita să-şi apere viaţa, pentru a o curma pe cea a fratelui său. Erau plini de sînge amîndoi şi ciuruiţi de lovituri ucigătoare, amîndoi pe moarte, dar furia lor nu se domolea ; erau căzuţi la pămînt, gata să-şi dea ultima suflare ; dar se mai tîrau încă unul împotriva altuia, din plăcerea de a muri într-o ultimă sforţare de cruzime şi de răzbunare. Toate celelalte lupte păreau că s-au oprit în faţa acesteia. Cele două oşti erau înmărmurite şi cuprinse de groază la vederea acestor doi monştri. Marte însuşi îşi întorcea ochii cruzi, pentru a nu vedea o asemenea privelişte. În sfîrşit, era înfăţişată flacăra rugului pe care fuseseră puse trupurile celor doi fraţi lipsiţi de simţăminte omeneşti ; dar (ce lucru de necrezut !) flacăra se împărţea în două : nici chiar moartea nu putea pune capăt urii neîmpăcate dintre Eteocle şi Polinice ; ei nu puteau arde împreună şi cenuşa lor, încă simţitoare la relele pe care şi le făcuseră unul altuia, n-a putut niciodată să se amestece. Iată ce a săpat Vulcan, cu o artă divină, pe armele dăruite de Minerva lui Telemah.

[Scutul o înfăţişa pe Ceres în cîmpiile Ennei...]

CARTEA A PATRUSPREZECEA

Telemah, încredințat după mai multe vise avute, că tatăl său, Ulise, nu se mai află pe pămînt, își duce la îndeplinire planul, demult gîndit, de a merge să-l caute în Infern. Fuge din tabără în timpul nopții și se duce la vestita peșteră din Acherontia. Plin de curaj, pătrunde înăuntru și curînd ajunge pe malul Stixului, unde Caron îl primește în barca sa. Se înfățișează lui Pluton, care-i îngăduie să-și caute tatăl în Infern. Străbate mai întîi Tartarul, unde vede chinurile la care sînt supuși nerecunoscătorii, cei ce au jurat strîmb, nelegiuiții, prefăcuții și, mai ales, regii cei răi. După aceea, pătrunde în Cîmpiile Elizee unde privește cu încîntare fericirea de care se bucură oamenii drepți și, mai ales, regii cei buni, care, în timpul vieții, i-au cîrmuit pe oameni cu înțelepciune. Este recunoscut de Arcesius, străbunul său, care îl încredințează că Ulise trăiește și că în curînd va lua din nou cîrma în Itaca, iar fiul său va avea să-i urmeze la domnie. Arcesius îi dă lui Telemah cele mai înțelepte povețe privind arta de a domni. Îi atrage luarea-aminte că răsplata regilor buni, ce s-au deosebit mai ales prin dreptate și virtute, este mai mare decît a celor ce s-au deosebit prin vitejia lor. După această convorbire, Telemah părăsește

întunecata împărăție a lui Pluton și se întoarce degrabă în tabăra aliaților.

În ăstimp, Adraste, ale cărui trupe fuseseră simțitor slăbite în luptă, se retrase în spatele muntelui Aulon, așteptînd acolo ceva ajutoare și încercînd să-și ia încă o dată pe nepregătite vrăjmașul, ca un leu înfometat, care, fiind izgonit de la o stînă, se întoarce în pădurile întunecoase și se vîră din nou în peștera lui, unde-și ascute colții și ghearele, în așteptarea clipei potrivite cînd va avea să omoare toate turmele.

Telemah, care căutase să statornicească o disciplină desăvîrșită în întreaga tabără, nu se mai gîndea decît să-și ducă la îndeplinire planul demult gîndit și pe care îl ținea ascuns de toate căpeteniile oștirii. De multă vreme, noapte de noapte, era hărțuit de vise în care i se înfățișa tatăl său, Ulise. Acest chip scump revenea mereu spre sfîrșitul nopții, mai înainte ca aurora să alunge de pe cer, cu lumina ei născîndă, stelele nestatornice și somnul dulce care plutea peste pămînt, urmat de visele ce zburau în jurul lui. Uneori i se părea că-l vede pe Ulise gol, într-o insulă fericită, pe malul unui fluviu, într-o pajiște împodobită cu flori și înconjurat de nimfe care-i azvîrleau veșminte pentru a se acoperi ; alteori i se părea că-l aude vorbind într-un palat scînteind de aur și de fildeș, unde oameni purtînd cununi de flori îl ascultau cu plăcere și covîrșiți de admirație. Adeseori, Ulise îi apărea deodată la ospețe, unde bucuria izbucnea în mijlocul desfătărilor și unde se auzeau acordurile gingașe ale unui glas însoțit de liră, mai dulci decît lira lui Apolo și decît glasurile tuturor muzelor.

Cînd se trezea, Telemah se simțea trist din pricina acestor vise atît de plăcute.

— O, tatăl meu, o, scumpul meu tată, Ulise, striga el, visurile cele mai înfricoșătoare mi s-ar părea mai dulci ! Aceste imagini de fericire îmi dau a înțelege că ai

coborît în sălaşul sufletelor preafericite, cărora zeii, drept răsplată pentru virtutea lor, le dăruie liniştea veşnică : mi se pare că văd Cîmpiile Elizee. O, cît este de crud să nu mai poţi nădăjdui ! Dar, cum se poate ! O, scumpul meu tată, n-am să te mai văd niciodată ! Niciodată nu-l voi mai îmbrăţişa pe cel ce m-a iubit atît şi pe care îl caut cu atîta osîrdie ! Niciodată nu voi mai auzi vorbind acea gură, de pe buzele căreia picura înţelepciunea ! Niciodată nu voi mai săruta acele mîini, acele scumpe mîini, acele mîini biruitoare, ce au doborît atîţia vrăjmaşi ! Ele nu-i vor pedepsi pe smintiţii peţitori ai Penelopei şi Itaca nu se va mai ridica niciodată din ruine ! O, zei vrăjmaşi ai tatălui meu, îmi trimiteţi aceste vise funeste pentru a smulge orice nădejde din inima mea : e ca şi cum mi-aţi smulge viaţa. Nu, nu mai pot trăi în această nesiguranţă. Dar ce spun eu ? Vai ! Sînt prea sigur că tatăl meu nu mai este. Mă voi duce să-i caut umbra pînă în Infern : Teseu a coborît, Teseu nelegiuitul care voia să-i jignească pe zeii Infernului [1], pe cînd eu mă duc călăuzit de pioşenie. Hercule a coborît : eu nu sînt Hercule, dar e frumos să te încumeţi să-i urmezi pilda. Prin povestirea nenorocirilor sale, Orfeu a mişcat inima zeului despre care se spune că e neînduplecat : a izbutit să capete de la el învoirea ca Euridice să se întoarcă printre cei vii. Eu sînt mai vrednic de milă decît Orfeu ; căci pierderea suferită de mine este mai mare : cine ar putea să pună alături o fată tînără, la fel cu alte o sută, cu înţeleptul Ulise, admirat de întreaga Grecie ? Hai ! Să murim dacă trebuie. De ce ne-am teme de moarte, cînd în viaţă suferim atît de mult ? O, Pluton, o, Proserpina [2], voi vedea curînd dacă sînteţi pe

[1] Teseu coborîse în Infern pentru a o răpi pe Proserpina, soţia lui Pluton. Întrucît n-a izbutit să-şi recapete domnia la întoarcere, se retrage în Eubeea, unde e ucis de regele Lycomede din Scyros.

[2] La romani fiica zeiţei Ceres şi soţia zeului Hades. În mitologia greacă a fost identificată cu Persefona, fiica lui Demeter şi soţia lui Pluton.

atît de neîndurători pe cît se spune. O, tată, după ce am colindat în zadar prin atîtea țări și pe atîtea mări ca să te găsesc, am să văd, în sfîrșit, dacă te afli cumva în întunecatul sălaș al morții. Dacă zeii nu-mi îngăduie să te am pe pămînt și la lumina soarelui, poate o să-mi îngăduie să văd cel puțin umbra ta în regatul nopții.

În timp ce rostea aceste cuvinte, Telemah uda perna cu lacrimi : se scula pe dată, nădăjduind că dacă se va face lumină, va izbuti să-și aline durerea sfîșietoare pricinuită de aceste vise ; dar durerea era ca o săgeată ce-i străpungea inima și pe care o purta pretutindeni cu el. Covîrșit de această suferință, se hotărî să coboare în Infern printr-un loc vestit, aflat nu departe de tabără. Acestui loc i se spunea Acherontia, pentru că aici se afla o peșteră înspăimîntătoare pe unde se cobora pe malurile Acheronului [1], pe care pînă și zeii se temeau să jure. Orașul era așezat pe o stîncă, așa cum e un cuib în vîrful unui copac : la picioarele acestei stînci se afla peștera de care muritorii sfioși nu cutezau să se apropie ; ciobanii aveau grijă ca turmele lor s-o ocolească. Aburul de pucioasă al bălții Stixului, care ieșea într-una prin această deschizătură, otrăvea aerul. De jur împrejur, nu creștea nici iarbă, nici flori ; acolo nu se simțeau niciodată nici adierea blîndului zefir, nici farmecul născînd al primăverii, nici bogatele daruri ale toamnei ; pămîntul sterp zăcea în părăsire ; nu se vedeau decît cîțiva copăcei golași și cîțiva chiparoși funești. În jur, pînă hăt departe, Ceres nu le dăruia plugarilor recoltele ei de aur ; zadarnic părea Bachus că făgăduiește dulcile lui fructe ; ciorchinii de struguri se uscau în loc să se coacă. Tristele naiade nu lăsau să curgă nici o undă limpede : valurile lor erau întotdeauna amare și tulburi. Păsările nu cîntau niciodată pe acest pămînt plin de mărăcini și de spini și nu găseau

[1] Unul din fluviile Infernului, peste care Caron trecea, de cealaltă parte, sufletele morților.

nici o pădurice pentru a se adăposti ; plecau să-şi cînte dragostea sub un cer mai blînd. Nu se auzea decît croncănitul corbilor şi vaietul dătător de spaime al bufniţelor ; pînă şi iarba era amară şi turmele ce o păşteau nu simţeau dulcea bucurie care le îndeamnă să zburde. Taurul fugea de juncă, iar păstorul, abătut, uita de cimpoiul şi de fluierul său.

Din această peşteră ieşea, din vreme în vreme, un fum negru şi des, aducînd un fel de noapte în toiul zilei. Atunci oamenii din vecinătate sporeau numărul jertfelor pentru a-i îmblînzi pe zeii Infernului ; dar, adeseori, bărbaţi în floarea vîrstei, şi chiar în cea mai fragedă tinereţe, erau singurele jertfe pe care aceste zeităţi crude le primeau, răspîndind o molimă funestă.

Acolo se hotărî Telemah să caute drumul spre lăcaşul întunecat al lui Pluton. Minerva, care veghea fără încetare asupră-i şi îl ocrotea cu scutul ei, l-a făcut pe Pluton să-i fie binevoitor. Iupiter însuşi, la rugămintea Minervei, dădu poruncă lui Mercur, ce coboară în fiecare zi în Infern pentru a-i aduce lui Caron un anumit număr de morţi, să spună regelui umbrelor să-i îngăduie fiului lui Ulise să pătrundă în împărăţia lui.

Telemah se furişă din tabără în timpul nopţii, mergînd la lumina lunii şi invocînd puternica zeitate care se arată pe cer sub chipul strălucitorului astru al nopţii, şi pe pămînt sub cel al neprihănitei Diana şi care în Infern este temuta Hecate [1]. Această divinitate îi ascultă cu bunăvoinţă rugile pentru că inima lui era curată şi pentru că era călăuzit de dragostea pioasă pe care un fiu o datorează tatălui său.

De îndată ce ajunse în apropiere de gura peşterii, auzi mugetul împărăţiei subpămîntene. Pămîntul se cutremura sub picioarele lui ; cerul se înarma cu fulgere şi scîntei,

[1] Zeiţă a Infernului, fiică a lui Perses şi a Asteriei ; personifica luna pe un cer furtunos şi era considerată protectoarea tuturor manifestărilor legate de magie.

ce păreau că se prăvălesc asupra pămîntului. Tînărul fiu al lui Ulise își simți inima zguduită și tot trupul îi era scăldat într-o sudoare de gheață ; dar curajul nu-i slăbi : ridică ochii și mîinile spre cer.

— Măriți zei, strigă el, primesc aceste preziceri pe care le cred fericite ; duceți-vă lucrarea la bun sfîrșit !

Spuse și, întețindu-și pașii, se înfățișă cu îndrăzneală. De îndată, fumul gros care făcea ca intrarea în peșteră să fie funestă pentru toate animalele ce se apropiau se risipi ; pentru scurtă vreme mirosul otrăvit încetă. Telemah intră singur ; căci ce alt muritor s-ar fi încumetat să-l urmeze ? Cei doi cretani care-l însoțiseră pînă la o oarecare depărtare de peșteră, și cărora le împărtășise planul său, rămaseră tremurînd și pe jumătate morți la o bună bucată de drum de locul acela, într-un templu, unde se rugau fără a mai nădăjdui să-l revadă vreodată pe Telemah.

În timpul acesta, fiul lui Ulise, cu spada in mînă, se cufundă în înfricoșătoarele tenebre. Curînd zări o licărire slabă și întunecată, așa cum se vede pe pămînt în timpul nopții : luă seama la umbrele ușoare ce zburau în juru-i și le îndepărtă cu spada. Apoi dădu de malurile triste ale fluviului mocirlos [1], cu apele lui noroioase și adormite, care nu făceau decît să se învîrtă pe loc. Pe acest mal descoperi o sumedenie de morți lipsiți de mormînt, care în zadar se înfățișau neîndurătorului Caron. Acest zeu, a cărui bătrînețe veșnică este întotdeauna tristă și posomorîtă, dar plină de vigoare, îi amenință împingîndu-i înapoi și primindu-l în barca sa, în primul rînd, pe tînărul grec. Cînd intră, Telemah auzi gemetele unei umbre ce nu-și găsea alinarea.

— Care îți este nefericirea ? întrebă el. Cine ai fost pe pămînt ?

— Am fost, îi răspunse umbra, Nabofarsan, regele mărețului Babilon. Toate popoarele Orientului tremurau

[1] Stixul.

numai la auzul numelui meu. Babilonienii mă adorau într-un templu de marmoră unde eram înfăţişat printr-o statuie de aur, la picioarele căreia ardeau zi şi noapte cele mai de preţ miresme ale Etiopiei. Nimeni n-a îndrăznit vreodată să mă înfrunte, fără a fi pedepsit pe dată. În fiecare zi se născoceau noi plăceri pentru a-mi face viaţa cît mai dulce. Eram încă tînăr şi voinic. Vai ! de cît huzur mă mai puteam bucura pe tronul meu ! Dar o femeie, pe care o iubeam şi care nu mă iubea, m-a făcut să simt că nu sînt zeu : m-a otrăvit ; acum nu mai sînt nimic. Ieri cenuşa mi-a fost aşezată, cu pompă, într-o urnă de aur ; oamenii au plîns, şi-au smuls părul din cap ; s-au prefăcut că vor să se arunce în flăcările rugului meu, ca să moară odată cu mine ; şi acum se mai duc la măreţul mormînt unde a fost pusă cenuşa mea şi se jeluiesc ; dar nimănui nu-i pare rău după mine ; amintirea mea stîrneşte dezgust chiar şi familiei mele ; şi aici. jos, îndur de pe acum cazne cumplite.

Telemah, mişcat de această privelişte. îi spuse :

— Ai fost fericit cu adevărat în timpul domniei tale ? Ai simţit acea tihnă dulce fără de care inima rămîne întotdeauna strînsă şi veştedă în mijlocul desfătărilor ?

— Nu, răspunse babilonianul, nici măcar nu ştiu ce vrei să spui. Înţelepţii laudă această tihnă, ca fiind singurul bun : eu însă n-am simţit-o niciodată, inima mea era fără încetare frămîntată de noi dorinţe, de teamă şi de nădejde. Căutam să mă ameţesc singur prin zbuciumul patimilor ; aveam grijă să-mi întreţin această beţie ca să nu se sfîrşească : dacă aş fi avut un răgaz, oricît de scurt, în care să judec în linişte, aş fi fost amarnic de nenorocit. Aceasta e tihna de care am avut parte : oricare alta mi se pare o născocire şi un vis ; acestea sînt bunurile după care îmi pare rău.

Grăind atfel, babilonianul plîngea ca un om fără vlagă care a fost moleşit de huzur şi care nu este obişnuit

să rabde multă vreme o nenorocire. Avea în jurul lui cîțiva sclavi, dați morții în cinstea funeraliilor lui : Mercur îi adusese lui Caron odată cu regele lor și le dăduse putere deplină asupra acestui rege, pe care-l slujiseră pe pămînt. Umbrele acestor sclavi nu se mai temeau de umbra lui Nabofarsan : o țineau înlănțuită și o supuneau la cele mai crude înjosiri. Unul dintre ei îi spunea :

— Nu eram și noi oameni, ca și tine ? Cum de-ai fost atît de nesăbuit încă să te crezi un zeu ? Și nu se cădea oare să-ți amintești că ești din aceeași semințe cu ceilalți oameni ?

Un altul, ca să-l umilească, spunea :

— Aveai dreptate să nu vrei să fii socotit un om ; căci erai un monstru lipsit de omenie.

Un altul îi spunea :

— Ei bine ! unde sînt acum cei care te-au lingușit ? Nu mai ai nimic de dat, nefericitule ; nu mai poți face nici un rău ; iată-te sclavul sclavilor tăi : zeii au zăbovit pînă să facă dreptate ; dar pînă la urmă au făcut-o.

Auzind aceste vorbe aspre, Nabofarsan se arunca cu fața la pămînt și, înnebunit de furie și deznădejde, își smulgea părul din cap. Dar Caron îi îndemna pe sclavi :

— Trage-ți-l de lanț : ridicați-l, chiar dacă nu vrea : n-o să aibă nici măcar mîngîierea de a-și ascunde rușinea ; toate umbrele Stixului trebuie să fie martore, spre a-i îndreptăți pe zei, care au îngăduit vreme atît de îndelungată acestui nelegiuit să domnească pe pămînt. Și asta nu e, o, babilonianule, decît începutul suferințelor tale ; pregătește-te să fii judecat de neînduplecatul Minos, judecătorul Infernului.

În timp ce înfricoșătorul Caron vorbea astfel, barca ajunse la țărmul împărăției lui Pluton : toate umbrele alergară să-l vadă pe acest om viu, venind în barcă în mijlocul morților. Dar, în clipa în care Telemah puse piciorul pe pămînt, se împrăștiară, asemenea umbrelor nopții pe care cea mai palidă lumină a zilei le risipește.

Caron, lăsîndu-l pe tînărul grec să vadă o frunte mai puțin brăzdată și niște ochi mai puțin fioroși decît de obicei, îi spuse :

— Muritor îndrăgit de zei, fiindcă ți-a fost dat să intri în această împărăție a nopții, unde ceilalți vieţuitori nu pot ajunge, grăbește-te să te duci acolo unde te cheamă ursita : du-te pe acest drum întunecat la palatul lui Pluton, pe care îl vei găsi pe tronul său ; el îți va îngădui să intri în locuri a căror taină nu am voie să ți-o dezvălui.

Telemah se grăbi să înainteze cu pași mari : vedea pretutindeni zburînd umbre, mai numeroase decît firele de nisip ce acoperă țărmurile mării ; și, în mijlocul frămîntării acestei mulțimi nesfîrșite, se simți cuprins de o groază divină, dîndu-și seama de tăcerea adîncă din aceste locuri necuprinse. Părul i se ridică măciucă în cap cînd păși în lăcașul întunecat al neîndurătorului Pluton ; își simțea genunchii tremurînd ; glasul îi pieri și numai cu mare greu izbuti a rosti către zeu aceste cuvinte :

— Ai în fața ta, o, tu, înfricoșătoare divinitate, pe fiul nefericitului Ulise : vin să te întreb dacă tatăl meu a coborît în împărăția ta, sau dacă mai rătăcește pe pămînt.

Pluton ședea pe un tron de abanos ; era palid și aspru la față ; ochii, adînciți în orbite, aruncau scîntei ; chipul îi era brăzdat și amenințător : vederea unui om viu îi stîrnea silă, așa cum lumina rănește ochii animalelor ce nu-s obișnuite să iasă din vizuinile lor decît în timpul nopții. Alături de el stătea Proserpina, singura care-i atrăgea privirile și părea că-i mai îmblînzește inima ; se bucura de o frumusețe mereu nouă ; dar părea că la farmecele ei divine se adaugă ceva din asprimea și cruzimea soțului ei.

La picioarele tronului se afla Moartea, palidă și mistuitoare, cu coasa ei tăioasă, pe care o ascuțea fără încetare. În juru-i zburau negrele Griji, crudele Neîncrederi, Răzbunările, toate șiroind de sînge și pline de răni, Urile nedrepte, Zgîrcenia, care se roade singură, Deznădejdea,

care se sfîșie cu propriile-i mîini, Ambiția deșănțată, care dărîmă totul, Trădarea, care vrea să se adape cu sînge și nu se poate bucura de suferințele pe care le-a pricinuit, Pizma, care revarsă în juru-i veninul său otrăvitor și turbează că nu mai poate săvîrși răul, Nelegiuirea, care-și sapă singură o prăpastie fără fund, unde se azvîrle fără nădejde, spectrele hîde, nălucile, care iau chipul morților pentru a-i înspăimînta pe cei vii, visurile înfricoșătoare, insomniile, la fel de crude ca visele triste. Toate aceste imagini funeste îl înconjurau pe trufașul Pluton și îi umpleau palatul. Zeul îi răspunse lui Telemah cu glas scăzut, care făcu să geamă străfundul Erebului : [1]

— Tinere muritor, destinul tău a vrut să pătrunzi în acest lăcaș sacru al umbrelor ; urmează-ți înalta ursită : n-am să-ți spun unde-ți este tatăl ; e de ajuns că ești liber să-l cauți. Cum pe pămînt a fost rege, n-ai decît să străbați, pe de o parte, locul din negrul Tartar unde își primesc pedepsele regii cei răi ; pe de altă parte, Cîmpiile Elizee, unde sînt răsplătiți regii cei buni. Dar de aici nu poți să mergi în Cîmpiile Elizee, decît după ce ai trecut prin Tartar : grăbește-te să ajungi acolo și să părăsești împărăția mea.

În clipa aceea, lui Telemah i se părea că zboară prin întinderile goale și necuprinse, pînă într-atît era de nerăbdător să afle dacă-l va vedea pe tatăl său și să se îndepărteze din fața cruntului tiran care stîrnește groaza celor vii și a celor morți. Curînd zări, destul de aproape de el, întunecatul Tartar : ieșea de acolo un fum negru și gros, al cărui miros otrăvitor ar fi adus moartea, dacă s-ar fi răspîndit prin sălașul celor vii. Acest fum ascundea un fluviu de foc [2] și vîrtejuri de flăcări al căror zgomot, asemănător cu vuietul celor mai năvalnice torente cînd se

[1] Divinitate din Infern, fiul lui Chaos. Desemna uneori lumea subpămînteană.

[2] Phlegaton, unul din fluviile Infernului, afluent al Acheronului.

prăvălesc de pe stîncile înalte în străfundul prăpăstiilor, făcea să nu se poată auzi desluşit nici un sunet în aceste triste locuri.

Telemah, îmbărbătat în taină de Minerva, intră fără teamă în această prăpastie. Mai întîi zări un mare număr de oameni care, în timpul vieţii, făcuseră parte din stările cele mai de jos şi care erau pedepsiţi deoarece căutaseră să dobîndească bogăţii prin înşelătorie, trădări şi cruzimi.

Îi atraseră luarea-aminte mulţi nelegiuiţi făţarnici, care, prefăcîndu-se că iubesc religia, s-au slujit de ea ca de un motiv bun pentru a-şi potoli ambiţia şi a-şi bate joc de cei creduli : aceşti oameni, vrînd să tragă foloase prin înşelăciune de pe urma virtuţii înseşi, deşi ea este cel mai mare dar al zeilor, erau pedepsiţi ca cei mai ticăloşi dintre toţi. Copiii care şi-au ucis taţii şi mamele, soţiile care şi-au înmuiat mîinile în sîngele soţilor, trădătorii care şi-au vîndut patria după ce şi-au încălcat toate jurămintele erau supuşi la cazne mai puţin crude decît aceşti făţarnici. Aşa au vrut cei trei judecători ai Infernului, şi iată din ce pricină : pentru că făţarnicii nu se mulţumesc să fie răi, precum ceilalţi nelegiuiţi ; ei mai vor să treacă şi drept buni şi, datorită virtuţii lor prefăcute, îi fac pe oameni să nu mai îndrăznească să se încreadă în virtutea cea adevărată. Zeii, de care şi-au bătut joc şi pe care i-au făcut vrednici de dispreţul oamenilor, erau bucuroşi să-şi folosească toată puterea ca să se răzbune pentru jignirile ce le-au fost aduse.

Alături de aceştia se vedeau alţii, pe care mulţimea nu-i socoate vinovaţi şi pe care răzbunarea divină îi urmăreşte fără îndurare : nerecunoscătorii, mincinoşii, linguşitorii care au preamărit viciul ; criticii răutăcioşi care au încercat să ponegrească cea mai curată virtute, în sfîrşit, cei ce au judecat cu cutezanţă lucrurile fără să le cunoască temeinic şi, prin aceasta, au dăunat bunului nume al celor nevinovaţi. Dar, dintre toate nerecunoştinţele, cea mai greu

pedepsită, socotită fiind cea mai mîrşavă, era cea faţă de zei.

— Ce ! spunea Minos, eşti socotit un monstru cînd nu vădeşti recunoştinţă faţă de tatăl tău sau faţă de un prieten de la care ai primit vreun ajutor şi îţi faci o glorie din a fi nerecunoscător faţă de zeii de la care ai primit viaţa şi toate bunurile cuprinse în ea ! Nu le datorăm oare naşterea noastră mai mult decît tatălui şi mamei care ne-au născut ? Dacă aceste fărădelegi rămîn nepedepsite şi-s iertate pe pămînt, în Infern sînt pricina unei răzbunări necruţătoare de care nimic nu scapă.

Telemah, văzîndu-i pe cei trei judecători stînd în jilţurile lor şi osîndind un om, se încumetă să întrebe ce fărădelege săvîrşise el. Pe loc, osînditul, luînd cuvîntul, strigă :

— N-am făcut nicicînd vreun rău ; cea mai mare plăcere a mea a fost să fac binele. Am fost mărinimos, îndurător, drept, milos ; ce învinuire mi se aduce ?

Atunci Minos îi spuse :

— Nu ţi se aduce nici o învinuire în privinţa purtării faţă de oameni. Dar nu le datorai oare mai puţin oamenilor decît zeilor ? Ce este acest simţ al dreptăţii cu care te lauzi ? Ţi-ai împlinit toate îndatoririle faţă de oameni, care nu sînt nimic ; ai fost virtuos ; dar toată virtutea ţi-o puneai pe seama ta şi nu a zeilor, care ţi-au dat-o ; căci voiai să te bucuri de rodul propriei tale virtuţi şi să te închizi în tine însuţi : ai fost propria ta divinitate. Dar zeii, care au făcut totul, şi nu l-au făcut decît pentru ei înşişi, nu pot renunţa la drepturile lor ; tu i-ai uitat, te vor uita şi ei ; te vor lăsa în seama ta, fiindcă ai vrut să fii al tău, şi nu al lor. Caută, aşadar, acum, dacă poţi, să-ţi găseşti mîngîierea în propria-ţi inimă. Iată-te despărţit pentru totdeauna de oameni, cărora ai vrut să le fii pe plac ; iată-te singur cu tine însuţi, care ţi-ai fost idol : află că nu există virtute adevărată fără respect şi dragoste faţă de zei, cărora li se datoreşte totul. Virtutea ta

mincinoasă, ce i-a uimit vreme îndelungată pe oamenii uşor de amăgit, va fi făcută de ocară. Oamenii, judecînd viciile şi virtuţile numai prin ceea ce îi izbeşte sau le e de folos, sînt orbi şi în faţa binelui, şi în faţa răului : aici, o lumină divină răstoarnă toate judecăţile lor uşuratice ; adeseori osîndeşte ceea ce ei admiră şi îndreptăţeşte ceea ce ei osîndesc.

La auzul acestor cuvinte, filozoful, ca lovit de trăznet, nu se mai putea suferi el însuşi. Bunăvoinţa cu care-şi privea odinioară cumpătarea, curajul şi înclinaţiile mărinimoase se preschimbă în deznădejde. Vederea propriei lui inimi, vrăjmaşă zeilor, devine un chin pentru el : se vede, şi nu poate înceta să se vadă ; vede deşertăciunea judecăţii oamenilor, cărora a voit să le fie pe plac prin toate faptele lui. Se petrece o răsturnare deplină a tot ce se află în sinea lui, ca şi cum i s-ar fi răsturnat toate mărunţaiele : nu se mai socoate acelaşi om ; în inima lui nu mai găseşte nici un sprijin : conştiinţa lui, a cărei mărturie îi fusese atît de plăcută, se ridică împotrivă-i şi-l dojeneşte amarnic, pentru că toate virtuţile lui au fost o rătăcire şi o amăgire, întrucît n-au avut drept principiu şi drept ţintă cultul divinităţii ; e tulburat, descumpănit, covîrşit de ruşine, remuşcări şi deznădejde. Furiile nu-l mai chinuie, căci se mulţumesc să-l lase în seama lui însuşi, iar propria lui inimă îi răzbună îndeajuns pe zeii dispreţuiţi. Caută locurile cele mai întunecoase pentru a se ascunde de ceilalţi morţi, neputînd să se ascundă de el însuşi ; caută întunericul şi nu-l poate găsi : o lumină supărătoare îl urmăreşte pretutindeni ; pretutindeni razele scrutătoare ale adevărului răzbună adevărul, pe care n-a avut grijă să-l urmeze. Tot ceea ce a îndrăgit îi face silă, ca fiind izvorul suferinţelor lui, care nu se pot sfîrşi niciodată. Îşi spune în sinea lui: „O, nesăbuitul de mine ; nu i-am cunoscut aşadar nici pe zei, nici pe oameni, nici pe mine însumi ! Nu, n-am cunoscut nimic, pentru că nu am iubit niciodată singurul şi adevăratul bun ; fiecare pas al meu a însemnat o rătăcire ;

înțelepciunea mea nu era decît nebunie ; virtutea mea nu era decît o trufie nelegiuită și oarbă ; mi-am făcut un idol din mine însumi."

În sfîrșit, Telemah îi zări pe regii care erau osîndiți pentru că își folosiseră în chip nevrednic puterea. Dintr-o parte, o Furie răzbunătoare le arăta o oglindă, care le înfățișa întreaga hidoșenie a viciilor lor ; acolo, vedeau, și nu se puteau împiedica să nu vadă, deșertăciunea lor grosolană și însetată de laudele cele mai nesăbuite, asprimea lor față de oamenii a căror fericire s-ar fi cuvenit s-o făurească, nepăsarea lor pentru virtute, teama lor de a auzi adevărul, înclinația lor pentru oamenii lași și linguși-tori, lipsa lor de sîrguință, ușurătatea, trîndăvia, neîncrede-rea nelalocul ei, fastul și prea marea lor dărnicie întemeiate pe sărăcirea poporului, ambiția de a-și cumpăra un pic de glorie cu prețul sîngelui supușilor lor, în sfîrșit, cruzimea lor, care căuta în fiecare zi noi desfătări în lacrimile și deznădejdea atîtor nefericiți. Se vedeau într-una în această oglindă ; se găseau mai înspăimîntători și mai hidoși decît Himera biruită de Belerofon [1], decît hidra din Lerna doborîtă de Hercule, decît Cerberul însuși, cu tot sîngele negru și veninos — în stare să otrăvească întreaga semințe a muritorilor ce trăiesc pe pămînt —, pe care acesta îl varsă prin cele trei guri larg căscate.

În același timp, din altă parte, o altă Furie le repeta, ocărîndu-i, toate laudele ce le-au fost aduse de lingușitori pe cînd erau în viață și le ținea în față o altă oglindă, unde se vedeau așa cum îi zugrăvise lingușeala : deosebirea dintre aceste două imagini, atît de diferite una de cealaltă, era un chin pentru deșertăciunea lor. Se băga de seamă că cei mai răi dintre acești regi erau cei cărora în timpul vieții li se aduseseră cele mai grozave laude, pentru că cei

[1] Erou mitologic, fiul lui Glaucos. După ce ucide Himera din porunca lui Iobates, regele Liciei, Belerofon se căsătorește cu fiica acestuia și îi urmează la tron.

răi sînt mai temuți decît cei buni și pentru că ei cer fără rușine măguliri lașe din partea poeților și a oratorilor vremii lor..

Se auzeau cum gem, în această beznă adîncă, unde nu puteau vedea decît înjosirile și batjocurile pe care le aveau de îndurat : nu aveau nimic în juru-le care să nu-i alunge, să nu le fie împotrivă, să nu-i facă de ocară. În timp ce pe pămînt își băteau joc de viața oamenilor și erau încredințați că totul este făcut pentru a-i sluji pe ei, în Tartar erau lăsați la bunul plac al unor sclavi, care-i făceau să simtă, la rîndul lor, o crudă robie : slujeau, copleșiți de durere, și nu le rămînea nici o nădejde de a-și putea îndulci vreodată captivitatea. Biciuiți de acești sclavi, deveniți tiranii lor neîndurători, erau ca o nicovală sub loviturile de ciocan ale ciclopilor, atunci cînd sînt zoriți de Vulcan să lucreze în cuptoarele încinse ale muntelui Etna.

Acolo, Telemah zări chipuri străvezii, hîde și descumpănite. O tristețe fără margini îi rodea pe acești nelegiuiți ; le era silă de ei înșiși și nu mai puteau scăpa de această silă, așa cum nu puteau scăpa de propria lor fire. N-aveau nevoie de altă pedeapsă pentru greșelile lor, decît înseși aceste greșeli ; le vedeau neîncetat în toată grozăvia lor, li se înfățișau ca niște năluci înfricoșătoare ; se țineau după ei. Ca să scape de ele, căutau o moarte mai puternică decît cea care-i despărțise de propriul lor trup. În deznădejdea lor, chemau în ajutor o moarte care să le poată înăbuși orice simțămînt și să-i facă să nu-și mai dea seama de nimic ; cereau prăpăstiilor să-i înghită pentru a scăpa de razele răzbunătoare ale adevărului, care-i prigonea; dar erau sortiți unei răzbunări ce curgea asupra lor picătură cu picătură și nu avea să sece niciodată. Adevărul, pe care s-au temut să-l vadă, era chinul lor ; îl vedeau și nu aveau ochi decît pentru a-l vedea înălțîndu-se împotriva lor. Vederea lui îi sfredelea, îi sfîșia, îi smulgea din ei înșiși ; era ca un trăznet : fără să distrugă nimic în afară, el pătrundea pînă în străfundul măruntaielor. Asemenea

unui metal într-un cuptor încins, sufletul era parcă topit de acest foc răzbunător ; el nu lăsa nici o urmă şi nu mistuia nimic ; nimicea pînă şi principiile dintîi ale vieţii, ca să nu poţi muri. Erai smuls din tine însuţi ; nu-ţi mai puteai găsi nici sprijin şi nici odihnă pentru o clipă: nu trăiai decît prin furia care te cuprindea împotriva ta însăţi şi prin renunţarea la oricare nădejde, care te face să-ţi pierzi mintea.

Printre aceste lucruri care, lui Telemah, îi ridicau părul măciucă în cap, văzu mai mulţi dintre foştii regi ai Lidiei, pedepsiţi pentru că puseseră desfătările unei vieţi de uşurătate mai presus de munca ce se cuvine să fie nedespărţită de domnie pentru a face mai uşoară viaţa oamenilor.

Aceşti regi se mustrau unii pe alţii pentru orbirea lor. Unul îi spunea altuia, care îi fusese fiu...

— Nu te-am povăţuit adeseori, la vremea bătrîneţii mele şi înainte de a muri, să îndrepţi relele pe care le-am săvîrşit prin nepăsarea mea ?

Fiul răspundea :

— O, nefericitul meu tată, tu eşti cel care m-ai pierdut. Pilda ta m-a deprins cu fastul, cu orgoliul, cu voluptatea, cu asprimea faţă de oameni. Văzîndu-te domnind cu atîta uşurătate, cu atîţia linguşitori laşi în juru-ţi, m-am deprins să îndrăgesc linguşeala şi plăcerile. Am crezut că ceilalţi oameni erau faţă de regi ceea ce sînt caii şi celelalte vite de povară faţă de oameni, adică nişte animale pe care nu le bagi în seamă decît atunci cînd îţi sînt de folos şi îţi fac viaţa plăcută. Aşa am crezut ; tu eşti cel ce m-ai făcut să cred astfel ; şi-acum îndur atîtea suferinţe fiindcă m-am luat după tine.

La aceste dojeni ei adăugau cele mai cumplite blesteme şi păreau gata să se sfîşie între ei, atît erau de furioşi.

În jurul acestor regi mai zburau, ca nişte bufniţe noaptea, crudele Bănuieli, deşartele Nelinişti, Neîncrederile,

care răzbună popoarele pentru asprimea regilor lor, Foamea nesătulă de bogăţii, Gloria amăgitoare, întotdeauna tiranică, şi Uşurătatea lipsită de vlagă ce face de două ori mai grele toate relele de care suferi, fără să poată da niciodată plăceri temeinice.

Vedeai mai mulţi regi pedepsiţi cu asprime, nu pentru răul pe care l-au făcut, ci pentru binele pe care ar fi trebuit să-l facă. Toate fărădelegile oamenilor ce se trag din nepăsarea cu care sînt păzite legile erau puse pe seama regilor, care nu trebuiau să domnească decît pentru ca, prin mijlocirea cîrmuirii lor, să domnească legile. Li se făcea de asemenea o vină din toate neorînduielile datorate fastului, luxului şi tuturor celorlalte nesăbuinţe care îi împing pe oameni într-o stare de silnicie şi îi ispitesc să nesocotească legile pentru a dobîndi bunuri. Erau trataţi cu asprime mai ales regii care, în loc să fie păstori buni şi treji ai popoarelor, nu se gîndiseră decît să pustiască turma, de parcă ar fi fost nişte lupi lacomi.

Dar ceea ce l-a mîhnit şi mai mult pe Telemah a fost să vadă în această prăpastie de beznă şi de suferinţă un mare număr de regi ce fuseseră socotiţi pe pămînt drept regi destul de buni. Ei au fost osîndiţi la caznele Tartarului fiindcă s-au lăsat călăuziţi de oameni răi şi prefăcuţi. Erau pedepsiţi pentru relele pe care, prin puterea lor, le-au îngăduit. Mai mult, cea mai mare parte dintre aceşti regi n-au fost nici buni, nici răi, pînă într-atît de mare le era slăbiciunea ; nu le-a fost niciodată teamă că nu ştiu care este adevărul ; nu au pus niciodată preţ pe virtute şi nu şi-au făcut o plăcere din a stăpîni binele.

Cînd a ieşit din aceste locuri, Telemah s-a simţit uşurat, de parcă i s-ar fi luat o stîncă de pe piept ; simţind această uşurare, şi-a dat seama cît de nefericiţi sînt cei închişi acolo fără nădejdea de a mai ieşi vreodată. Era îngrozit văzînd că regii erau chinuiţi cu mai multă străşnicie decît ceilalţi vinovaţi :

„Ce ! spunea el, atîtea îndatoriri, atîtea primejdii, atîtea capcane întinse, atîtea greutăți în calea cunoașterii adevărului, pentru a te apăra împotriva celorlalți și împotriva ta însuți, în sfîrșit, atîtea cazne îngrozitoare în Infern, după ce ai fost atît de frămîntat, atît de pizmuit, atît de zbuciumat într-o viață scurtă ! O, nesăbuit e cel ce tinde să domnească ! Ferice de cel ce se mulțumește cu o stare tihnită de om de rînd, în care îi este mai puțin greu să fie virtuos !“

Adîncit în aceste cugetări, era tulburat în sinea lui ; se cutremură și căzu într-o mihnire ce-l făcu să simtă ceva din deznădejdea năpăstuiților pe care-i văzuse. Dar, pe măsură ce se îndepărta de acel trist lăcaș al întunericului, groazei și deznădejdii, încetul cu încetul, curajul începu să-i renască : răsuflă și întrezări de departe blînda și curata lumină ce domnea în sălașul eroilor.

Acolo locuiau toți regii buni care îi cîrmuiseră pînă atunci cu înțelepciune pe oameni. Erau despărțiți de restul celor drepți : așa cum domnitorii răi îndurau, în Tartar, cazne cu mult mai aspre decît ceilalți vinovați, care fuseseră oameni de rînd, tot așa în Cîmpiile Elizee regii buni se bucurau de o fericire cu mult mai mare decît ceilalți oameni, care, atunci cînd fuseseră pe pămînt, îndrăgiseră virtutea.

Telemah se îndrepta spre acești regi, aflați în crînguri înmiresmate, pe o iarbă ce nu se ofilea niciodată, presărată cu flori. Mii de pîrîiașe cu apă limpede scăldau aceste locuri frumoase, aducînd o răcoare plăcută; nenumărate păsări făceau să răsune aceste crînguri de cîntecul lor dulce. Se vedeau florile primăverii ivindu-se oriunde călcai, laolaltă cu cele mai bogate roade ale toamnei, care atîrnau pe ramurile copacilor. Acolo nu se simțea niciodată arșița

furioasei Canicule [1] ; acolo, niciodată necruțătorul crivăț nu îndrăznea să sufle și nici să facă simțită asprimea iernii. Nici Războiul însetat de sînge, nici cruda Pizmă, care mușcă cu un colț veninos și poartă în sîn și în jurul brațelor vipere încolăcite, nici Invidiile, nici Neîncrederile, nici Teama, nici deșartele Dorințe nu se apropiau vreodată de acest fericit lăcaș al păcii. Ziua nu se sfîrșea niciodată și noaptea, cu vălurile ei întunecate, nu era cunoscută aici : o lumină limpede și blîndă se răspîndea în jurul trupurilor acestor oameni drepți și-i învăluia în razele ei ca într-un veșmînt. Această lumină nu seamănă cu lumina întunecoasă ce luminează ochii jalnicilor muritori și nu-i decît întuneric ; ea este mai degrabă o glorie cerească decît o lumină : pătrunde mai cu ușurință în corpurile cele mai dense decît pătrund razele soarelui în cel mai curat cristal. Nu-ți ia niciodată ochii ; dimpotrivă, îi întărește și lasă să străbată în fundul sufletului un fel de seninătate. Numai cu ea se hrăneau acești preafericiți ; ieșea din ei și intra înapoi în trupul lor : îi pătrundea și se încorpora în ei, așa cum se încorporează hrana în noi. O vedeau, o simțeau, o respirau ; făcea să se nască în ei un izvor nesecat de pace și de bucurie : și ei se cufundau în această genune de bucurie ca peștii în mare. Nu mai doreau nimic ; aveau totul fără să aibă nimic, căci acest gust de lumină curată potolea foamea inimii lor ; toate dorințele le erau săturate și plinătatea lor îi ridica mai presus de tot ceea ce oamenii goi și înfometați caută pe pămînt : toate minunățiile care-i înconjurau nu însemnau nimic pentru ei, căci plinul fericirii, ce vine dinăuntru, nu le lăsa putința de a mai gusta toate lucrurile fermecătoare dinafară. Sînt asemenea zeilor, care, săturați fiind cu nectar și ambrozie, nu mai au chef să guste din cărnurile grosolane ce le sînt înfățișate la cel mai ales ospăț al mu-

[1] Perioadă în care steaua Sirius, din constelația australă Cîinele Mare, răsare și apune odată cu Soarele și care corespunde marilor călduri (22 iulie — 23 august).

ritorilor. Toate suferințele fugeau departe de aceste locuri liniștite : moartea, boala, sărăcia, durerea, părerile de rău, remuşcările, temerile, chiar şi nădejdile, care sînt plătite adeseori cu tot atîtea supărări ca şi temerile, dezbinările, dezgustul, necazurile nu puteau să pătrundă nicicum aici. Chiar dacă munții înalți ai Traciei, care, de la începutul lumii, despică norii cu crestetele acoperite de zăpezi şi de gheţuri, s-ar răsturna de pe temeliile lor aşezate în centrul pămîntului, inimile acestor oameni drepți nu s-ar simți cîtuşi de puțin mişcate. Le este doar milă de nenorocirile care-i covîrşesc pe oamenii ce trăiesc pe lume ; dar este o milă blîndă şi paşnică, ce nu schimbă cu nimic neclintita lor fericire. O tinerețe veşnică, o fericire fără sfîrşit, o glorie întru totul divină e zugrăvită pe chipurile lor ; dar bucuria aceasta n-avea nimic nebunesc şi nici necuviincios : era o bucurie blîndă, nobilă şi plină de măreție ; un gust sublim pentru adevăr şi virtute care-i făcea fericiți. Încercau neîncetat, în fiecare clipă, aceeaşi tulburare puternică ce-o simte o mamă revăzîndu-şi fiul iubit pe care îl crezuse mort, şi această bucurie, pe care după scurtă vreme mama încetează de a o mai simți, nu părăsea niciodată inima acestor oameni ; ea nu pălea nici o clipă ; era întotdeauna nouă pentru ei: simțeau ameţeala beției, fără tulburarea şi orbirea pe care o dă aceasta.

Stăteau de vorbă împreună despre ceea ce vedeau şi gustau ; călcau în picioare desfătările uşuratice şi măreția deşartă a fostei lor stări, pe care o deplîngeau ; îşi aminteau cu plăcere de acei ani trişti, dar scurți, în care au trebuit să lupte împotriva lor înşile şi împotriva puhoiului de oameni stricați, pentru a deveni buni ; preamăreau ajutorul zeilor ce îi călăuziseră, purtîndu-i parcă de mînă, spre virtute, printre atîtea primejdii. Un nelămurit simț divin le străbătea fără încetare inimile, ca un torent de divinitate care se unea cu ei ; vedeau, gustau, erau fericiți, şi simțeau că vor fi întotdeauna astfel. Înălțau cu toții laolaltă laude zeilor, într-un singur glas, într-o sin-

gură gîndire, cu o singură inimă : ca un flux şi reflux, aceeaşi fericire le scălda parcă sufletele lor unite.

În această încîntare divină, veacurile se scurgeau mai repede decît ceasurile pentru muritori, totuşi miile şi miile de veacuri scurse nu le răpeau nimic din fericirea lor mereu nouă şi mereu întreagă. Domneau cu toţii împreună, nu pe tronuri, pe care mîna oamenilor le poate răsturna, ci în ei înşişi, cu o putere de neclintit ; căci nu mai aveau nevoie să se facă temuţi printr-o putere luată de la un popor neînsemnat şi prăpădit. Ei nu mai purtau acele deşarte coroane, a căror strălucire ascunde atîtea temeri şi atîtea griji negre : zeii înşişi le puseseră pe creştet, cu propriile lor mîini, coroane, pe care nimic nu le poate face să păleasca.

Telemah, care-l căuta pe tatăl său şi se temuse că-l va găsi în aceste locuri frumoase, fu atît de pătruns de gustul păcii şi fericirii, încît ar fi vrut să-l găsească acolo pe Ulise şi îl mîhnea gîndul că va fi nevoit el însuşi să se întoarcă după aceea în tovărăşia muritorilor.

„Aici, spunea el, este adevărata viaţă, iar a noastră nu este decît moarte".

Dar ceea ce-l mira era că văzuse atîţia regi pedepsiţi în Tartar şi că vedea atît de puţini în Cîmpiile Elizee. Înţelese că sînt puţini regi destul de dîrzi şi de curajoşi pentru a se împotrivi propriei lor puteri şi a alunga linguşeala atîtor oameni ce le încurajează patimile. Astfel, regii buni sînt foarte rari, şi cea mai mare parte sînt atît de răi, încît zeii n-ar fi drepţi dacă, după ce i-au răbdat să-şi folosească în chip nevrednic puterea în timpul vieţii, nu i-ar pedepsi după moarte.

Întrucît nu-l vedea pe tatăl său, Ulise, printre aceşti regi, Telemah îl căută din ochi cel puţin pe divinul Laerte, bunicul lui. În timp ce-l căuta zadarnic, un bătrîn venerabil şi plin die măreţie înaintă spre el. Bătrîneţea lui nu semăna deloc cu cea a oamenilor copleşiţi de povara anilor pe pămînt ; se vedea numai că fusese bătrîn înainte

de a muri : era un amestec din toată seriozitatea bătrîneții și întreaga gingășie a tinereții ; căci această gingășie renaște chiar în bătrînii cei mai împovărați de ani, în clipa în care sînt aduși în Cîmpiile Elizee. Acest om venea zorit și-l privea pe Telemah cu drag, ca pe cineva care-i este foarte scump. Telemah, nerecunoscîndu-l, rămase, descumpănit în așteptare.

— Te iert, o, scumpul meu fiu, îi spune bătrînul, că nu mă recunoști ; eu sînt Arcesius, tatăl lui Laerte. Zilele mele s-au sfîrșit cu puțin înainte ca nepotul meu, Ulise, să plece la asediul Troiei ; în vremea aceea tu mai erai un prunc în brațele dădacei tale : încă de pe atunci mi-am pus mari nădejdi în tine ; ele nu mi-au fost înșelate, fiindcă văd că ai coborît în regatul lui Pluton pentru a-l căuta pe tatăl tău și zeii te sprijină în această treabă. O, copil fericit, zeii te îndrăgesc și-ți pregătesc o glorie deopotrivă cu cea a tatălui tău ! O, ferice de mine că te revăd ! Nu-l mai căuta pe Ulise în aceste locuri : el trăiește încă, și-i este hărăzit să înalțe stirpea noastră în insula Itaca. Laerte însuși, deși povara anilor îl apasă, se mai bucură de lumină și așteaptă să se întoarcă fiul său pentru a-i închide ochii. Astfel, oamenii se trec ca florile care înfloresc dimineața și care seara se ofilesc și sînt călcate în picioare. Leaturile de oameni se scurg ca apele unui fluviu repede ; nimic nu poate opri în loc timpul, care tîrăște după el toate acele lucruri ce par cu desăvîrșire de neclintit. Tu însuți, o, fiule, scumpul meu fiu, tu însuți, care te bucuri acum de o tinerețe atît de vioaie și de bogată în plăceri, amintește-ți că această vîrstă frumoasă nu este decît o floare, ce se va usca la fel de repede pe cît de repede a înflorit. Te vei vedea schimbîndu-te pe nesimțite : farmecele surîzătoare și dulcile plăceri ce te însoțesc, forța, sănătatea, bucuria, vor dispărea ca un vis frumos ; nu-ți va mai rămîne decît o tristă amintire ; bătrînețea vlăguită și vrăjmașa plăcerilor va veni să-ți brăzdeze chipul, să-ți încovoaie trupul, să-ți slăbească

mădularele, să-ți secătuiască izvorul bucuriei din inimă, să te scîrbească de prezent, să te facă să te temi de viitor, să fii nepăsător la toate, în afară de durere. Vremea aceasta ți se pare îndepărtată : dar vai ! te înșeli, fiule ; ea zorește, iat-o că sosește : ceea ce vine cu atîta grabă nu este departe de tine ; și prezentul ce fuge este de pe acum foarte departe, fiindcă piere în clipa în care vorbim și nu se mai poate întoarce. Așadar, fiul meu, să nu te bizui niciodată pe prezent ; dar să rămîi pe cărarea aspră și anevoioasă a virtuții, gîndindu-te la viitor. Pregătește-ți, prin obiceiuri neprihănite și prin dragoste de dreptate, un loc în acest fericit sălaș al păcii.

Curînd îl vei vedea, în sfîrșit, pe tatăl tău reluîndu-și puterea în Itaca. Ești născut să domnești după el : dar vai ! o, fiule, cît de amăgitoare este domnia ! Cînd o privești de departe, nu-i vezi decît măreția, strălucirea și desfătările ; dar, îndeaproape, totul este spinos. Un om de rînd poate să ducă o viață tihnită și neștiută fără nici o rușine, un rege nu poate, fără a nu se face de rușine, să pună o viață tihnită și trîndavă mai presus de funcțiile anevoioase ale cîrmuirii : el este dator să se dăruiască tuturor oamenilor pe care îi cîrmuiește ; nu-i este niciodată îngăduit să trăiască pentru sine : cele mai mici greșeli ale sale pot avea urmări nebănuite, pentru că aduc nefericirea popoarelor, și, uneori, chiar de-a lungul mai multor veacuri. El trebuie să pedepsească îndrăzneala celor răi, să sprijine nevinovăția, să alunge clevetirea. Pentru el nu este deajuns să nu facă nici un rău ; trebuie să facă tot binele cu putință de care statul are nevoie. Nu este de ajuns să faci tu însuți binele ; trebuie să te porți în așa fel, încît să zădărnicești toate relele ce ar putea fi făcute de alții, dacă n-ar fi împiedicați. Teme-te, așadar, fiul meu, teme-te de o stare atît de primejdioasă : înarmează-te cu curaj împotriva ta însuți, împotriva patimilor tale și împotriva lingușitorilor.

Spunînd aceste vorbe, Arcesius părea însufleţit de o flacără divină şi-i arătă lui Telemah un chip plin de milă pentru relele ce însoţesc domnia.

— Cînd o iei pentru mulţumirea ta, spunea el, este o tiranie hidoasă ; cînd o iei pentru a-ţi îndeplini îndatoririle şi pentru a călăuzi un popor fără număr, aşa cum îşi călăuzeşte un tată copiii, este o sclavie anevoioasă, care cere curaj şi o răbdare eroică. De aceea, e neîndoios că cei ce au domnit călăuziţi fiind de o virtute sinceră se bucură aici de tot ceea ce puterea zeilor e în stare să dea pentru împlinirea unei fericiri desăvîrşite.

În timp ce Arcesius vorbea astfel, cuvintele lui pătrundeau pînă în fundul inimii lui Telemah, săpîndu-se în ea, aşa cum un muncitor priceput sapă în bronz cu dalta chipuri de neşters, pe care vrea să le lase pentru a fi văzute de urmaşii ce au să vină în vremurile cele mai îndepărtate. Aceste cuvinte înţelepte erau ca o flacără ce se furişa şi pătrundea în măruntaiele tînărului Telemah ; se simţea mişcat şi plin de avînt ; ceva divin părea că-i topeşte inima pe dinăuntru. Ceea ce purta în adîncul făpturii lui îl mistuia în taină ; nu putea nici să-l ascundă, nici să-l îndure, nici să se împotrivească unei impresii atît de puternice : era un simţămînt viu şi minunat, amestecat cu o ameţeală în stare să-i ia viaţa.

Apoi Telemah începu să răsufle uşurat. Recunoscu în chipul lui Arcesius o mare asemănare cu Laerte ; ba i se păru chiar că-şi aminteşte nelămurit să fi văzut şi la Ulise, tatăl său, cînd plecase la asediul Troiei, aceleaşi trăsături, aceeaşi asemănare. Această amintire îi învălui inima într-un simţămînt de duioşie : lacrimi alinătoare, amestecate cu bucurie, îi curgeau din ochi. Ar fi vrut să îmbrăţişeze această fiinţă atît de scumpă ; încercă de mai multe ori, dar în zadar : această umbră amăgitoare scăpa îmbrăţişărilor lui, aşa cum un vis înşelător scapă omului ce crede că îl stăpîneşte. Ba gura însetată a omului ce doarme ur-

măreşte o apă fugară ; ba buzele lui se mişcă pentru a spune cuvinte pe care limba îngreunată nu le poate rosti ; mîinile lui se întind cu greutate, dar nu pot apuca nimic ; aşa şi Telemah nu-şi poate da frîu liber duioşiei ; îl vede pe Arcesius, îl aude, îi vorbeşte, dar nu-l poate atinge. În sfîrşit, îl întreabă cine sînt oamenii din jurul lui.

— Îi vezi aici, fiul meu, îi răspunse înţeleptul bătrîn, pe oamenii care au fost fala veacului lor, gloria şi fericirea neamului omenesc. Vezi ce puţini regi au fost vrednici să fie şi au îndeplinit cu credinţă menirea de zei pe pămînt. Gloria cestorlalţi, pe care-i vezi destul de aproape de ei, dar despărţiţi prin acest norişor, e mai mică : ei sînt eroi ai adevărului ; dar răsplata pentru vitejia şi pentru faptele lor de arme nu poate fi pusă alături de cea a regilor înţelepţi, drepţi şi buni.

Printre aceşti eroi, îl vezi pe Teseu, care are un chip cam trist : a avut nenorocirea de a se arăta prea încrezător într-o femeie prefăcută şi mai e şi acum mîhnit că i-a cerut pe nedrept lui Neptun moartea crudă a fiului său, Hippolit [1] ; ar fi fost ferice de el, dacă nu s-ar fi vădit atît de iute şi de uşor la mînie ; îl mai vezi pe Ahile, sprijinit în lancea lui, din pricina rănii de la călcîi pe care i-a făcut-o laşul Paris şi care i-a pus capăt vieţii. Dacă ar fi fost tot atît de înţelept, de drept şi de cumpătat pe cît era de cutezător, zeii i-ar fi dăruit o domnie lungă ; dar le-a fost milă de phthioţi [2] şi de dolopi, peste care în chip firesc ar fi urmat să domnească după Peleu [3] ; n-au vrut să lase atîtea popoare la cheremul unui om nestăpînit şi mai uşor la mînie decît marea cea mai furtunoasă. Parcele i-au retezat firul zilelor ; a fost ca o floare de-abia

[1] Fiul lui Teseu, acuzat de mama sa vitregă, Fedra, care-l iubea, că a vrut s-o necinstească, este ucis de un monstru marin, trimis de Neptun la cererea lui Teseu.

[2] În vechime, locuitori ai ţinutului Phthiotida, din Tesalia.

[3] Rege legendar din Iolcos, tatăl lui Ahile.

îmbobocită, tăiată de brăzdarul plugului mai înainte de sfîrșitul zilei în care s-a născut. Zeii n-au vrut să se slujească de el decît așa cum se slujesc de puhoaie și de furtuni, spre a-i pedepsi pe oameni pentru fărădelegile lor : s-au slujit de Ahile pentru a doborî zidurile Troiei, pentru a răzbuna jurămîntul strîmb al lui Laomedon [1] și iubirea vinovată a lui Paris. După ce au folosit astfel această unealtă a răzbunării lor, s-au potolit și n-au ținut seama de lacrimile lui Tethys, care i-a rugat să-l lase mai multă vreme pe pămînt pe acest tînăr erou, bun doar să semene tulburarea printre oameni, să răstoarne orașe și regate.

Dar pe cestălalt, cu un chip fioros, îl vezi ? E Aiax, fiul lui Telamon și vărul lui Ahile : știi, fără îndoială, ce glorie și-a cucerit în lupte. După moartea lui Ahile, a spus cu hotărîre că armele lui Ahile nu pot fi date nimănui altcuiva decît lui ; tatăl tău a socotit că nu trebuie să i le lase : în judecata lor, grecii au ținut partea lui Ulise ; de deznădejde, Aiax s-a omorît. Indignarea și furia mai sînt zugrăvite și acum pe chipul său. Nu te apropia de el, fiule ; căci ar putea crede că vrei să-l jignești în nenorocirea lui, și merită să fie plîns : nu bagi de seamă că-i vine greu să se uite la noi și că se strecoară iute în acest cring, fiindcă îi facem silă ?

În cealaltă parte, îl vezi pe Hector, care ar fi fost de neînvins dacă fiul lui Tethys n-ar fi trăit pe lume în același timp cu el.

Dar iată-l trecînd pe Agamemnon, pe figura căruia se mai văd încă semnele perfidiei Clytemnestrei [2]. O, fiule, mă înfior cînd mă gîndesc la nenorocirile ce s-au abătut asupra acestei stirpe a nelegiuitului Tantal : dezbi-

[1] Rege al Troiei, tatăl lui Priam. Refuzînd să-i răsplătească pe zeii care l-au ajutat să construiască Troia, cum promisese, își atrage mînia lor.

[2] La întoarcerea sa din Troia, Agamemnon este ucis de soția sa, Clytemnestra.

narea dintre cei doi fraţi, Atreu şi Thieste[1], a adus în această familie groaza şi vărsarea de sînge ! Vai ! o fărădelege aduce după sine altele ! Cînd Agamemnon s-a întors în fruntea grecilor, de la asediul Troiei, n-a avut timp să se bucure în pace de gloria dobîndită.

Acesta este destinul aproape al tuturor cuceritorilor. În război, toţi aceşti oameni pe care-i vezi au fost de temut ; dar nu s-au făcut iubiţi şi n-au fost virtuoşi : de aceea, nu sînt decît în cel de-al doilea lăcaş din Cîmpiile Elizee.

Cît despre aceştia, ei au domnit cu dreptate şi şi-au iubit popoarele : sînt prietenii zeilor. În timp ce Ahile şi Agamemnon, cu gîndul numai la certurile şi la luptele lor, mai păstrează şi aici necazurile şi cusururile lor firești, simţind zadarnice păreri de rău după viaţa pierdută, fiind copleşiţi de mîhnirea că nu mai sînt decît niște umbre neputincioase şi amăgitoare, aceşti regi drepţi, purificaţi de lumina divină cu care sînt hrăniţi, nu mai au nimic de dorit pentru fericirea lor. Privesc cu milă neliniştile muritorilor, şi cele mai însemnate treburi ce-i frămîntă pe oamenii ambiţioşi li se par niște jocuri de copii ; inimile lor sînt săturate cu adevăr şi cu virtute, pe care le sorb de la izvor. Nu mai au nimic de suferit din partea lor înşile ; nu mai au dorinţi, nu mai au nevoi, nu mai au temeri ; în ce-i priveşte, totul s-a sfîrşit, în afară de bucuria lor, care nu are sfîrşit.

Priveşte, fiule, pe acest fost rege Inachus, care a întemeiat regatul Argos. Îl vezi cum îşi poartă bătrînețea, atît de blîndă şi de maiestoasă : în urma paşilor săi cresc flori ; mersul său lin aminteşte de zborul unei păsări : în

[1] După ce Atreu devine regele oraşului Micene, Thieste, care se certase cu el, se surghiuneşte, ca să nu fie ucis. Curînd însă îl roagă pe Atreu să-l primească înapoi. Dar Atreu îi omoară pe cei doi fii ai fratelui său, îi taie bucăţele şi-i serveşte lui Thieste la un ospăţ. Îngrozit, Thieste fuge, iar Eriniile îi ascultă rugile care duc la uciderea lui Atreu de către Egist, fiul lui Thieste şi al Pelopei.

mînă ține o liră din fildeș și, cufundat într-o veșnică încîntare, cîntă minunile zeilor. Din inima și gura lui se răspîndește o mireasmă aleasă ; armonia lirei și a glasului său i-ar fermeca pe oameni și pe zei. Astfel este el răsplătit pentru că și-a iubit poporul, pe care l-a adunat înlăuntrul noilor sale ziduri și căruia i-a dat legi.

În cealaltă parte, îl poți vedea, printre mirți, pe Cecrops, egipteanul, primul care a domnit la Atena, orașul închinat zeiței al cărui nume îl poartă. Cecrops, aducînd legi folositoare din Egipt, care a fost pentru Grecia izvorul literelor și al bunelor moravuri, i-a îmblînzit pe băștinașii sălbatici ai tîrgurilor din Atica și i-a unit prin legăturile societății. A fost drept, plin de omenie, milos, a lăsat popoarele să trăiască în belșug, iar familia sa într-o stare modestă, și nu a vrut ca, după ce va muri, fiii lui să primească puterea, deoarece socotea că sînt alții mai vrednici de acest lucru.

Trebuie să ți-l mai arăt în această mică vale pe Erichthon, cel care a născocit folosirea argintului ca monedă. A făcut-o pentru a înlesni negoțul între insulele Greciei ; dar a prevăzut neajunsul legat de această născocire.

„Îndeletniciți-vă, le spunea el tuturor popoarelor, să sporiți în țara voastră bogățiile firii, care sînt adevăratele bogății ; lucrați pămîntul, pentru a avea din belșug grîu, vin, ulei și fructe ; pentru a avea turme fără număr, care să vă hrănească cu laptele lor și să vă acopere cu lîna lor : astfel, nu veți avea niciodată de ce să vă temeți de sărăcie. Cu cît veți avea mai mulți copii, cu atît veți fi mai bogați, numai să-i învățați să fie harnici ; căci pămîntul este nesecat și el își sporește rodnicia după numărul locuitorilor care au grijă să-l muncească : îi răsplătește cu dărnicie pentru osteneala lor ; în timp ce cu toți cei ce-l muncesc fără tragere de inimă se arată zgîrcit și vitreg. Legați-vă, așadar, mai cu seamă de adevăratele bogății, ce împlinesc adevăratele nevoi ale omului. Cît despre argintul devenit monedă să nu-l folosiți decît în măsura în

care este necesar, fie pentru războaiele ce nu pot fi înlăturate şi pe care le aveţi de purtat în afară, fie pentru negoţul cu mărfurile trebuincioase, ce nu se află în ţara voastră : de aceea, ar fi de dorit să lăsaţi baltă negoţul cu tot felul de lucruri ce nu slujesc decît la întreţinerea luxului, a deşertăciunii şi a uşurătăţii."

Acest înţelept Erichthon spunea adeseori :

„Tare mă tem, copii mei, că v-am făcut un dar funest, dăruindu-vă moneda. Prevăd că ea va încuraja zgîrcenia, ambiţia, fastul, că va întreţine o mulţime de meşteşuguri dăunătoare, care nu vor aduce decît moleşirea şi smintirea moravurilor, că vă va scîrbi de simplitatea fericită ce reprezintă toată tihna şi siguranţa vieţii, că, în sfîrşit, vă va face să dispreţuiţi agricultura, care este temelia vieţii omului şi izvorul tuturor bunurilor adevărate ; dar zeii-mi sînt martori că v-am dăruit cu inimă curată această născocire folositoare în sine."

În sfîrşit, cînd Erichthon a băgat de seamă că banul, aşa cum prevăzuse, îi smintea pe oameni, s-a retras pe un munte sălbatic, unde a trăit în sărăcie şi departe de lume, pînă la adînci bătrîneţi, fără să primească să se amestece în cîrmuirea oraşelor.

La scurtă vreme după el, s-a ivit în Grecia vestitul Triptolem [1], pe care Ceres l-a învăţat meşteşugul de a lucra pămîntul şi de a-l acoperi în fiecare an cu o recoltă de aur. Nu că oamenii n-ar fi cunoscut grîul şi felul de a-l înmulţi, semănîndu-l, dar ei nu ştiau să facă o arătură desăvîrşită şi Triptolem, trimis de Ceres, veni cu plugul în mînă să ofere darurile zeiţei tuturor popoarelor care ar fi avut destul curaj pentru a-şi birui lenea lor înnăscută şi a-şi închina viaţa unei munci îndîrjite. Curînd, Triptolem îi învăţă pe greci să despice pămîntul şi, sfîrtecîndu-i sînul, să-l facă

[1] Potrivit tradiţiei, fiul lui Keleus şi al Metanirei, rege legendar al Eleusisului, inventatorul agriculturii, meşteşug în care ar fi fost iniţiat de Ceres pe cînd se afla găzduită de Keleus. După moarte a devenit unul din judecătorii din Infern.

rodnic ; curînd, secerătorii zeloşi şi neobosiţi făcură să cadă, sub coasele lor tăioase, galbenele spice ce acopereau cîmpiile. Chiar popoarele sălbatice şi crude, care alergau răzleţite dintr-o parte în alta prin pădurile Epirului şi ale Etoliei ca să se hrănească cu ghindă, şi-au îmblînzit moravurile şi s-au supus legilor, cînd au învăţat să sporească recolta şi să se hrănească cu pîine. Triptolem le-a dat grecilor putinţa de a simţi plăcerea pe care o are omul cînd nu-şi datorează avuţiile decît muncii sale şi cînd găseşte pe ogorul său tot ce trebuie pentru a-şi face viaţa lesnicioasă şi fericită. Acest belşug, atît de simplu şi de nevinovat, care este legat de agricultură, i-a făcut să-şi amintească de înţeleptele sfaturi ale lui Erichthon : ei dispreţuiră banul şi toate avuţiile ce nu sînt avuţii decît în închipuire, îi ispitesc pe oameni să caute plăceri primejdioase şi îi abat de la muncă, în care ar găsi toate bunurile adevărate, deprinderi nevinovate, o libertate deplină. Au înţeles, aşadar, că un ogor rodnic şi bine lucrat este adevărata comoară a unei familii destul de înţelepte pentru a dori să trăiască în cumpătare, aşa cum au trăit strămoşii ei. Ferice ar fi fost de greci, dacă ar fi rămas neclintiţi la aceste precepte, atît de nimerite pentru a-i face puternici, liberi, fericiţi şi vrednici să fie, datorită unei virtuţi trainice ! Dar vai ! ei încep să admire avuţiile amăgitoare, le lasă încetul cu încetul în părăsire pe cele adevărate şi se abat de la această minunată simplitate.

O, fiule, va veni o zi cînd vei domni ; atunci să ţii minte să-i faci pe oameni să se întoarcă la agricultură, să cinsteşti acest meşteşug, să aduci înlesniri celor ce se îndeletnicesc cu el şi să nu îngădui nici ca oamenii să trăiască în trîndăvie, nici să lucreze în acele meşteşuguri care întreţin luxul şi uşurătatea. Aceşti doi oameni, care au fost atît de înţelepţi pe pămînt, aici sînt foarte îndrăgiţi de zei. Să bagi de seamă, fiule, că gloria lor o depăşeşte pe cea a lui Ahile şi a multor alţi eroi, pricepuţi doar la luptă, aşa cum o primăvară blîndă este mai presus de iarna în-

gheţată şi cum lumina soarelui este mai strălucitoare decît cea a lunii.

În timp ce Arcesius vorbea astfel, văzu că Telemah stătea mereu cu ochii aţintiţi înspre un crîng de lauri şi spre un pîrîiaş pe malurile căruia creşteau violete, trandafiri, crini şi multe alte flori înmiresmate, iar culorile lor vii semănau cu cele ale lui Iris cînd coboară din cer pe pămînt pentru a-i da de ştire vreunui muritor poruncile zeilor. Cel recunoscut de Telemah în acest loc minunat era marele rege Sesostris : arăta de o mie de ori mai maiestos decît fusese vreodată pe tronul Egiptului. Luciri blînde se răspîndeau din ochii lui, şi Telemah se simţi orbit. Văzîndu-l, ai fi crezut că este îmbătat de nectar, într-atît duhul divin îl cufundase într-o încîntare mai presus de judecata omenească, pentru a-i răsplăti virtuţile.

Telemah îi spuse lui Arcesius :

— Îl recunosc, o, părinte al meu, pe Sesostris, acest înţelept rege al Egiptului, pe care l-am văzut nu demult.

— Iată-l, răspunse Arcesius, şi din pilda lui înţelegi cu cîtă dărnicie îi răsplătesc zeii pe regii cei buni. Dar trebuie să ştii că toată această fericire nu este nimic pe lîngă cea care-i era hărăzită, dacă o prea mare bunăstare nu l-ar fi împins să dea uitării regulile cumpătării şi ale dreptăţii. Patima lui de a-i sili pe tirieni să-şi mai lase trufia şi neobrăzarea l-a făcut să le ia oraşul. Această cucerire i-a dat dorinţa de a porni la alte cuceriri, s-a lăsat ispitit de gloria deşartă a cuceritorilor ; a subjugat sau, ca să spunem adevărul, a pustiit întreaga Asie. La întoarcerea sa în Egipt, s-a pomenit că fratele său pusese mîna pe domnie şi stricase, printr-o cîrmuire nedreaptă, cele mai bune legi ale ţării. Astfel, marile lui cuceriri n-au slujit decît pentru a-i tulbura domnia. Dar lucrul şi mai de neiertat este că s-a îmbătat de propria lui glorie ; a pus să fie înhămaţi la un car cei mai mîndri dintre regii pe care i-a biruit. După un timp şi-a dat seama de greşeala lui şi s-a simţit ruşinat

că s-a arătat atît de neomenos. Acesta a fost rodul victoriilor sale. Iată ce fac cuceritorii împotriva statelor lor şi împotriva lor înşile, vrînd să pună mîna pe ţările vecinilor lor. Iată ce l-a făcut să decadă pe un rege, altminteri atît de drept şi de bun, şi aceasta îi micşorează gloria pe care zeii i-o pregătiseră.

Pe cestălalt îl vezi, fiule, a cărui rană pare atît de izbitoare ? Este un rege din Caria, pe nume Dioclide, care, într-o bătălie, s-a jertfit pentru poporul său, deoarece oracolul prezisese că, în războiul dintre carieni şi lycieni, va ieşi biruitor neamul al cărui rege va pieri.

Priveşte-l pe acesta : este un legiuitor înţelept care, după ce a dat neamului său legi sortite să-l facă bun şi fericit, i-a pus pe oameni să jure că nu vor încălca nici una din aceste legi cît timp va lipsi el ; după aceea a plecat, s-a surghiunit singur din patrie şi a murit sărac, în ţară străină, pentru a sili poporul, prin acest jurămînt, să păstreze pentru totdeauna nişte legi atît de folositoare.

Ăstălalt, pe care-l vezi, este Eunesim, rege al pilienilor şi unul dintre strămoşii înţeleptului Nestor. În timpul unei ciume ce a bîntuit pe pămînt şi a acoperit cu noi umbre malurile Acheronului, i-a rugat pe zei să-şi domolească mînia, arătîndu-se gata să plătească prin moartea lui pentru atîtea mii de oameni nevinovaţi. Zeii i-au împlinit dorinţa şi l-au făcut să găsească aici o domnie adevărată, faţă de care toate cele de pe pămînt nu sînt decît nişte umbre amăgitoare.

Acest bătrîn, pe care-l vezi încununat cu flori, este vestitul Belus ; a domnit în Egipt şi s-a căsătorit cu Anchinoe, fiica zeului Nilus, care-şi ascunde izvorul apelor şi care, prin revărsările lui, îmbogăţeşte pămîntul ce-l scaldă. A avut doi fii : pe Danaus [1], a cărui istorie o ştii, şi pe Egiptus, care a dat numele său acestui frumos regat. Belus se socotea mai bogat prin belşugul în care, datorită lui, trăia

[1] Personaj mitologic, rege al Egiptului, apoi al Argosului, tatăl Danaidelor.

poporul și prin dragostea nutrită de supuși, decît prin toate dările pe care le-ar fi putut lua de la el. Acești oameni, pe care tu îi crezi morți, trăiesc, fiule ; iar viața ca vai de lume dusă de ei pe pămînt nu este altceva decît moarte ; numai numele sînt schimbate. Fie ca zeii să te facă îndeajuns de bun pentru a merita această viață fericită, căreia nimic nu-i poate pune capăt și pe care nimic n-o poate tulbura ! Grăbește-te, e timpul să te duci să-l cauți pe tatăl tău ! Înainte de a-l găsi, vai !, cît sînge nu vei vedea vărsîndu-se ! Dar ce glorie te așteaptă pe cîmpiile Hesperiei ! Ține minte sfaturile înțeleptului Mentor : numai să le urmezi, și numele tău va fi preamărit printre toate neamurile și de-a lungul tuturor veacurilor.

Astfel grăi ; și apoi îl călăuzi pe Telemah spre poarta de fildeș pe unde se iese din întunecata împărăție a lui Pluton. Telemah se despărți cu lacrimi în ochi de el, fără să-l poată îmbrățișa, și, părăsind acele locuri sumbre, se întoarse degrabă în tabăra aliaților, după ce se întîlni pe drum cu cei doi tineri cretani care îl însoțiseră pînă în apropierea peșterii și nu mai nădăjduiau să-l revadă.

CARTEA A CINCISPREZECEA

Într-o adunare a căpeteniilor oştirii, Telemah se ridică împotriva politicii greşite ce stătea la temelia planului de a lua pe nepregătite Venuse, oraş pe care cele două părţi căzuseră la învoială să-l lase în păstrare în mîinile lucanienilor. Nu mai puţină înţelepciune vădeşte el şi cînd este vorba de cei doi fugari, dintre care unul, pe nume Acanthe, era însărcinat de Adraste să-l otrăvească pe Telemah ; celălalt, pe nume Dioscor, le oferea aliaţilor capul lui Adraste. În lupta care se dă după aceea, Telemah stîrneşte admiraţia tuturor prin vitejia şi cumînţenia sa : pe unde trece seamănă moartea, căutîndu-l în învălmăşeală pe Adraste. Acesta, de asemenea, îl caută cu înfrigurare, înconjurat de cele mai bune trupe ale sale, care îi măcelăresc cumplit pe aliaţi şi pe cei mai viteji comandanţi ai lor. Cînd vede acest lucru, Telemah, furios, se năpusteşte asupra lui Adraste, pe care-l trînteşte de îndată la pămînt şi acesta e nevoit să-l roage să-i cruţe viaţa. Telemah i-o cruţă cu mărinimie ; dar, fiindcă Adraste, de cum se ridică, caută să-l ia din nou pe nepregătite, Telemah îl străpunge cu paloşul său. Atunci daunienii le întind aliaţilor mîinile în semn de împăcare şi, ca singură

condiție de pace, cer să li se îngăduie să-și aleagă un rege din neamul lor.

În ăstimp, căpeteniile oștirii se adunaseră pentru a cumpăni dacă se cuvine să pună mîna pe Venuse, un oraș întărit, luat odinioară de Adraste cu anasîna de la vecinii săi, apulienii-peuceți. Aceștia intraseră în uniune împotriva lui pentru a cere să li se facă dreptate în legătură cu această cotropire. Spre a-i domoli, Adraste lăsă orașul în păstrare în mîinile lucanienilor : dar cumpără garnizoana lucaniană și pe cel ce o comanda, și astfel neamul lucanienilor avea de fapt mai puțină putere în Venuse decît el ; iar apulienii, care se învoiseră ca garnizoana lucaniană să păzească Venuse, au fost înșelați în această treabă.

Un cetățean din Venuse, pe nume Demofante, le-a dat în taină de știre aliaților că este gata să le deschidă, în timpul nopții, una din porțile orașului. Folosul ar fi fost cu atît mai mare, cu cît Adraste pusese toate proviziile sale de război și merindele într-un mic palat aflat în vecinătatea orașului Venuse care nu s-ar fi putut apăra dacă Venuse ar fi fost luat. Filoctet și Nestor fuseseră de părere că un prilej atît de fericit trebuie folosit. Toate căpeteniile, înrîurite de autoritatea acestor doi bătrîni și uluite că o acțiune atît de folositoare poate fi așa de lesne înfăptuită, se arătară încîntate ; dar Telemah, la întoarcerea sa, făcu tot ce putu pentru a-i convinge să-și schimbe hotărîrea.

— Și eu știu, le-a spus, că, dacă un om a meritat vreodată să fie luat pe nepregătite și înșelat, acela este Adraste, care a înșelat de atîtea ori pe toată lumea. Dar îmi dau prea bine seama că, luînd pe nepregătite Venuse, n-ați face decît să puneți stăpînire pe un oraș care este al vostru, de vreme ce e orașul apulienilor, unul dintre popoarele din uniunea voastră.

Mărturisesc că, la prima vedere, ați fi cu atît mai îndreptățiți s-o faceți, cu cît Adraste, dînd acest oraș în

păstrare, l-a cumpărat pe comandant și garnizoana, pentru a intra în el atunci cînd va socoti de cuviință.

În sfîrșit, înțeleg, ca și voi, că, dacă ați lua Venuse, chiar de a doua zi ați fi stăpîni pe palat, unde se află toate materialele adunate acolo de Adraste în vederea războiului, și că, în felul acesta, în două zile ați sfîrși acest război atît de însemnat.

Dar nu merită mai curînd să pieri decît să învingi prin asemenea mijloace ? Oare înșelătoria trebuie biruită prin înșelătorie ? Să se spună că atîția regi uniți ca să-l pedepsească pe nelegiuitul Adraste pentru înșelătoriile sale sînt înșelători ca și el ? Dacă ne este îngăduit să facem ca Adraste, atunci el nu este vinovat, și n-avem dreptate să vrem să-l pedepsim. Ce ! Hesperia întreagă, sprijinită de atîtea colonii grecești și de eroi înapoiați de la asediul Troiei, nu are alte arme împotriva perfidiei și a jurămintelor strîmbe ale lui Adraste decît perfidia și jurămîntul strîmb ? Ați jurat pe lucrurile cele mai sfinte că veți lăsa Venuse în păstrare în mîinile lucanienilor. Garnizoana lucaniană, spuneți voi, este cumpărată cu banii lui Adraste. Și eu cred acest lucru, ca și voi : dar această garnizoană este și acum în solda lucanienilor ; ea nu s-a împotrivit să le dea ascultare ; a păstrat, cel puțin privind lucrurile din afară, nepărtinirea. Nici Adraste, nici ai săi n-au intrat vreodată în Venuse : tratatul mai dăinuie ; jurămîntul vostru nu a fost uitat de zei. Nu ne vom respecta cuvîntul dat decît atunci cînd vom avea motive vrednice de crezare pentru a-l încălca ? Nu ne vom păstra cu credință și sfințenie jurămintele decît atunci cînd nu vom avea nimic de cîștigat prin încălcarea credinței noastre ?

Dacă dragostea de virtute și teama de zei nu vă mai mișcă, cel puțin să vă miște bunul vostru nume și interesul. Dacă veți da lumii această pildă dăunătoare de a nu vă ține cuvîntul și de a vă încălca jurămîntul pentru a pune capăt unui război, cîte războaie nu veți stîrni prin această purtare nelegiuită ? Care vecin nu va trebui să se aștepte

la orice din partea voastră și să vă urască ? Cine va putea, de acum înainte, să se încreadă în voi cînd va fi la ananghie ? Ce siguranță veți oferi cînd veți dori să fiți sinceri și cînd va fi în folosul vostru ca vecinii să fie încredințați de sinceritatea voastră ? Va fi vorba de un tratat sacru ? Voi ați călcat unul în picioare. Va fi vorba de jurămînt ? Hei ! nu se va ști că voi nu țineți seama de zei atunci cînd nădăjduiți să trageți vreun folos de pe urma jurămîntului strîmb ? Pacea nu va oferi mai multă siguranță decît războiul în ceea ce vă privește. Tot ce va veni de la voi va fi primit ca un război, fie ascuns, fie pe față : veți fi dușmanii veșnici ai tuturor celor ce vor avea nefericirea de a fi vecinii voștri ; toate treburile în care se cere un nume bun în ceea ce privește cinstea și încrederea meritată vor deveni cu neputință pentru voi ; nu veți mai avea mijloace pentru a-i face pe oameni să se încreadă în ceea ce făgăduiți.

Iată, adăugă Telemah, un interes și mai grabnic ce trebuie să vă izbească, dacă v-a mai rămas vreun simțămînt de cinste și vreo brumă de prevedere privind interesele voastre : o purtare atît de înșelătoare sapă pe dinăuntru întreaga voastră uniune și o duce de rîpă ; jurămîntul vostru strîmb va duce la triumful lui Adraste.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare, tulburată, îl întrebă cum de cutează să spună că o acțiune care ar aduce o victorie sigură uniunii ar putea-o duce de rîpă.

— Cum ați putea să mai aveți încredere unii în alții, le spuse el, dacă rupeți o dată singura legătură a întovărășirii și a încrederii, care este buna-credință ? După ce veți fi statornicit principiul că regulile cinstei și ale credinței pot fi încălcate în numele unui mare interes, care dintre voi se va mai putea încrede în celălalt, cînd acesta ar putea trage un folos însemnat, dacă-și încalcă cuvîntul și dacă înșeală ? Unde veți ajunge ? Care dintre voi nu va vrea ca, prin vicleniile lui, să preîntîmpine vicleniile vecinului său ? Ce devine o uniune între atîtea popoare, dacă

se înțeleg între ele, hotărînd laolaltă, că este îngăduit să-ți iei pe nepregătite vecinul și să-ți încalci credința ? Cît de mare va fi neîncrederea unuia față de celălalt, dezbinarea voastră, zelul vostru de a vă nimici unii pe alții ? Adraste nu va mai avea nevoie să vă atace : vă veți sfîșia îndeajuns voi înșivă ; datorită vouă, perfidiile lui vor fi îndreptățite.

O, regi înțelepți și mărinimoși, o, voi, care cîrmuiți cu atîta pricepere popoare fără de număr, binevoiți să dați ascultare sfaturilor unui tînăr. Dacă vă veți afla în cea mai cumplită nenorocire în care războiul îi împinge uneori pe oameni, va trebui să vă ridicați prin spiritul vostru treaz și prin strădaniile virtuții voastre ; căci adevăratul curaj nu se lasă niciodată doborît. Dar dacă ați rupt odată zăgazul onoarei și al bunei-credințe, această pierdere nu mai poate fi îndreptată : nici nu veți redobîndi încrederea trebuincioasă pentru a izbîndi în treburile însemnate, nici nu-i veți aduce pe oameni la principiile virtuții, după ce îi veți fi învățat să le disprețuiască. De ce vă temeți ? Nu aveți destul curaj ca să învingeți fără a înșela ? Virtutea voastră, îmbinată cu puterea atîtor popoare, nu vă este îndeajuns ? Să luptăm, să murim dacă trebuie, mai degrabă decît să învingem în chip atît de nevrednic. Adraste, nelegiuitul Adraste se află în mîinile noastre, dacă ne va fi silă să vădim acea lașitate și rea-credință de care dă el dovadă.

Cînd Telemah isprăvi de rostit aceste cuvinte, simți că dulcea convingere se strecurase de pe buzele lui și pătrunsese pînă în străfundul inimilor. Băgă de seamă că în adunare se lăsase o tăcere adîncă ; fiecare se gîndea, nu la el și nici la farmecul cuvintelor lui, ci la puterea adevărului ce se făcea simțit în înlănțuirea judecăților lui : pe chipuri era zugrăvită nedumerirea. În cele din urmă, se auzi un murmur surd, care se răspîndea încetul cu încetul și cuprindea adunarea : se priveau unii pe alții și nimeni nu îndrăznea să vorbească primul ; oamenii așteptau ca mai întîi căpeteniile oștirii să-și spună cuvîntul,

și fiecare izbutea cu greu să-și stăpînească simțămintele. În sfîrșit, cumpănitul Nestor rosti :

— Vrednic fiu al lui Ulise, zeii te-au îndemnat să vorbești și Minerva, ce i-a luminat de atîtea ori tatălui tău mintea, ți-a pus în cuget povața înțeleaptă și mărinimoasă pe care ne-ai dat-o. Nu mă uit la tinerețea ta ; în tot ce ai spus acum n-o văd decît pe Minerva. Ai vorbit pentru virtute ; fără ea, cele mai mari foloase sînt adevărate pagube ; fără ea, îți atragi curînd răzbunarea vrăjmașilor, neîncrederea aliaților, dezgustul tuturor oamenilor de bine și dreapta mînie a zeilor. Să lăsăm, deci, Venuse în mîinile lucanienilor și să nu ne mai gîndim decît să-l învingem pe Adraste prin curajul nostru.

Spuse, și întreaga adunare încuviință aceste cuvinte înțelepte ; dar, încuviințînd, fiecare își întorcea uimit ochii spre fiul lui Ulise și credea că vede strălucind în el înțelepciunea Minervei, care-i lumina mintea.

Curînd se ridică altă chestiune în sfatul regilor, unde Telemah dobîndi o glorie la fel de mare. Adraste, care nu înceta să se arate crud și viclean, trimise în tabără un fugar, pe nume Acanthe, ce urma să-i otrăvească pe cei mai vestiți conducători ai oștirii : îndeosebi, îi poruncise să nu se dea în lături de la nimic pentru a-l omorî pe tînărul Telemah, devenit spaima daunienilor. Telemah, prea curajos și prea curat la suflet pentru a fi înclinat spre bănuială, fără a sta pe gînduri, îl primi cu prietenie pe acest nenorocit, care-l văzuse pe Ulise în Sicilia și îi povestea peripețiile eroului. Îl hrănea și căuta să-i aducă mîngîiere în nenorocirea lui ; căci Acanthe se plîngea că fusese înșelat și tratat în chip nevrednic de Adraste. Dar asta însemna să hrănești și să încălzești la piept o viperă veninoasă, gata să-ți pricinuiască o rană ucigătoare.

A mai fost descoperit și alt fugar, pe nume Arion, trimis de Acanthe să-i spună lui Adraste cum stau lucrurile în tabăra aliaților și să-l asigure că, a doua zi, îi va otrăvi pe cei mai de seamă regi, precum și pe Telemah, la un ospăț

pe care acesta avea să-l dea. Arion, prins, își mărturisi trădarea. Aliații bănuiră că e înțeles cu Acanthe, pentru că erau prieteni buni ; dar Acanthe, fire foarte vicleană și îndrăzneață, se apără cu atîta dibăcie, că nu putură să-l dea pe față și nici să descopere urzeala conjurației.

Mai mulți regi au fost de părere că, deși există îndoială, Acanthe trebuie jertfit pentru siguranța obștească.

— Trebuie, spuneau ei, să-l dăm morții : viața unui singur om nu înseamnă nimic, atunci cînd e vorba să fie pusă la adăpost viața atîtor regi. Ce însemnătate are dacă piere un nevinovat, cînd este vorba de izbăvirea celor ce sînt reprezentanții zeilor în mijlocul oamenilor ?

— Ce principiu neomenos ! Ce politică sălbatică ! răspunse Telemah. Ce ! risipiți cu atîta ușurință sîngele omenesc, o, voi, care ați fost păstori peste oameni și nu aveți căderea să le porunciți decît pentru a-i păzi, așa cum un păstor își păzește turma ! Sînteți, așadar, niște lupi cruzi și nu niște păstori ; oricum, nu sînteți păstori decît ca să tundeți și să jupuiți turma, în loc s-o mînați prin pășuni. După voi, oricui i se aduce o învinuire este vinovat : o bănuială e de ajuns pentru ca omul să merite moartea ; nevinovații sînt la cheremul pizmașilor și al defăimătorilor ; pe măsură ce neîncrederea tiranică va crește în inimile voastre, vă vor trebui și mai multe victime ca să le ucideți.

Telemah rosti aceste vorbe cu o autoritate și cu o îndîrjire care mișcă inimile și îi acoperi de rușine pe cei ce dăduseră un sfat atît de laș. Apoi, îmblînzindu-se, le spuse :

— În ce mă privește, nu iubesc îndeajuns viața pentru a voi să trăiesc cu acest preț : mai curînd să fie Acanthe rău decît să fiu eu, și să-mi ia viața printr-o trădare, decît să-l fac să piară pe nedrept, cînd există o îndoială. Dar ascultați, o, voi, care fiind puși regi, adică judecători ai popoarelor, trebuie să știți să judecați oamenii

cu dreptate, cumințenie și cumpănire : lăsați-mă pe mine să-i pun întrebări lui Acanthe de față cu voi.

Fără zăbavă începu să-l întrebe pe acest om despre legăturile lui cu Arion ; stărui asupra unei sumedenii de chestiuni ; se prefăcu de mai multe ori că e gata să-l trimită înapoi la Adraste ca pe un fugar ce merită să fie pedepsit, ca să vadă dacă îi este sau nu frică să fie trimis în felul acesta înapoi. Dar chipul și glasul lui Acanthe rămaseră liniștite, și Telemah hotărî că s-ar putea să nu fie vinovat.

În cele din urmă, neputînd să smulgă adevărul din străfundul inimii lui, îi spuse :

— Dă-mi inelul tău, vreau să i-l trimit lui Adraste.

Cînd auzi că-i cere inelul, Acanthe se îngălbeni și se arătă încurcat. Telemah, care nu-și lua ochii de la el, văzu acest lucru ; îi luă inelul.

— Mă duc, îi spuse el, și i-l trimit lui Adraste printr-un lucanian pe nume Polytrop, pe care îl cunoști ; el va părea că se duce pe ascuns, trimis de tine. Dacă pe această cale putem da în vileag înțelegerea ta cu Adraste, te vom face să pieri fără cruțare în cele mai crîncene chinuri ; dacă, dimpotrivă, mărturisești chiar acum greșeala ta, vei fi iertat și ne vom mulțumi să te trimitem într-o insulă de pe mare, unde nu vei duce lipsă de nimic.

Atunci Acanthe mărturisi totul ; și Telemah obținu din partea regilor să-i fie cruțată viața, fiindcă i-o făgăduise. A fost trimis într-una din insulele Echinade [1], unde a trăit în tihnă.

La puțină vreme după aceea, un daunian de obîrșie modestă, dar cu o minte nestăpînită și îndrăzneață, pe nume Dioscor, veni într-o noapte în tabăra aliaților să le spună că e gata să-l sugrume pe regele Adraste în cortul

[1] În vechime, mic arhipelag din Marea Ionică, la intrarea în golful Corint. Cea mai mare din insule, Dulichium, făcea parte din regatul lui Ulise. Astăzi, aceste insule sînt unite cu continentul.

său. Putea s-o facă, întrucît oricine e stăpîn pe viaţa altora cînd nu pune mare preţ pe viaţa sa. Acest om nu trăia decît pentru a se răzbuna, căci Adraste îi răpise soţia, pe care el o iubea nebuneşte şi care era ca Venus de frumoasă. Era hotărît fie să-l ducă la pierzare pe Adraste şi să-şi ia înapoi soţia, fie să piară el însuşi. Înnodase tot felul de legături tainice ca să poată intra noaptea în cortul regelui şi era ajutat în această treabă de mai mulţi comandanţi daunieni ; dar socotea că ar fi bine ca regii aliaţi să atace în acelaşi timp tabăra lui Adraste, pentru ca, în învălmăşeala ce s-ar isca, să poată scăpa cu mai multă uşurinţă şi să-şi răpească soţia. Era mulţumit să moară dacă, după ce l-ar fi omorît pe rege, n-ar fi izbutit s-o răpească.

De îndată ce Dioscor îi lămuri pe regi asupra planului său, toată lumea se întoarse spre Telemah, ca pentru a-i cere să hotărască.

— Zeii, răspunse el, care ne-au ferit de trădători, ne opresc să ne slujim de ei. Chiar de n-am fi destul de virtuoşi, ca să urîm trădarea, interesul nostru ar fi de ajuns pentru a ne face s-o respingem. De îndată ce o vom fi îngăduit prin pilda dată de noi, vom merita ca ea să se întoarcă împotriva noastră : care dintre voi va mai rămîne în siguranţă din acea clipă ? S-ar putea foarte bine ca Adraste să scape de lovitura ce-l ameninţă şi s-o facă să cadă asupra regilor aliaţi. Războiul nu va mai fi război ; nu se va mai ţine deloc seama de înţelepciune şi de virtute : nu vom mai vedea decît perfidie, trădare şi ucideri. Vom simţi noi înşine urmările funeste şi le vom merita, fiindcă am îngăduit cel mai mare dintre rele. Părerea la care am ajuns este, aşadar, că trebuie să-l trimitem pe trădător înapoi la Adraste. Mărturisesc că acest rege nu o merită ; dar pentru întreaga Hesperie şi întreaga Grecie, care sînt cu ochii pe noi, merită să ne purtăm astfel, ca să fim respectaţi. Ne datorăm nouă înşine şi mai mult le datorăm zeilor celor drepţi această silă de perfidie.

Dioscor fu trimis de îndată înapoi la Adraste, care se cutremură cînd află de primejdia ce-l pîndise şi nu înceta să se mire de mărinimia vrăjmaşilor săi ; căci cei răi nu pot înţelege virtutea curată. Adraste admira, fără voia lui, purtarea aceasta şi nu îndrăznea s-o laude. Fapta nobilă a aliaţilor îl făcea să-şi amintească, ruşinat, de toate înşelăciunile şi cruzimile lui. Căuta să micşoreze mărinimia vrăjmaşilor săi şi-i era ruşine să pară nerecunoscător, cînd le datora viaţa : dar oamenii stricaţi se înăspresc repede împotriva a tot ce i-ar putea mişca.

Adraste, văzînd că faima aliaţilor creştea cu fiecare zi, socoti că trebuie să săvîrşească fără zăbavă o faptă răsunătoare împotriva lor şi, cum nu era în stare de o faptă virtuoasă, vru cel puţin să încerce să dobîndească precădere asupra lor pe calea armelor şi se grăbi să pornească la luptă.

Cînd sosi ziua luptei, Aurora nici nu-i deschise bine soarelui porţile Răsăritului, pe un drum presărat cu trandafiri, că tînărul Telemah, întrecînd cu grija lui spiritul de prevedere al celor mai bătrîni căpitani, se şi smulse din braţele dulcelui somn şi-i puse în mişcare pe toţi comandanţii. Pe cap îi strălucea casca, acoperită cu o coamă fluturîndă, şi platoşa din spinarea lui lua privirile întregii oştiri ; opera lui Vulcan, în afară de frumuseţea ei firească, avea strălucirea scutului ce era ascuns în ea. Într-o mînă ţinea lancea ; cu cealaltă arăta diferitele posturi ce trebuiau ocupate. Minerva îi pusese în ochi o flacără divină, iar pe chip o maiestate mîndră, care de pe acum făgăduia victoria.

Porni ; şi toţi regii, uitînd de vîrsta şi de demnitatea lor, se simţeau tîrîţi de o forţă superioară care-i făcea să-l urmeze pas cu pas. Neputincioasa pizmă nu mai putea pătrunde în inimi ; totul se închina în faţa celui pe care Minerva îl ducea pe nevăzute de mînă. Felul său de a acţiona nu avea nimic nestăpînit şi nici nu vădea pripeală ; era blînd, liniştit, răbdător, întotdeauna gata să-i

asculte pe ceilalți și să tragă foloase de pe urma poveților lor, dar neobosit, prevăzător, cu luare-aminte la nevoile cele mai îndepărtate, hotărînd totul din vreme, fără să se împovăreze cu nimic și fără să-i împovăreze pe ceilalți, iertînd greșelile, îndreptînd mișcările neizbutite, preîntîmpinînd greutățile, necerînd niciodată prea mult cuiva, făcînd să domnească pretutindeni libertatea și încrederea. Dacă dădea o poruncă, o făcea cu cuvintele cele mai simple și cele mai limpezi. O repeta pentru a-l învăța mai bine pe cel ce avea s-o ducă la îndeplinire : deslușea în ochii lui dacă a fost bine înțeles : apoi cerea să-i lămurească, fără vorbe meșteșugite, în ce fel a înțeles spusele lui și care este cel mai de seamă țel al acțiunii. După ce cerceta astfel buna judecată a celui pe care-l trimitea și după ce-l făcea să-și înțeleagă ținta, nu-l lăsa să plece înainte de a-i da un semn de prețuire și de încredere, pentru a-l îmbărbăta. Astfel, toți cei pe care îi trimitea erau plini de zel, pentru a-i fi pe plac și a izbîndi și nu erau stingheriți de teama că vor fi ocărîți, dacă lucrurile nu aveau să iasă bine : căci el ierta orice greșeală ce nu se datora relei-voințe.

Orizontul părea roșu și învăpăiat de primele raze ale soarelui ; marea strălucea de flăcările zilei ce se năștea. Țărmul gemea de oameni, arme, cai și care în mișcare ; se auzea un zgomot nedeslușit, asemănător celui pe care-l fac valurile mînioase, cînd Neptun, în fundul prăpăstiilor, stîrnește cumplitele furtuni. Astfel, cu zăngănit de arme și cu tot aparatul cutremurător al războiului, începea Marte să sădească furia în inimi. Cîmpia era plină de sulițe înălțate, asemănătoare spicelor ce acoperă brazdele roditoare în vremea recoltei. Se și ridicase un nor de praf care, încetul cu încetul, ascundea privirilor oamenilor pămîntul și cerul. Învălmășeala, groaza, măcelul, moartea necruțătoare pășeau înainte.

De îndată ce au fost aruncate primele săgeți, Telemah, ridicînd ochii și brațele spre cer, rosti aceste cuvinte :

— O, Iupiter, părinte al zeilor şi al oamenilor, tu vezi că de partea noastră sînt dreptatea şi pacea, pe care nu ne-am ruşinat să le căutăm. Luptăm cu mare părere de rău ; am fi vrut să cruţăm sîngele oamenilor ; nu-l urîm nici chiar pe acest vrăjmaş, cu toate că este crud, viclean şi nelegiuit. Priveşte şi hotărăşte între el şi noi : dacă trebuie să murim, vieţile noastre sînt în mîinile tale ; dacă trebuie să eliberăm Hesperia şi să-l doborîm pe tiran, puterea ta şi înţelepciunea Minervei, fiica ta, vor fi acelea ce ne vor aduce victoria ; gloria ţi-o vom datora ţie. Tu eşti cel care, cu balanţa în mînă, rînduieşti soarta luptelor : luptăm pentru tine şi, fiindcă eşti drept, Adraste este mai mult vrăjmaşul tău decît al nostru. De va fi victorioasă cauza ta, înainte de sfîrşitul zilei sîngele unui adevărat măcel va şiroi pe altarele tale.

Sfîrşind aceste cuvinte, îşi mînă fără întîrziere bidiviii focoşi şi înspumaţi acolo unde rîndurile dumanului erau mai dese. Îl întîlni mai întîi pe Periandru, un locrian, acoperit cu o piele de leu ucis de el în Cilicia [1], în timpul unei călătorii făcute acolo : era înarmat, ca şi Hercule, cu o măciucă înfricoşătoare ; înălţimea şi puterea lui îl făceau să pară un uriaş. De cum îl văzu pe Telemah, îşi arătă dispreţul pentru tinereţea şi frumuseţea chipului lui.

— Tu te-ai găsit, spuse el, tînăr lipsit de bărbăţie, să te măsori cu noi în gloria luptelor ! Du-te, copile, du-te printre umbre să-ţi cauţi tatăl.

Spunînd aceste cuvinte ridică măciuca-i noduroasă şi grea, plină cu cuie de fier ; pare un catarg de corabie : fiecare se teme ca lovitura să nu se abată asupra sa. Dar ea ameninţă să cadă pe capul fiului lui Ulise : el însă se fereşte de lovitură şi se năpusteşte asupra lui Periandru cu iuţeala unui vultur ce spinteca văzduhul. În cădere, măciuca sfărîmă roata unui car aflat lîngă cel al lui Telemah. Tînărul grec îi străpunge lui Periandru gîtul cu

[1] Regiune din Turcia asiatică, situată la sud-est de Anatolia.

sulița : sîngele care gîlgîie din rana adîncă îi înăbușă glasul. Caii lui focoși, simțind că mîna care-i ține slăbește și că hățurile le joacă pe grumaz, o iau razna : Periandru cade de pe car, ochii aproape închiși nu mai văd lumina și palida moarte este de pe acum zugrăvită pe chipu-i schimonosit. Lui Telemah îi fu milă de el : le dădu pe loc slujitorilor lui trupul și păstră, ca o mărturie a victoriei dobîndite, pielea de leu și măciuca.

Apoi îl căută în învălmășeală pe Adraste ; dar, în timp ce-l căuta, trimise în Infern o mulțime de luptători : pe Hileu, care înhămase la carul său doi bidivii asemănători cu cei ai soarelui, crescuți pe pășunile întinse scăldate de Aufid [1] ; pe Demoleon, care odinioară, în Sicilia, aproape că-l ajunsese pe Eryx [2] în luptele cu mănușa ; pe Crantor, care a fost gazda și prietenul lui Hercule, atunci cînd acest fiu al lui Iupiter, trecînd prin Hesperia, i-a luat viața netrebnicului Cacus [3] ; pe Menecrate, care, se spune, semăna în luptă cu Polux ; pe Hippocoon Salapianul, care mîna caii cu aceeași dibăcie și pricepere ca și Castor ; pe vestitul vînător Eurimede, veșnic stropit cu sîngele urșilor și al mistreților pe care-i ucidea pe piscurile acoperite cu zăpezi ale recelui Apenin și care, zice-se, a fost atît de îndrăgit de Diana, încît l-a învățat chiar ea să tragă cu arcul ; pe Nicostrate, învingătorul unui uriaș ce vărsa flăcări pe stîncile muntelui Garganum [4] ; pe Cleanthe, care urma să se căsătorească cu tînăra Pholoe, fiica fluviului Liris [5]. Ea fusese făgăduită de tatăl său celui ce-i va scăpa viața, căci, potrivit prezicerii unui oracol, un șarpe

[1] Vechiul nume al fluviului Ofanto din Italia peninsulară, la sud de muntele Gargano.

[2] Erou de la care își trăgea numele muntele și orașul Eryx din Sicilia, fiul lui Poseidon. A fost ucis de Hercule.

[3] Gigant renumit pentru tîlhăriile sale, fiu al lui Vulcan.

[4] Denumirea latină a masivului muntos Gargano sau San-Angelo din Italia peninsulară, formînd „pintenul cizmei italiene".

[5] Nume dat de antici actualului fluviu Garigliano din Italia peninsulară.

înaripat, născut pe malurile fluviului, avea s-o înghită peste cîteva zile. Tînărul Cleanthe, în marea lui dragoste, se hotărî să ucidă monstrul şi izbuti : dar nu putu să se bucure de roadele victoriei sale ; în vreme ce Pholoe se pregătea pentru o nuntă frumoasă, aşteptîndu-l cu nerăbdare pe Cleanthe, află că el plecase împreună cu Adraste la luptă şi că Parca îi curmase fără îndurare firul zilelor. Pădurile şi munţii din apropierea fluviului răsunau de vaietele ei ; ochii îi înotau în lacrimi, îşi smulgea din cap frumosul păr bălai, uită de ghirlandele de flori pe care obişnuia să le culeagă şi învinovăţi cerul că e nedrept. Cum nu înceta să plîngă zi şi noapte, zeii, mişcaţi de suferinţa ei şi la rugăminţile stăruitoare ale fluviului, au pus capăt acestei dureri. Fiindcă plîngea într-una, a fost prefăcută într-un izvor care, vărsîndu-se în sînul fluviului, se duce să-şi unească apele cu cele ale zeului, tatăl ei : dar apa acestui izvor este şi acum amară ; iarba de pe mal nu e niciodată smăltată cu flori şi pe aceste triste ţărmuri nu găseşti altă umbră decît cea a chiparoşilor.

În ăstimp, Adraste, aflînd că Telemah seamănă pretutindeni groaza, îl căuta de zor. Nădăjduia să-l învingă cu uşurinţă pe fiul lui Ulise, aflat încă la o vîrstă atît de fragedă, şi era înconjurat de vreo treizeci de daunieni, de o forţă, dibăcie şi îndrăzneală neobişnuite, cărora le făgăduise o răsplată de seamă, dacă, în timpul luptei, vor izbuti să-l facă pe Telemah să piară în orice chip ar fi putut. Dacă l-ar fi întîlnit la începutul luptei, fără îndoială că acestor treizeci de oameni, care ar fi înconjurat carul lui Telemah în timp ce Adraste l-ar fi atacat din faţă, nu le-ar fi venit deloc greu să-l ucidă, dar Minerva îi făcu să se rătăcească.

Lui Adraste i se păru că-l vede şi-l aude pe Telemah într-un loc unde cîmpia se înfunda la picioarele unei coline şi unde se aflau o sumedenie de luptători ; alergă, zbură, dornic să-şi potolească setea de sînge ; dar, în locul lui Telemah, îl zări pe bătrînul Nestor care, cu o mînă tremurătoare,

arunca la nimereală și în zadar cîteva săgeți. Furios, Adraste vru să-l străpungă ; dar o ceată de pilieni se repezi în jurul lui Nestor. Atunci un nor de săgeți întunecă văzduhul și-i acoperi pe toți luptătorii ; nu se mai auzeau decît scîncetele celor ce trăgeau să moară și zăngănitul armelor celor ce cădeau în învălmășeală ; pămîntul gemea sub un morman de leșuri ; rîuri de sînge curgeau în toate părțile. Bellona și Marte, împreună cu Furiile din Infern, îmbrăcate în rochii din care picura sînge, își desfătau privirile crude cu această priveliște și făceau să renască fără încetare mînia din inimi. Aceste zeități vrăjmașe oamenilor împingeau departe de cele două părți mila mărinimoasă, vitejia cumpătată, blînda omenie. Nu mai era în această grămadă nedeslușită de oameni îndîrjiți unii împotriva altora, decît măcel, răzbunare, deznădejde și furie sălbatică ; chiar înțeleapta și nebiruita Palas, văzînd acest lucru, se cutremură și, de groază, se dădu înapoi.

Între timp Filoctet, mergînd cu pași înceți și ținînd în mîini săgețile lui Hercule, se grăbea să-i vină în ajutor lui Nestor. Adraste, neputîndu-l atinge pe divinul bătrîn, își azvîrli săgețile asupra mai multor pilieni, pe care îi făcu să muște țărîna. Îl și doborîse pe Ctesilas, cel atît de ușor la fugă, încît pașii săi abia-și lăsau urma pe nisip, și care, în țara lui, întrecea cele mai iuți valuri ale Eurotasului [1] și ale Alpheului [2]. La picioarele lui căzură Eutyphron, mai frumos decît Hylas [3], și vînător tot atît de pătimaș ca și Hippolit ; Pterelas, care l-a urmat pe Nestor la asediul Troiei și pe care Ahile însuși îl îndrăgise pentru curajul și forța lui ; Aristogiton, care, se spune, scăldîn-

[1] Mic fluviu din Peloponeș. Astăzi Vasilo sau Iri-Potamo.

[2] Fluviu din Peloponeș care se vărsa în Marea Ionică și zeul acestei ape.

[3] Tînăr de o deosebită frumusețe, care l-a însoțit pe Hercule în expediția argonauților.

du-se în apele fluviului Achelous [1], primise în taină de la acest zeu însușirea de a lua orice formă. Într-adevăr, era atît de mlădios și de iute în mișcări, încît scăpa din mîinile cele mai puternice ; dar, cu o lovitură de lance, Adraste îl lăsă nemișcat, și sufletul i se duse odată cu sîngele lui.

Nestor, văzînd că cei mai viteji căpitani ai săi cad răpuși de mîna crudului Adraste precum spicele aurite în timpul recoltei sub coasa tăioasă a unui secerător neobosit, uită primejdia la care își expunea fără rost bătrînețele. Înțelepciunea îl părăsise ; nu se mai gîndea decît să-l urmărească cu privirea pe Pisistrate, fiul său, care, la rîndu-i, lupta cu înfocare pentru a îndepărta primejdia de tatăl său. Dar sosi clipa fatală cînd Pisistrate avea să-i arate lui Nestor cît de nefericit poți fi uneori cînd trăiești prea mult.

Pisistrate îi dădu lui Adraste o lovitură de lance atît de puternică, încît aceasta ar fi trebuit să-i aducă dauna-nului moartea : dar Adraste se feri ; și, în timp ce Pisistrate, clătinîndu-se în urma loviturii greșite pe care o dăduse, trăgea lancea înapoi, Adraste îl străpunse cu o suliță în mijlocul pîntecului. Măruntaiele începură să i se reverse odată cu un rîu de sînge ; chipul i se ofili ca o floare culeasă de pe pajiște de mîna unei nimfe ; ochii îi erau aproape stinși și glasul pierit. Alceu, preceptorul lui, care se afla lîngă el, îl sprijini cînd era gata să cadă, dar n-avu timp decît să-l ducă în brațele tatălui său. Acolo Pisistrate vru să vorbească și să-i dea ultimele mărturii ale dragostei lui ; cînd deschise însă gura, își dădu duhul.

În timp ce Filoctet, pentru a respinge sforțările lui Adraste, semăna în jurul lui măcelul și groaza, Nestor ținea strîns în brațe trupul fiului său, umplînd văzduhul cu țipetele sale și nemaiputînd îndura lumina.

[1] Cel mai mare rîu din Grecia. Izvora din munții Pindului și se vărsa în Marea Ionică. Același nume îl purta și zeul apei, fiu al lui Oceanus și al lui Tethys.

— Cît sînt de nenorocit, spunea el, că am fost părinte, şi am trăit atît de mult ! Vai ! Crudă soartă, de ce n-ai pus capăt vieţii mele, fie la vînătoarea mistreţului din Calydon [1], fie în călătoria din Colchos, fie la primul asediu al Troiei ? Aş fi murit în plină glorie şi fără amărăciune. Acum tîrăsc după mine o bătrîneţe dureroasă, dispreţuită şi neputincioasă : nu mai trăiesc decît pentru nenorociri ; nu mai am simţire decît pentru tristeţe. O, fiul meu, o, fiul meu, o, scumpul meu fiu Pisistrate, cînd l-am pierdut pe fratele tău Antiloh [2] te aveam pe tine ca să mă mîngîi : acum nu te mai am ; nu mai am nimic şi nimic nu mă va mîngîia ; pentru mine totul s-a sfîrşit. Nădejdea, singura care îndulceşte necazurile oamenilor, nu mai poate fi un bun de care să mă bucur. Antiloh, Pisistrate, o, copii iubiţi, am simţămîntul că astăzi vă pierd pe amîndoi : moartea unuia redeschide rana făcută de celălalt în adîncul inimii. Nu vă voi mai vedea ! Cine-mi va închide ochii ? Cine îmi va strînge cenuşa ? O, Pisistrate, asemenea fratelui tău, ai murit ca un bărbat curajos ; numai eu nu pot muri.

Rostind aceste cuvinte, vru să se străpungă cu sulița pe care o ţinea în mînă ; dar ceilalţi îi opriră mîna : îi smulseră trupul fiului său şi, fiindcă acest nefericit bătrîn era gata să cadă fără simţire, fu dus în cortul său, unde, redobîndindu-şi puţină vlagă, vru să se întoarcă la luptă ; dar îl opriră împotriva voinţei lui.

Între timp, Adraste şi Filoctet se căutau ; ochii lor scăpărau ca cei ai unui leu şi ai unui leopard care vor să

[1] Cetate din Etolia, purtînd numele întemeietorului ei. Artemis, mîniată pe regele Calydonului, Oeneus, că nu i-a adus o jertfă, trimite în ţinutul Etoliei un mistreţ fioros ca să-l pustiască. Fiul regelui, Meleager, organizează o vînătoare la care îi pofteşte pe cei mai viteji eroi.

[2] Fiu al lui Nestor, pe care l-a însoţit în războiul troian. S-a distins prin vitejia sa pe cîmpul de luptă şi a fost ucis după unii de Memnon, fiul lui Eos, după alţii apărîndu-şi tatăl cu trupul său.

se sfîşie unul pe altul în cîmpiile udate de Caistru. Ameninţările, furia războinică şi răzbunarea cruntă scînteiau în ochii lor sălbatici ; aduceau o moarte sigură oriunde îşi azvîrleau săgeţile ; toţi luptătorii îi priveau cu spaimă. Deodată se revăzură ; Filoctet avea în mînă una din acele săgeţi cumplite ce nu şi-au greşit niciodată ţinta în mîinile sale şi ale căror răni erau cu neputinţă de tămăduit : dar Marte, care ţinea partea crudului şi cutezătorului Adraste, nu putea răbda ca el să piară atît de devreme ; voia ca, prin el, să prelungească grozăviile războiului şi să sporească măcelurile. Mai înainte ca zeii să facă dreptate, Adraste trebuia să-i pedepsească pe oameni şi să le verse sîngele.

În clipa cînd Filoctet vru să-l atace, fu el însuşi rănit de o lovitură de lance dată de Amfimah, un tînăr lucanian mai frumos decît vestitul Nireu [1], a cărui frumuseţe nu era întrecută, dintre toţi grecii ce au luat parte la asediul Troiei, decît de cea a lui Ahile. De îndată ce Filoctet primi lovitura, aruncă săgeata pe care o ţinea în mînă împotriva lui Amfimah şi îi străpunse inima. Pe loc, frumoşii lui ochi negri se stinseră şi fură învăluiţi de întunericul morţii ; gura, mai roşie decî trandafirii semănaţi la orizont de Aurora născîndă, se vesteji ; o paloare îngrozitoare i se aşternu pe obraji ; chipul acesta, atît de fraged şi de gingaş, se schimonosi deodată. Pînă şi lui Filoctet i se făcu milă de el. Toţi luptătorii gemură cînd îl văzură pe acest tînăr prăbuşindu-se într-un lac de sînge, în care se zvîrcolea, iar părul lui, la fel de frumos ca cel al lui Apolo, tăvălindu-se în praf.

După ce îl învinse pe Amfimah, Filoctet fu nevoit să se retragă din luptă : pierdea sînge, iar puterile îl lăsau ; vechea lui rană, de asemenea, din pricina sforţărilor făcute în luptă, părea gata să se redeschidă şi să înceapă din nou să-l doară : căci copiii lui Esculap, cu toată ştiinţa lor di-

[1] Tînăr grec, renumit pentru frumuseţea sa. A rîvnit la mîna Elenei şi a luptat sub zidurile Troiei.

vină, nu putuseră să-l tămăduiască pe deplin. Iată-l, gata să se prăbușească peste mormanul de trupuri însîngerate care-l înconjoară. Archidam, cel mai mîndru și mai dibaci dintre toți oebalinii pe care îi adusese cu el pentru a întemeia Petilia, îl scoase din luptă, în clipa cînd Adraste l-ar fi doborît fără greutate la picioarele lui. Adraste nu mai întîlnea în drumul lui nimic care să se încumete să i se împotrivească sau să-i întîrzie izbînda. Toți cădeau, toți o rupeau la fugă : era ca un torent care, ieșindu-și din albie, tîrăște după el, cu ajutorul valurilor lui furioase, recoltele, turmele, păstorii și satele.

Telemah auzi de departe strigătele învingătorilor și văzu zăpăceala din rîndul alor săi, care fugeau din fața lui Adraste, așa cum o ia la goană o turmă de cerbi sfioși peste ...piile întinse, prin păduri, munți, și chiar prin apele cele mai repezi, cînd este urmărită de vînători. Telemah scoase un geamăt : mînia îi apăru în privire ; părăsi locurile unde luptase vreme îndelungată, înfruntînd atîtea primejdii și acoperindu-se de atîta glorie. Alergă să-i sprijine pe ai săi ; înainta plin tot de sîngele unei sumedenii de vrăjmași pe care îi culcase la pămînt. De departe, scoase un strigăt care fu auzit de amîndouă oștile. Minerva i-a pus în glas ceva înfricoșător, care făcea să răsune munții învecinați. Niciodată, în Tracia, nu s-a auzit mai puternic glasul crunt al lui Marte cînd cheamă Furiile din Infern, războiul și moartea.

Acest strigăt al lui Telemah sădi curajul și îndrăzneala în inimile alor săi. Pe vrăjmași îi îngheță de spaimă : chiar Adraste se rușină de tulburarea pe care o simți. Nenumărate presimțiri funeste îl făceau să se cutremure și ceea ce-l însufleția încă era mai degrabă o deznădejde decît o vitejie liniștită. De trei ori simți cum i se înmoaie genunchii tremurători ; de trei ori se dădu înapoi fără să se gîndească la ce face. O paloare de sfîrșeală și o sudoare rece i se răspîndi în toate mădularele ; glasu-i răgușit și șovăitor nu putea să rostească nici un cuvînt pînă la

capăt ; ochii săi, plini de o flacără întunecată şi aruncînd scîntei, păreau gata să-i iasă din cap ; oamenii îl vedeau ca pe Oreste chinuit de Furii ; toate mişcările îi erau repezite. Atunci începu să creadă că există zei. I se părea că-i vede mîniaţi şi că aude un glas înăbuşit ce ieşea din fundul prăpastiei şi-l chema în negrul Tartar ; totul îl făcea să simtă o mînă cerească şi nevăzută care-i stătea deasupra capului, gata să se lase în jos pentru a-l lovi. Nădejdea se stinsese în fundul inimii lui ; îndrăzneala i se risipea, aşa cum dispare lumina zilei cînd soarele se culcă în mijlocul valurilor şi umbrele nopţii învăluie pămîntul.

Nelegiuitului Adraste, pe care pămîntul l-a răbdat prea multă vreme, dacă oamenii n-ar fi avut nevoie de o asemenea pedeapsă, nelegiuitului Adraste îi suna, în sfîrşit, ceasul de pe urmă. Alergă turbat înaintea destinului de neînlăturat : groaza, remuşcările mistuitoare, descumpănirea, furia, mînia, deznădejdea păşesc alături de el. De îndată ce-l vede pe Telemah, i se pare că vede Avernul care se deschide şi vîlvătăile de flăcări ieşind din negrul Phlegethon, gata să-l mistuie. Strigă, şi gura-i rămîne deschisă fără să poată rosti nici o vorbă : ca un om adormit care, într-un vis cumplit, deschide gura şi se străduie să vorbească ; dar tot nu-şi găseşte cuvintele şi le caută în zadar. Cu o mînă tremurătoare şi zorită, Adraste îşi aruncă sulița împotriva lui Telemah. Acesta, cutezător, ca un prieten al zeilor ce este, se acoperă cu scutul ; se pare că victoria, învăluindu-l cu aripile ei, îi ţine de pe acum cununa deasupra capului : curajul blînd şi liniştit îi străluceşte în ochi ; ai crede că e Minerva însăşi, atît pare de înţelept şi de cumpănit în mijlocul celor mai mari primejdii. Sulița azvîrlită de Adraste se ciocneşte de scut. Atunci Adraste se grăbeşte să-şi tragă spada, pentru a-l lipsi pe fiul lui Ulise de putinţa de a arunca la rîndu-i sulița. Telemah, văzîndu-l pe Adraste cu spada în mînă, se grăbeşte să-şi tragă şi el spada şi lăsă sulița care nu-i mai era de folos.

Cînd îi văzură astfel pe amîndoi luptînd corp la corp, toți ceilalți luptători puseră jos armele în liniște pentru a-i privi cu luare-aminte : așteptau ca lupta lor să hotărască deznodămîntul întregului război. Cele două paloșe, strălucitoare ca niște fulgere din care pornesc trăznetele, se încrucișară de mai multe ori și loviră zadarnic armele lustruite, făcîndu-le să zăngănească. Cei doi luptători se întind, se dau înapoi, se lasă în jos, se ridică deodată și, în sfîrșit, se cuprind în brațe. Iedera născută la picioarele unui tînăr ulm nu înlănțuie mai strîns trunchiul aspru și noduros cu ramurile ei ce se-mpletesc pînă și cu cele mai înalte crengi ale copacului, decît se strîngeau unul pe altul acești doi luptători. Adraste nu pierduse încă nimic din puterea lui, iar Telemah nu-și dobîndise încă toată puterea sa. Adraste se strădui în mai multe rînduri să-și ia pe nepregătite vrăjmașul și să-l clintească din loc. Încercă să pună mîna pe spada tînărului grec, dar în zadar : în clipa în care o căuta, Telemah îl ridică de la pămînt și-l răsturnă pe nisip. Atunci acest nelegiuit, care-i disprețuise întotdeauna pe zei, dădu dovadă de o lașă teamă de moarte ; îi fu rușine să ceară să i se cruțe viața, dar nu se putu împiedica să nu arate că o dorește. Încercă să stîrnească mila lui Telemah.

— Fiu al lui Ulise, spuse el, abia acum îi cunosc pe zeii cei drepți : ei mă pedepsesc așa cum am meritat. Numai nenorocirea e cea care le deschide oamenilor ochii pentru a vedea adevărul : îl văd și eu, adevărul mă osîndește. Fie ca un rege nenorocit să-ți amintească de tatăl tău, care se află departe de Itaca, și să-ți miște inima.

Telemah, care, cu genunchii pe pieptul lui, ridicase paloșul pentru a-i străpunge grumazul, îi răspunse pe dată :

— N-am vrut decît victoria și pacea neamurilor cărora am venit să le dau ajutor ; nu-mi place să vărs sînge. Trăiește, așadar, o, Adraste ; dar trăiește pentru a-ți

îndrepta greşelile : dă înapoi tot ceea ce ai luat pe nedrept ; înscăunează iarăşi liniştea şi dreptatea pe ţărmul marii Hesperii, pe care ai pătat-o cu atîtea măceluri şi trădări. Trăieşte, şi să devii alt om : învaţă din căderea ta că zeii sînt drepţi, că cei răi sînt nenorociţi, că se înşală căutînd fericirea în silnicie, în lipsa de omenie şi în minciună, că, în sfîrşit, nimic nu este atît de dulce şi de binefăcător ca virtutea simplă şi neschimbăcioasă. Dă-ni-i ca ostateci pe fiul tău Metrodor şi doisprezece dintre cei mai de vază oameni ai neamului tău.

La aceste cuvinte, Telemah îl lăsă pe Adraste să se ridice şi-i întinse mîna, fără să bănuiască reaua lui credinţă ; dar Adraste aruncă imediat în el a doua suliţă, foarte scurtă, pe care o ţinea ascunsă. Suliţa era atît de ascuţită şi fusese azvîrlită cu atîta dibăcie, că ar fi străpuns armele lui Telemah, dacă n-ar fi fost divine. În acelaşi timp, Adraste se repezi în spatele unui copac pentru a scăpa de urmărirea tînărului grec.

Atunci Telemah strigă :

— Daunieni, vedeţi, victoria este a noastră : nelegiuitul nu scapă decît prin trădare. Cel care nu se teme de zei se teme de moarte ; dimpotrivă, cel care se teme de ei nu se teme decît de ei.

Spunînd aceste cuvinte, se îndreptă spre daunieni şi le făcu semn alor săi, care se aflau de cealaltă parte a copacului, să-i taie calea perfidului Adraste. Adraste se temu să nu fie prins şi, prefăcîndu-se că se întoarce, vru să-i doboare pe cretanii care i se iveau în cale ; dar Telemah, iute ca fulgerul pe care mîna părintelui zeilor îl aruncă din înaltul Olimpului pe capetele celor vinovaţi, se năpusti deodată asupra vrăjmaşului : îl ţinea cu o mînă victorioasă ; îl doborî, aşa cum doboară crivăţul tinerele recolte ce auresc cîmpiile. Nu-l mai ascultă, cu toate că nelegiuitul îndrăznea să mai încerce o dată să-i înşele bunătatea inimii : îşi înfipse paloşul şi-l împinse pe

Adraste în flăcările negrului Tartar, pedeapsă pe potriva fărădelegilor lui.

De îndată ce Adraste muri, daunienii, departe de a plînge înfrîngerea și pierderea căpeteniei lor, s-au bucurat de izbăvirea lor și le-au întins aliaților mîinile în semn de pace și de împăcare.

Metrodor, fiul lui Adraste, pe care tatăl său îl crescuse în principiile prefăcător[illegible], nedreptății și lipsei de omenie, fugi în chip laș. Dar un sclav, părtaș la nelegiuirile și cruzimile lui, care fusese eliberat de el și copleșit cu bunuri, și căruia îi destăinuise că va fugi, nu se gîndi decît să-l trădeze pentru a trage un folos : îl ucise pe la spate în timp ce fugea, îi tăie capul și-l aduse în tabăra aliaților, nădăjduind că va dobîndi o răsplată însemnată pentru această fărădelege ce încheia războiul. Aliaților însă le-a fost silă de acest nelegiuit și l-au sortit morții.

Telemah, cînd a văzut capul lui Metrodor, care fusese un tînăr de o frumusețe fermecătoare și foarte bun din fire, dar pe care plăcerile și pildele rele îl smintiseră, nu și-a putut stăpîni lacrimile.

— Vai ! strigă el, iată ce face otrava bunăstării dintr-un tînăr principe : cu cît se află mai sus și este mai vioi, cu atît se rătăcește și se depărtează de orice simțămînt de virtute. Și eu aș fi fost, poate, la fel cu el acum, dacă nenorocirile în care m-am născut, bunăvoința zeilor și povețele lui Mentor nu m-ar fi învățat să fiu cumpănit.

Întrunindu-se, daunienii au cerut, ca singură condiție de pace, să li se îngăduie să-și pună un rege din neamul lor, care să poată șterge, prin virtuțile lui, ocara cu care nelegiuitul Adraste își acoperise domnia. Ei mulțumeau zeilor că l-au lovit pe tiran ; veneau care mai de care să-i sărute lui Telemah mîna muiată în sîngele acestui monstru ; pentru ei înfrîngerea era ca o victorie.

Astfel căzu într-o clipită, fără nici o putință de scăpare, această putere ce le amenința pe toate celelalte din

Hesperia şi făcea să tremure atîtea popoare. Căzu asemenea acelor terenuri ce par a fi tari şi neclintite, dar care sînt săpate, încetul cu încetul, pe dedesubt : multă vreme, oamenii îşi bat joc de munca migăloasă care le atacă temeliile ; nimic nu pare să fie slăbit, totul este închegat, nimic nu se clatină ; dar tot ce le sprijinea pe dedesubt este năruit, încetul cu încetul, pînă în clipa cînd, deodată, terenul se prăbuşeşte şi se deschide o prăpastie. Tot astfel, o putere nedreaptă şi înşelătoare, oricîtă bunăstare ar dobîndi prin silniciile ei, îşi sapă singură o prăpastie sub picioare. Înşelătoria şi lipsa de omenie zdruncină treptat, treptat cele mai trainice temelii ale puterii legitime : toţi o admiră, se tem de ea, tremură în faţa ei, pînă în clipa în care nu mai este ; se năruie din pricina propriei greutăţi şi nimic n-o mai poate ridica, pentru că a nimicit cu propriile-i mîini adevăratul reazem : buna-credinţă şi dreptatea, ce aduc după ele dragostea şi încrederea.

CARTEA A ŞAISPREZECEA

Căpeteniile oștirii se adună pentru a cumpăni asupra cererii daunienilor. Telemah, după ce i-a adus ultimul omagiu lui Pisistrate, fiul lui Nestor, se duce la întrunire, unde cei mai mulți sînt de părere să împartă între ei țara daunienilor oferindu-i lui Telemah, ca parte, rodnicul ținut Arpinum. Telemah, departe de a primi, arată că este spre binele tuturor aliaților să li se lase daunienilor pămînturile lor și să le fie dat ca rege Polydamas, vestit comandant din neamul lor, la fel de prețuit pentru înțelepciunea, ca și pentru vitejia lui. Aliații se învoiesc cu această alegere care pe daunieni îi umple de bucurie. Telemah îi convinge apoi să dea ținutul Arpinum lui Diomede [1], regele Etoliei, urmărit în acea vreme, împreună cu tovarășii lui, de mînia lui Venus, pe care o rănise la asediul Troiei. După ce frămîntările iau astfel sfîrșit, principii nu mai au alte gînduri decît să se despartă pentru a se întoarce fiecare în țara lui.

Căpeteniile oștirii se întruniră chiar a doua zi, pentru a alege un rege daunienilor. Era o plăcere să vezi cele

[1] Rege al Argosului, fosta capitală a Argolidei. Erou al războiului troian, unde, pe cînd lupta cu Enea, o rănește în întuneric pe Venus, care venise să-și apere fiul, învăluindu-l într-un nor.

două tabere unite printr-o prietenie atît de neașteptată și cele două oștiri alcătuind una singură. Înțeleptul Nestor nu putu lua parte la acest sfat, căci durerea, adăugată la bătrînețe, îi vestejea inima, ca o ploaie ce doboară și ofilește seara o floare care în aceeași dimineață, la nașterea aurorii, fusese gloria și podoaba cîmpiilor înverzite. Ochii lui ajunseseră două izvoare nesecate de lacrimi, iar somnul cel blînd, care alină cele mai sfîșietoare dureri, fugea departe de ei. Nădejdea, care dă viață inimii omului, i se stinsese. Orice hrană i se părea amară acestui nefericit bătrîn ; chiar și de lumină îi era silă : sufletul lui nu mai voia decît să-și părăsească trupul și să se cufunde în noaptea veșnică a împărăției lui Pluton. În zadar îi vorbeau prietenii : inima lui, sfîșiată, era scîrbită de orice prietenie, așa cum un bolnav este scîrbit de cea mai bună hrană. La orice i s-ar fi spus, chiar la cuvintele cele mai simțite, nu răspundea decît prin gemete și hohote de plîns. Din timp în timp, era auzit zicînd :

— O, Pisistrate, Pisistrate ! Pisistrate, fiul meu, tu mă chemi ! Te urmez : Pisistrate, datorită ție moartea-mi va fi o alinare. O, scumpul meu fiu. Nu mai doresc nimic altceva decît să te revăd pe malurile Stixului.

Stătea ceasuri întregi, fără să rostească nici un cuvînt, dar gemea și-și ridica mîinile și ochii înecați în lacrimi spre cer.

În răstimp, principii adunați îl așteptau pe Telemah, aflat lîngă trupul lui Pisistrate, peste care presăra brațe întregi de flori, adăugînd balsamuri alese și vărsînd lacrimi amare.

— O, scumpul meu tovarăș, spunea, nu voi uita niciodată cum te-am văzut la Pilos, cum te-am urmat la Sparta, cum te-am regăsit pe malurile mării Hesperii. Îți datorez mii de îngrijiri : te iubeam, și mă iubeai și tu. Ți-am cunoscut vitejia : ar fi întrecut-o și pe a celor mai

vestiți dintre greci. Vai ! ea te-a făcut să pieri în chip glorios, dar a lipsit lumea de o virtute născîndă, ce n-ar fi rămas mai prejos de a tatălui tău : da, înțelepciunea și darul tău de a vorbi, de-ai fi ajuns la o vîrstă coaptă, ar fi fost deopotrivă de mari ca ale acestui bătrîn, fala întregii Grecii. Aveai de pe acum acea blîndă putere de convingere căreia nimeni nu-i poate sta împotrivă cînd vorbește, felul acela nemeșteșugit de a povesti, acea cumpătare înțeleaptă, ce este un balsam pentru potolirea celor iuți la mînie, acea autoritate ce ține de cumințenie și de forța poveților bune. Cînd vorbeai, toți ciuleau urechea, toți erau înrîuriți, toți ar fi vrut să-ți dea dreptate : cuvîntul tău, simplu și neînflorit, se strecura ușurel în inimi, ca roua pe iarba încolțită. Vai ! Atîtea bunuri ce-au fost ale noastre acum cîteva ceasuri ne-au fost răpite pentru totdeauna. Pisistrate, pe care l-am îmbrățișat în dimineața aceasta, nu mai este ; nu ne mai rămîne decît o amintire dureroasă. Cel puțin dacă i-ai fi închis ochii lui Nestor mai înainte ca noi să ți-i închidem pe-ai tăi, el n-ar fi văzut ceea ce vede, n-ar fi fost cel mai nenorocit dintre toți părinții.

După aceste cuvinte, Telemah porunci să fie spălată rana sîngerîndă a lui Pisistrate ; apoi ceru să fie întins pe un pat de purpură, unde capu-i atîrnînd, pe care se așternuse paloarea morții, amintea de un copac tînăr, care, după ce acoperise pămîntul cu umbra lui și-și înălțase spre cer ramurile pline de flori, fusese retezat de taișul securii unui pădurar ; nu mai este legat de rădăcina lui și nici de pămînt, mamă fecundă care hrănește la sînul ei tulpinile ; este ofilit, verdeața lui pălește ; nu mai poate sta drept, cade, ramurile lui, ce ascundeau cerul, se tîrăsc prin praf, veștede și uscate ; nu mai este decît un copac doborît și lipsit de toată frumusețea lui.

Așa și Pisistrate, căzut pradă morții, era dus de cei ce urmau să-l așeze pe rugul fatal.

Flacăra începuse să urce spre cer. O trupă de pilieni, cu ochii plecați și plini de lacrimi, cu armele în jos, îl conduceau cu pași rari. Trupul arse repede : cenușa fu pusă într-o urnă de aur și Telemah, care avea grijă de toate, încredință această urnă, ca pe o comoară de preț, lui Callimah, cel ce fusese preceptorul lui Pisistrate.

— Păstrează această cenușă, îi spuse el, aceste triste, dar prețioase rămășițe ale celui pe care l-ai iubit ; păstrează-le pentru tatăl său, dar să nu i le dai decît atunci cînd va avea destulă putere pentru a le cere : ceea ce întețește durerea într-o anumită clipă o domolește în alta.

După aceea, Telemah se duse la adunarea regilor uniți unde, de îndată ce fu zărit, toți tăcură pentru a-l asculta ; el roși și nimeni nu izbuti să-l facă să vorbească. Laudele ce i se aduceau, prin ovații publice, pentru tot ceea ce făcuse, îi sporeau sfiala ; ar fi vrut să se poată ascunde ; pentru prima oară se simțea stînjenit și nesigur. În cele din urmă, ceru, ca pe o favoare, să nu i se mai aducă nici o laudă.

— Nu pentru că nu-mi plac, spuse el, mai ales cînd vin din partea unora ce sînt niște judecători atît de pricepuți ai virtuții ; ci pentru că mă tem să nu-mi placă prea mult : ele îi smintesc pe oameni, îi fac să fie plini de ei înșiși, vanitoși și înfumurați. Trebuie să le meriți și să fugi de ele : laudele cele mai frumoase seamănă cu cele înșelătoare. Cei mai răi dintre oameni, tiranii, primesc cele mai multe laude din partea lingușitorilor. Ce plăcere poți avea să fii lăudat așa cum sînt ei ? Laudele bune sînt cele pe care mi le-ați aduce în lipsa mea, dacă am fericirea să le merit. Dacă mă credeți într-adevăr bun, trebuie să credeți și că vreau să fiu modest și că mă tem de deșertă

ciune ; scutiți-mă, așadar, dacă mă prețuiți, și nu vă purtați cu mine ca și cum aș fi un mare iubitor de laude.

După ce a vorbit astfel, Telemah n-a mai răspuns nimic celor care nu încetau să-l ridice în slăvi și, cu un aer de nepăsare, a oprit pe dată cuvintele de preamărire ce i se aduceau. Oamenii începură să se teamă să nu-l supere lăudîndu-l : așa se puse capăt laudelor ; dar admirația crescu. Toată lumea aflase cîtă duioșie vădise el față de Pisistrate și osteneala pe care și-o dăduse pentru a-i aduce ultimul omagiu. Întreaga oștire era mai mișcată de aceste dovezi de bunătate a inimii lui, decît de toate minunile de înțelepciune și de vitejie săvîrșite de el cu atîta strălucire.

— E înțelept, e cutezător, își spuneau în taină unii altora, e prietenul zeilor și adevăratul erou al vremurilor noastre ; este mai presus de ceilalți oameni ; dar toate acestea țin de minune, toate acestea nu fac decît să ne uimească. E omenos, bun, e prieten credincios și iubitor ; milos, îngăduitor, mărinimos, dăruindu-se cu trup și suflet celor pe care se cuvine să-i iubească ; e o desfătare pentru cei ce trăiesc în apropierea lui ; s-a lepădat de trufia, nepăsarea și mîndria lui : iată ce este folositor, iată ce mișcă inimile, iată ce ne stîrnește duioșia față de el și ne îndeamnă să-i prețuim virtuțile ; iată ce ne face să fim gata să ne dăm viața pentru el.

După ce au fost rostite aceste cuvinte, oamenii se grăbiră să vorbească despre nevoia de a le da un rege daunienilor. Cei mai mulți dintre principii aflați la sfat erau de părere că această țară trebuie împărțită între ei, ca un pămînt cucerit. Lui Telemah i se oferi ca parte rodnicul ținut Arpinum, care dă de două ori pe an bogatele daruri ale lui Ceres, dulcile ofrande ale lui Bachus și fructele, întotdeauna verzi, ale măslinului închinat Minervei.

„Acest pămînt, i se spunea, trebuie să te facă să dai uitării sărăcăcioasa Itacă, cu colibele, stîncile înfricoşătoare din Culichium şi pădurile sălbatice din Zacint [1]. Nu-l mai căuta pe tatăl tău, care trebuie să fi pierit în valuri la promontoriul Cafareea, pradă răzbunării lui Nauplios [2] şi mîniei lui Neptun ; nici pe mama ta, pe care peţitorii au pus stăpînire după plecarea ta, nici patria ta, căci pămîntul ei nu este binecuvîntat de ceruri ca cel pe care ţi-l oferim."

Telemah ascultă cu răbdare această cuvîntare : dar stîncile Traciei şi ale Tesaliei nu rămîn mai surde şi mai nepăsătoare la jeluirile îndrăgostiţilor deznădăjduiţi, decît rămase Telemah la aceste oferte.

— În ce mă priveşte, răspunse el, nu mă mişcă nici bogăţiile, nici desfătările : ce însemnătate are dacă stăpîneşti o întindere mai mare de pămînt şi dacă poruncesti unui număr mai mare de oameni ? N-ai decît mai multe încurcături şi mai puţină libertate : viaţa aduce destule nenorociri oamenilor celor mai înţelepţi şi mai cumpătaţi, ca să nu i se mai adauge greutatea de a-i cîrmui pe ceilalţi oameni, nesupuşi, neliniştiţi, nedrepţi, înşelători şi nerecunoscători. Cînd vrei să fii stăpîn peste oameni de dragul tău, fără să te gîndeşti decît la propria-ţi putere, la plăceri şi la gloria ta, eşti un nelegiuit, un tiran, o pacoste pentru neamul omenesc. Cînd, dimpotrivă, nu vrei să-i cîrmuieşti pe oameni decît potrivit adevăratelor rînduieli, pentru binele lor, eşti mai puţin stăpînul, cît tutorele lor ; n-ai parte decît de o osteneală fără sfîrşit, şi nu doreşti nicidecum să-ţi întinzi mai departe puterea. Păstorul care

[1] Capitala insulei Zante.

[2] Rege legendar al insulei Eubeea, fiu al lui Neptun. Pentru a-şi răzbuna fiul ucis, a aprins noaptea focuri pe stînci, provocînd astfel scufundarea flotei greceşti care se întorcea de la Troia.

nu-şi mănîncă turma, îşi pune viaţa în primejdie pentru a o apăra de lupi, veghează zi şi noapte pentru a o mîna acolo unde păşunile sînt bune, nu are nicidecum chef să-şi sporească numărul oilor şi să le răpească pe cele ale vecinului : asta ar însemna să-şi sporească grijile. Deşi n-am cîrmuit niciodată, adăugă Telemah, am aflat, din cunoaşterea legilor şi a oamenilor înţelepţi ce le-au întocmit, cît e de anevoios să cîrmuieşti oraşe şi regate. Aşa că sînt mulţumit cu nevoiaşa mea Itacă ; cu toate că e mică şi săracă, îmi voi cîştiga destulă glorie, dacă voi domni cu dreptate, evlavie şi curaj ; şi, apoi, oricînd va fi să domnesc acolo, va fi prea curînd. De-ar da zeii ca tatăl meu, scăpat de furia valurilor, să stea la domnie pînă la adînci bătrîneţi şi eu să pot învăţa multă vreme sub îndrumarea lui cum trebuie să-ţi birui patimile pentru a şti să le înfrînezi pe cele ale unui popor întreg !

Apoi Telemah spuse :

— Ascultaţi, o, principi adunaţi aici, ce cred eu că sînt dator să vă spun spre binele vostru. Dacă le daţi daunienilor un rege drept, acesta îi va conduce cu dreptate, îi va învăţa cît de folositor este să respecte buna-credinţă şi să nu ia niciodată cu anasîna bunul vecinilor săi : este un lucru pe care ei nu l-au putut înţelege sub nelegiuitul Adraste. Cîtă vreme vor fi conduşi de un rege înţelept şi cumpătat, nu veţi avea a vă teme de ei : vă vor fi îndatoraţi pentru acest rege bun pe care aţi hotărît să li-l daţi ; vă vor fi îndatoraţi pentru pacea şi bunăstarea de care se vor bucura : aceşti oameni nu numai că nu vă vor ataca, dar vă vor binecuvînta fără încetare ; şi regele, şi poporul, totul va fi opera mîinilor voastre. Dacă, dimpotrivă, vreţi să le împărţiţi ţara între voi, iată nenorocirile pe care vi le prezic : acest popor, împins la deznădejde, va porni iarăşi războiul ; va duce o luptă dreaptă

pentru libertatea lui și zeii, vrăjmași ai tiraniei, vor lupta alături de ei. Dacă zeii se vor amesteca, mai curînd sau mai tîrziu veți fi nimiciți și buna voastră stare se va risipi ca fumul ; căpeteniile voastre vor fi lipsite de povață și de înțelepciune, oștirile de curaj, pămînturile de belșug. Vă veți amăgi singuri ; veți fi îndrăzneți în acțiunile voastre ; îi veți sili să tacă pe oamenii de bine care vor vrea să vă spună adevărul. Vă veți prăbuși deodată, și se va spune despre voi : „Oare acestea sînt popoarele înfloritoare ce trebuiau să facă legea pentru întreg pămîntul ? Acum fug din fața vrăjmașilor ; sînt o jucărie în mîinile neamurilor, care îi calcă în picioare : iată ce au făcut zeii ; iată ce merită oamenii nedrepți, trufași și lipsiți de omenie."

Mai mult, luați seama că, dacă vă apucați să împărțiți între voi această cucerire, veți uni împotriva voastră toate popoarele vecine : uniunea voastră, alcătuită pentru a apăra libertatea tuturor celor din Hesperia împotriva uzurpatorului Adraste, va fi urîtă de toți, iar pe voi toate popoarele vă vor învinui, și pe bună dreptate, că vreți să înscăunați tirania în întreaga lume.

Dar să spunem că veți ieși biruitori și asupra daunienilor, și asupra tuturor celorlalte popoare : aceàstă biruință va însemna nimicirea voastră și iată cum : trebuie să vă gîndiți că această acțiune vă va dezbina : nefiind întemeiată pe dreptate, nu veți avea o rînduială pentru a pune stavilă cererilor fiecăruia dintre voi : fiecare va vrea ca partea ce-i revine din cucerire să fie pe măsura puterii sale ; nimeni dintre voi nu se va bucura de destulă autoritate în fața celorlalți, pentru a face în liniște această împărțeală : iată obîrșia unui război al cărui sfîrșit nici nepoții voștri nu-l vor vedea. Nu este oare mai bine să fii drept și cumpătat, decît să te lași călăuzit de ambiție, înfruntînd atîtea primejdii și cu prețul atîtor nenorociri de

neînlăturat ? O pace temeinică, plăcerile blînde şi nevinovate care o însoţesc, bucuria belşugului, prietenia vecinilor, gloria care nu poate fi despărţită de dreptate, autoritatea pe care o dobîndeşti cînd, datorită bunei tale credinţe, ajungi mijlocitor de pace între toate popoarele străine, nu sînt oare bunuri mai de dorit decît nebunească deşertăciune a unei cuceriri nedrepte ? O, principi, o, regi, vedeţi că prin vorbele mele nu urmăresc să trag vreun folos : ascultaţi-l aşadar pe cel ce vă îndrăgeşte îndeajuns pentru a vă sta împotrivă şi pentru a cuteza să nu vă fie pe plac înfăţişîndu-vă adevărul.

În timp ce Telemah vorbea astfel, cu o autoritate ce nu mai fusese văzută vreodată la altcineva, şi în timp ce toţi principii, miraţi şi descumpăniţi, admirau înţelepciunea sfaturilor lui, se auzi un zgomot nedesluşit care se răspîndi în toată tabăra şi ajunse pînă la locul unde se ţinea adunarea. „Un străin, se spunea, a tras pe acest ţărm împreună cu o ceată de oameni înarmaţi ; necunoscutul acesta are o înfăţişare măreaţă : totul în el pare eroic ; nu e greu să-ţi dai seama că a suferit vreme îndelungată şi că marele său curaj l-a făcut să-şi biruie toate suferinţele. La început, oamenii de prin partea locului, care stau de strajă pe ţărm, au vrut să-l respingă ca pe un duşman venit să dea năvală în ţară ; dar, după ce şi-a tras spada din teacă cu un aer plin de îndrăzneală, a spus că va şti să se apere dacă va fi atacat, dar că el nu vrea decît pace şi ospitalitate. Şi, de îndată, a arătat o ramură de măslin, în semn că doreşte să facă o rugăminte. I se dădu ascultare ; a cerut să fie dus la cei ce cîrmuiesc pe acest ţărm al Hesperiei şi a fost adus aici ca să vorbească în faţa regilor întruniţi."

Îndată după rostirea acestor cuvinte, intră necunoscutul, păşind cu o măreţie ce a uimit întreaga adunare.

Ar fi putut fi luat drept zeul Marte însuşi, cînd strînge în munţii Traciei cetele lui iubitoare de sînge. Începu să vorbească astfel :

— O, voi, păstori ai popoarelor, care v-aţi adunat fără îndoială aici pentru a apăra patria împotriva duşmanilor ei sau pentru a face să înflorească legile cele mai drepte, plecaţi-vă urechea la vorbele unui om năpăstuit de soartă. Să dea zeii să nu îndurați niciodată asemenea nenorociri ! Eu sînt Diomede, regele Etoliei, care a rănit-o pe Venus la asediul Troiei. Răzbunarea zeiţei mă urmăreşte în întreaga lume. Neptun, neputîndu-i refuza nimic divinei fiice a mării, m-a lăsat la cheremul furiei vînturilor şi a valurilor, care, în repetate rînduri, mi-au sfărîmat corăbiile de stînci. Neînduplecata Venus mi-a răpit orice nădejde de a-mi mai vedea vreodată regatul, familia şi acea blîndă strălucire a ţinutului unde am zărit pentru prima oară lumina zilei. Nu, nu voi mai revedea niciodată tot ceea ce mi-a fost mai scump pe lume. După atîtea naufragii, vin pe aceste ţărmuri necunoscute să caut puţină tihnă şi un adăpost sigur. Dacă vă temeţi de zei, şi mai ales de Iupiter, ce are grijă de străini, dacă sînteţi simţitori la suferinţă, nu-mi refuzaţi un colţişor de pămînt sterp din aceste ţinuturi întinse, sau vreun petic de pustiu, sau vreun loc nisipos, sau nişte stînci colţuroase, ca să întemeiez acolo, împreună cu tovarăşii mei, un oraş care să fie măcar o tristă imagine a patriei noastre pierdute. Nu cerem decît un loc cît de mic, care nu vă este de trebuinţă. Vom trăi în pace cu voi, statornicind o strînsă alianţă ; vrăjmaşii voştri vor fi şi ai noştri ; vom îmbrăţişa aceleaşi interese ca şi voi ; nu cerem decît libertatea de a trăi potrivit legilor noastre.

În vreme ce Diomede vorbea astfel, Telemah, cu privirile aţintite asupra lui, lăsă să se vadă pe chipul său

cele mai deosebite simțăminte. Cînd Diomede începu să vorbească despre prelungitele lui nefericiri, în el încolți nădejdea că acest om, cu o înfățișare atît de măreață, ar putea fi tatăl său. De cum acesta spuse că este Diomede, chipul lui Telemah se ofili ca o floare frumoasă pe care asprul crivăț o pălește cu suflarea sa nemiloasă. Apoi cuvintele lui Diomede, ce se plîngea de mînia îndelungată a unei zeități, îl înduioșară, amintindu-i că aceeași năpastă l-a urmărit pe tatăl său și pe el ; lacrimi în care durerea era amestecată cu bucuria i se prelingeau pe obraji și se repezi deodată la Diomede pentru a-l îmbrățișa.

— Sînt fiul lui Ulise, îi spuse, pe care l-ai cunoscut și al cărui ajutor ți-a fost de folos atunci cînd ai luat vestiții cai ai lui Rhesus. Zeii au fost neîndurători cu el ca și cu tine. Dacă oracolele din Ereb nu sînt înșelătoare, mai este în viață : dar, vai ! pentru mine nu mai trăiește. Am părăsit Itaca spre a-l căuta ; acum nu mai pot revedea nici Itaca, nici pe el : după nenorocirile îndurate de mine, îți poți da seama cîtă milă îmi stîrnesc nenorocirile tale. Este folosul adus de nefericire acela de a ști să împărtășești durerile altuia. Cu toate că nu sînt aici decît un străin, pot, mărite Diomede (căci, în pofida suferințelor care s-au abătut asupra patriei mele încă de cînd eram un prunc, nu mi s-a dat o creștere atît de proastă încît să nu cunosc gloria cîștigată de tine în lupte), pot, o, cel mai nebiruit dintre toți grecii după Ahile, să-ți dau un oarecare ajutor. Acești principi pe care-i vezi sînt omenoși ; ei știu că fără omenie nu există nici virtute, nici curaj adevărat, nici glorie temeinică. Nenorocirea dă o nouă strălucire gloriei oamenilor mari ; dacă n-au fost niciodată nenorociți le lipsește ceva : lipsesc din viața lor pildele de răbdare și de hotărîre : virtutea în suferință

înmoaie toate inimile ce au vreo înclinare spre virtute. Lasă, aşadar, în grija noastră calea de a te mîngîia: fiindcă zeii te-au adus la noi, este un dar pe care ni-l fac, şi trebuie să ne socotim fericiţi că putem să-ţi îndulcim suferinţele.

În timp ce vorbea, Diomede nu-şi lua ochii de la el şi-şi simţea inima adînc mişcată. Se îmbrăţişară ca şi cum între ei ar fi fost de multă vreme o strînsă prietenie.

— O, vrednic fiu al înţeleptului Ulise !, spunea Diomede, recunosc în tine blîndeţea chipului lui, farmecul cuvintelor lui, forţa darului lui de a vorbi, mărinimia simţămintelor, înţelepciunea gîndurilor lui.

Între timp, Filoctet îl îmbrăţişă şi el pe marele fiu al lui Tideu [1]; îşi povestiră unul altuia tristele lor peripeţii. Apoi, Filoctet îi spuse :

— Fără îndoială că revederea înţeleptului Nestor te-ar bucura ; l-a pierdut chiar acum pe Pisistrate, cel din urmă dintre copiii lui ; nu-i mai rămîne în viaţă decît un drum presărat cu lacrimi care-l duce spre mormînt. Vino să-l mîngîi : un prieten nefericit este mai nimerit decît altul ca să-i uşureze inima.

Se duseră de îndată la cortul lui Nestor, care-l recunoscu cu greu pe Diomede, atît de slăbite îi erau mintea şi simţurile, din pricina tristeţii.

La început, Diomede plînse cu el şi întrevederea lor înteţi durerea bătrînului ; dar, încetul cu încetul, prezenţa acestui prieten îi mai uşură inima. Se vedea bine că suferinţele lui încetaseră pentru scurtă vreme, datorită plăcerii de a povesti ceea ce suferise şi de a auzi, la rîndu-i, ce i se întîmplase lui Diomede.

[1] Fiul lui Oeneus, regele Calydonului, şi al Periboei. Alungat din ţara sa din pricina unei crime săvîrşite, se refugiază la Adraste, se căsătoreşte cu fiica lui, Deiphyle, şi are cu ea un fiu, Diomede.

În timp ce stăteau de vorbă, regii, întruniți împreună cu Telemah, chibzuiau ce au de făcut. Telemah îi sfătui să-i dea lui Diomede ținutul Arpinum și, ca rege al daunienilor, să-l aleagă pe Polydamas, care făcea parte din neamul acestora. Polydamas era un comandant vestit, pe care Adraste, pizmuitor, nu vrusese să-l folosească niciodată, de teamă ca izbînzile a căror glorie nădăjduia s-o dobîndească singur să nu-i fie puse în seamă acestui om destoinic. De mai multe ori, între patru ochi, Polydamas îi atrăsese luarea-aminte că pune prea mult în primejdie viața lui și izbăvirea statului în acest război împotriva atîtor neamuri unite între ele ; voia să-l îndemne la o purtare mai dreaptă și mai cumpănită față de vecinii săi. Dar cei ce urăsc adevărul îi urăsc și pe oamenii care se încumetă să-l spună : pe ei nu-i mișcă nici sinceritatea acestora, nici zelul, nici mărinimia lor. O bunăstare amăgitoare înăsprea inima lui Adraste față de sfaturile cele mai izbăvitoare ; fără a le urma, dobîndea în fiecare zi izbînzi asupra vrăjmașilor săi : trufia, reaua-credință, silnicia aduceau întotdeauna victoria de partea lui ; nici una din nenorocirile cu care-l amenința de atîta vreme Polydamas nu se întîmpla. Adraste își bătea joc de o asemenea înțelepciune sfielnică, ce prevestea întotdeauna numai necazuri ; nu-l putea suferi pe Polydamas : îl îndepărtă din toate funcțiile și-l lăsă să zacă în singurătate și sărăcie.

La început, Polydamas fu copleșit de această năpastă ; dar ea i-a dat ceea ce-i lipsea, deschizîndu-i ochii asupra deșertăciunii marilor avuții : în urma celor încercate pe pielea lui, deveni înțelept ; era bucuros că i-a fost dat să fie nefericit ; învață, încetul cu încetul, să tacă, să trăiască din puțin, să se hrănească în tihnă cu adevărul, să cultive în el virtuți ascunse, care sînt mai de prețuit

decît cele ce se văd, în sfîrşit, să se lipsească de oameni. A rămas la poalele muntelui Garganum, într-un pustiu, unde o stîncă de forma unei jumătăţi de boltă îi slujea drept acoperiş. Un pîrîiaş care izvora dintr-un munte îi astîmpăra setea ; cîţiva copaci îi dăruiau fructele lor : avea doi sclavi care lucrau un petic de pămînt ; muncea şi el cu propriile-i mîini alături de ei, pămîntul îl răsplătea cu vîrf şi îndesat şi nu-l lăsa să ducă lipsă de nimic. Avea nu numai fructe şi legume din belşug, dar şi tot soiul de flori înmiresmate. Acolo, deplîngea nefericirea popoarelor pe care ambiţia unui rege nesăbuit le duce la pieire ; acolo, aştepta în fiecare zi ca zeii cei drepţi, oricît ar fi ei de răbdători, să-l prăbuşească pe Adraste. Cu cît bunăstarea acestuia creştea, cu atît i se părea mai de neînlăturat apropiata lui prăbuşire ; căci nesăbuinţa norocoasă în greşeli şi puterea absolută împinsă pînă la capăt sînt prevestitorii răsturnării regilor şi ai regatelor. Cînd află despre înfrîngerea şi moartea lui Adraste, nu arătă nici un fel de bucurie, nici fiindcă prevăzuse acest lucru, nici fiindcă scăpase de tiran ; se văita doar, de teamă că-i va vedea pe daunieni în robie.

Acesta era omul pe care Telemah îl propuse pentru a domni. De cîtăva vreme aflase despre curajul şi virtutea lui ; căci, potrivit sfaturilor lui Mentor, Telemah căuta pretutindeni, fără încetare, să afle despre însuşirile bune şi cele rele ale tuturor oamenilor ce aveau vreo slujbă însemnată, nu numai la neamurile unite pe care le slujea în acest război, ci şi la vrăjmaşi. Grija lui de seamă era să descopere şi să cerceteze pretutindeni oamenii care aveau vreun dar sau vreo virtute deosebită.

La început, principii aliaţi arătară o oarecare împotrivire la înscăunarea lui Polydamas.

— Am simţit, spuneau ei, cît de înfricoşător este pentru vecini un rege al daunienilor, atunci cînd îndrăgeşte

războiul și se pricepe să-l ducă. Polydamas este un mare comandant și poate să ne împingă în mari primejdii.

Dar Telemah îi răspunse :

— Polydamas, e drept, se pricepe la război ; dar el îndrăgește pacea, și aceste două lucruri sînt de dorit. Un om care cunoaște nenorocirile, primejdiile și greutățile războiului este mai curînd în stare să se ferească de el, decît altul care n-are nici un fel de experiență în această privință. A învățat să guste fericirea unei vieți tihnite ; a osîndit faptele lui Adraste ; le-a prevăzut urmările funeste. Un domnitor slab, neștiutor și fără experiență este mai de temut pentru voi decît un om ce va cunoaște și va hotărî totul el singur. Un domnitor slab și neștiutor nu va vedea decît prin ochii unui favorit pătimaș, sau al unui ministru lingușitor, frămîntat și ambițios ; astfel, acest domnitor orb va porni la război, fără să vrea să-l facă. Nu veți putea fi niciodată siguri de el, căci nici el nu va putea fi sigur de sine ; nu-și va ține cuvîntul ; vă va aduce curînd într-o asemenea situație, încît va trebui sau să-l faceți să piară, sau să vă lăsați zdrobiți de el. Oare nu este mai folositor, mai sigur și totodată mai drept și mai nobil să răspundeți cu sinceritate la încrederea arătată de daunieni și să le dați un rege vrednic să-i călăuzească ?

Întreaga adunare se lăsă convinsă de aceste cuvinte. Urmau să-l propună pe Polydamas daunienilor, care așteptau nerăbdători un răspuns. Cînd au auzit numele lui Polydamas, au spus :

— Acum ne dăm seama că principii uniți între ei vor să se poarte față de noi cu bună-credință și să facă o pace veșnică, fiindcă vor să ne dea ca rege un om atît de virtuos și atît de vrednic să ne cîrmuiască. Dacă ni s-ar fi propus un om laș, lipsit de bărbăție și neînvățat, am fi crezut că nu urmăresc decît să ne zdrobească și să strice forma noastră de cîrmuire ; am fi păstrat în taină un simțămînt viu de ură față de o purtare atît de aspră și atît de vi-

cleană : dar alegerea lui Polydamas ne arată o adevărată curăţenie sufletească. Fără îndoială că aliaţii nu doresc de la noi decît ceea ce este drept şi nobil, de vreme ce ne dau un rege care nu e în stare să facă nimic împotriva libertăţii şi împotriva gloriei neamului nostru. De aceea, putem să vă încredinţăm, în faţa zeilor celor drepţi, că mai degrabă se vor întoarce fluviile spre izvoarele lor, decît să încetăm noi să îndrăgim nişte popoare atît de bune. Fie ca ultimii noştri nepoţi să ţină minte binefacerea de care ne bucurăm astăzi şi să reînnoiască, din tată în fiu, pacea vîrstei de aur pe întreaga coastă a Hesperiei !

Telemah propuse apoi să i se dea lui Diomede cîmpurile din Arpinum pentru a întemeia acolo o colonie.

— Poporul cel nou, le spuse el, vă va datora aşezarea sa într-un ţinut pe care voi nu-l locuiţi. Nu uitaţi că toţi oamenii trebuie să se iubească unii pe alţii, că pămîntul e prea întins pentru ei, că trebuie să ai vecini şi că e bine să ai vecini care să-ţi fie îndatoraţi pentru aşezarea lor. Nenorocirea unui rege care nu se poate înapoia în ţara sa trebuie să vă mişte. Polydamas împreună cu el, fiind amîndoi uniţi prin legături de dreptate şi de virtute, singurele trainice, vă vor face să trăiţi într-o pace temeinică şi să fiţi de temut pentru popoarele învecinate care şi-ar pune în gînd să-şi întindă ţara. Vedeţi, o, daunieni, că am dat ţării voastre şi neamului vostru un rege în stare să-i înalţe gloria pînă la ceruri : daţi şi voi, întrucît v-o cerem, un pămînt de care nu aveţi nevoie unui rege vrednic de a primi orice ajutor.

Daunienii răspunseră că nu-i pot refuza nimic lui Telemah, fiindcă el era cel care li-l dăduse pe Polydamas ca rege. Porniră de îndată să-l caute pe Polydamas în pustiul lui şi să-l aducă să domnească peste ei. Mai înainte de a porni, îi încredinţară lui Diomede cîmpiile rodnice din Arpinum, pentru a întemeia acolo un nou regat.

Aliații fură încîntați, căci această colonie a grecilor putea fi de mare ajutor taberei aliaților, dacă daunienii ar fi vrut vreodată să pornească din nou la însușirea cu de-a sila a unor pămînturi străine, urmînd pilda rea dată de Adraste. Principii nu mai aveau acum alt gînd decît să se despartă. Telemah, cu lacrimile în ochi, plecă împreună cu ceata sa, după ce îmbrățișă cu duioșie pe viteazul Diomede, pe înțeleptul și nemîngîiatul Nestor și pe vestitul Filoctet, vrednicul moștenitor al săgeților lui Hercule.

CARTEA A ŞAPTESPREZECEA

Înapoindu-se la Salento, Telemah admiră starea înfloritoare a cîmpului ; dar este uimit că nu mai întîlneşte în oraş fastul care strălucea pretutindeni înainte de plecarea sa. Mentor îi lămureşte pricinile acestei schimbări : îi arată în ce constau avuţiile temeinice ale unui stat şi îi expune principiile de temelie ale artei de a cîrmui. Telemah îşi deschide inima în faţa lui Mentor, mărturisindu-şi înclinaţia pentru Antiope, fiica lui Idomeneu. Mentor laudă împreună cu el frumoasele calităţi ale acestei principese, îl încredinţează că zeii i-au hărăzit-o de soţie, dar că acum nu trebuie să se gîndească decît la plecarea în Itaca. Idomeneu, temîndu-se de plecarea oaspeţilor, îi vorbeşte lui Mentor despre mai multe treburi anevoioase pe care le are de adus la îndeplinire şi pentru care ar mai avea nevoie de ajutorul lui. Mentor îl îndrumă în ce fel să se poarte şi stăruie în dorinţa lui de a se îmbarca în mare grabă, împreună cu Telemah. Idomeneu mai încearcă să-i oprească stîrnind patima acestuia din urmă pentru Antiope. Îi poftește la o partidă de vînătoare pusă la cale pentru a-i face o plăcere fiicei lui. La vînătoare, Antiope

ar fi fost sfîşiată de un mistreţ fără dibăcia şi iuţeala lui Telemah, care a străpuns animalul cu sulița ; Idomeneu, nemaiputîndu-şi opri oaspeţii, este copleşit de o tristeţe de moarte. Mentor îl mîngîie şi pînă la urmă izbuteşte să-l facă să se învoiască la plecarea lor. Curînd după aceasta se despart dîndu-şi cele mai vii dovezi de preţuire şi prietenie.

Tînărul fiu al lui Ulise ardea de nerăbdare să-l reîntîlnească pe Mentor la Salento şi să se îmbarce împreună cu el, pentru a revedea Itaca, unde nădăjduia că tatăl său va fi fost ajuns. Cînd se apropie de Salento fu foarte uimit văzînd întreaga cîmpie din împrejurimi, pe care el o lăsase aproape în paragină şi pustie, lucrată ca o grădină şi plină de truditori harnici : îşi dădu seama că trebuie să fie opera înţelepciunii lui Mentor. Apoi, intrînd în oraş, băgă de seamă că erau cu mult mai puţini meşteşugari care se îndeletnicesc cu lucrurile sortite desfătărilor vieţii şi mult mai puţin fast. Aceasta îl izbi în chip neplăcut, căci, aşa cum era firesc, lui îi plăceau lucrurile strălucitoare şi alese. Dar alte gînduri veniră curînd să-i umple cugetul. Îi văzu de departe pe Idomeneu şi pe Mentor îndreptîndu-se spre el : pe loc inima îi fu copleşită de bucurie şi duioşie. Cu toate izbînzile dobîndite în războiul împotriva lui Adraste, se temea că Mentor ar putea să nu fie mulţumit de el şi, pe măsură ce înainta, căuta să vadă în ochii lui Mentor dacă avea pricină să-l dojenească.

Mai întîi, Idomeneu îl îmbrăţişă pe Telemah ca pe propriul său fiu ; apoi, Telemah se aruncă de gîtul lui Mentor şi-l udă cu lacrimile sale.

Mentor îi spuse :

— Sînt mulţumit de tine : ai făcut greşeli mari ; dar ele te-au ajutat să te cunoşti şi să te temi de tine însuţi. Adeseori omul trage mai mult folos de pe urma greşelilor

decît de pe urma faptelor sale frumoase. Faptele de seamă umplu inima şi fac să încolţească o înfumurare primejdioasă ; greşelile îl fac pe om să se cufunde în sine şi-i dau înţelepciunea pe care a pierdut-o în izbînzile frumoase dobîndite. Ceea ce-ţi mai rămîne de făcut este să aduci laude zeilor şi să nu doreşti ca oamenii să te laude. Ai făcut lucruri mari ; dar, mărturiseşte adevărul, nu de către tine au fost ele făcute : nu-i aşa că au venit ca ceva străin care a fost sădit în tine ? Nu erai gata să le strici prin iuţeala şi necugetarea ta ? Nu simţi că Minerva te-a preschimbat în alt om, mai presus de tine însuţi, pentru a face prin mijlocirea ta ceea ce ai făcut ? Ea ţi-a zăgăzuit toate cusururile, aşa cum Neptun, atunci cînd domoleşte furtunile, zăgăzuieşte valurile mînioase.

În timp ce Idomeneu, curios, le punea întrebări cretanilor înapoiaţi din război, Telemah asculta sfaturile înţelepte ale lui Mentor. Apoi privi în toate părţile cu uimire şi-i spuse lui Mentor :

— Iată o schimbare a cărei pricină n-o înţeleg. S-a abătut oare vreo urgie asupra oraşului Salento cît timp am lipsit ? Cum de nu se mai vede acel fast ce strălucea pretutindeni înainte de plecarea mea ? Nu mai văd nici aur, nici argint, nici pietre nestemate ; veşmintele sînt simple ; clădirile care s-au făcut sînt mai puţin impunătoare şi mai puţin împodobite ; meşteşugurile lîncezesc ; oraşul a devenit cam pustiu.

Mentor îi răspunse zîmbind :

— Ai luat seama la starea cîmpurilor din jurul oraşului ?

— Da, răspunse Telemah, am văzut pretutindeni că aratul e la loc de cinste şi ogoarele desţelenite.

— Ce este mai bine, adăugă Mentor, un oraş măreţ din marmoră, aur şi argint, cu ogoare lăsate în părăsire şi neroditoare, sau un ogor lucrat şi roditor, cu un oraş de

mărime mijlocie și cu moravuri cuviincioase ? Cînd un oraș mare, unde locuiesc puzderie de meșteșugari a căror îndeletnicire duce la moleșirea moravurilor printr-o viață de plăceri, este înconjurat de un regat sărac și cu pămînt prost lucrat, seamănă cu un monstru al cărui cap este de o mărime uriașă și al cărui trup, vlăguit și lipsit de hrană, nu e nicidecum pe măsura acestui cap. Numărul locuitorilor și belșugul de merinde fac adevărata putere și adevărata avuție a unui regat. Idomeneu are acum un popor fără număr și neobosit la muncă, ce umple întregul cuprins al țării. Toată țara lui nu mai este decît un singur oraș : Salento este doar centrul ei. Am dus de la oraș la țară oamenii care erau de prisos la oraș. Mai mult, am atras în această țară și mulți oameni străini. Cu cît acești oameni se înmulțesc, cu atît sporesc roadele pămîntului prin munca lor : această sporire, atît de blîndă și pașnică, mai mult decît o cucerire duce la mărirea unui regat. N-au fost înlăturate din oraș decît meșteșugurile de prisos, care-i abat pe săraci de la lucrarea pămîntului pentru îndeplinirea adevăratelor nevoi și îi smintesc pe cei bogați învățîndu-i cu fastul și cu ușurătatea : n-am năpăstuit însă artele frumoase, nici pe oamenii înzestrați cu un adevărat geniu pentru a le cultiva. În felul acesta, Idomeneu este cu mult mai puternic decît era pe vremea cînd îi admirai fastul. Acea strălucire uluitoare ascundea o slăbiciune și o sărăcie care ar fi dus curînd la prăbușirea domniei lui : acum, oamenii sînt în număr mai mare, dar îi este mai ușor să-i hrănească. Acești oameni, obișnuiți să muncească, să ducă greul și să disprețuiască viața din dragoste pentru legile bune, mai presus de viața lor, sînt cu toții gata să lupte pentru a apăra pămînturile muncite cu mîinile lor. În curînd, acest stat, pe care-l crezi decăzut, va fi minunea Hesperiei.

Nu uita, o, Telemah, că în cîrmuirea popoarelor există două lucruri dăunătoare, cărora aproape niciodată nu li se găsește leacul : primul este o putere nedreaptă și prea silnică din partea regilor ; al doilea este luxul, ce sminteşte moravurile.

Cînd regii se obișnuiesc să nu mai cunoască alte legi decît voința lor absolută și cînd nu-și mai pun frîu patimilor, ei pot totul ; dar, putînd totul, își sapă temeliile puterii ; nu mai au o regulă sigură, nici principii de cîrmuire. Oricine are chef îi poate linguși : nu mai au popor ; nu mai au decît robi, al căror număr scade cu fiecare zi. Cine le va spune adevărul ? Cine va pune stavilă acestui puhoi ? Totul se năruie ; înțelepții fug, se ascund și se jeluiesc. Numai o răzmeriță venită pe neașteptate și puternică mai poate readuce în matca ei firească această putere nemăsurată. Adeseori chiar lovitură care ar putea-o înfrîna o doboară pentru totdeauna. Nimic nu este mai primejduit de o cădere funestă decît o autoritate împinsă prea departe : ea este asemenea unui arc prea întins, care, pînă la urmă, se rupe deodată, dacă nu-i slăbit : dar cine va îndrăzni să-l slăbească ? Idomeneu era stricat pînă-n fundul sufletului de această putere atît de măgulitoare : a fost răsturnat de pe tronul său ; dar asta nu i-a deschis ochii. A trebuit ca zeii să ne trimită pe noi aici pentru a-l scîrbi de această putere oarbă și nemăsurată, pe care nu se cuvine s-o aibă un om ; și totuși a mai fost nevoie de un fel de minuni pentru a i se deschide ochii.

Celălalt rău, aproape fără leac, este luxul. Așa cum prea marea putere îi otrăvește pe regi, luxul otrăvește întregul neam. Se spune că luxul slujește pentru a-i hrăni pe săraci pe socoteala bogaților ; ca și cum săracii nu și-ar putea cîștiga viața mai cu folos sporind roadele pămîntului, fără a-i moleși pe bogați prin născocirea unor plăceri

deosebite. Întregul neam se obișnuiește să privească lucrurile cele mai de prisos ca pe niște lucruri trebuincioase vieții : în fiecare zi se scornesc noi nevoi și oamenii nu se mai pot lipsi de lucrurile pe care, cu treizeci de ani în urmă, nu le cunoșteau. Acestui lux i se spune bun gust, desăvîrșirea artelor și șlefuirea neamului. Acest viciu, care atrage după el altele în număr nesfîrșit, este lăudat ca o virtute ; el îi molipsește pe toți, de la rege pînă la ultimii oameni din drojdia neamului. Rudele apropiate ale regelui vor să se ia după el în privința fastului ; cei mari, după rudele regelui ; oamenii de mijloc vor să fie la rînd cu cei mari ; căci cine este drept cu sine ? Cei de jos vor să fie socotiți oameni de mijloc : toată lumea face mai mult decît poate, unii din dorința de fast și pentru a se făli cu bogățiile lor, ceilalți dintr-o rușine greșit înțeleasă, pentru a-și ascunde sărăcia. Chiar cei ce sînt atît de înțelepți încît să osîndească o atît de mare neorînduială nu sînt îndeajuns de înțelepți pentru a îndrăzni să ridice primii capul și să dea pilde potrivnice. Un întreg neam se prăbușește, toate stările se amestecă. Patima de a dobîndi bunuri pentru a face față unor cheltuieli deșarte strică sufletele cele mai curate : nu mai are însemnătate decît să fii bogat ; sărăcia este o fărădelege. Poți fi om de știință, priceput, virtuos, poți da învățătură oamenilor ; poți cîștiga bătălii ; poți izbăvi patria ; poți să-ți jertfești toate interesele : dacă talentele tale nu sînt date la iveală prin fast, ești disprețuit. Chiar cei care nu au bunuri vor să pară că au ; ei cheltuiesc ca și cum ar avea ; se împrumută, înșeală, folosesc mii de vicleșuguri josnice pentru a se ajunge. Dar cine va îndrepta aceste rele ? Trebuie să schimbi gusturile și obiceiurile unui întreg neam ; trebuie să-i dai legi noi. Cine va putea s-o facă, dacă nu un rege filozof, care să știe, prin pilda propriei sale cumpătări,

să-i rușineze pe toți cei cărora le plac cheltuielile fastuoase, să-i încurajeze pe înțelepții ce se vor simți foarte bine dacă vor fi îndreptățiți să ducă o viață modestă și cinstită.

Telemah, ascultînd aceste cuvinte, era ca un om ce se trezește dintr-un somn adînc : simțea adevărul lor și ele i se săpau în inimă, așa cum un sculptor priceput cioplește în marmoră trăsăturile pe care le vrea, astfel încît să dea chipului căldură, viață și mișcare. Telemah nu răspundea nimic, dar, gîndindu-se la tot ce auzea, își plimba privirile peste lucrurile care se schimbaseră în oraș. Apoi îi spuse lui Mentor :

— Ai făcut din Idomeneu cel mai înțelept dintre toți regii ; nu-l mai cunosc, nici pe el, nici poporul său. Mărturisesc că ceea ce ai făcut tu aici este cu mult mai măreț decît victoriile pe care le-am dobîndit noi. Întîmplării și forței le revine o parte însemnată din izbînda războiului ; se cuvine să împărțim gloria luptelor cu oștenii noștri : dar întreaga ta operă este datorită unui singur cap ; a trebuit să te trudești singur împotriva unui rege și împotriva unui întreg popor pentru a-i îndrepta. Izbînzile războiului sînt întotdeauna funeste și mîrșave ; aici totul este opera unei înțelepciuni cerești ; totul e blînd, totul e curat, totul e plăcut ; totul arată o putere mai presus de om. Cînd oamenii sînt dornici de glorie, de ce n-o caută oare în această străduință de a face binele ? O, cît de greșit înțeleg gloria, cînd nădăjduiesc la o glorie trainică pustiind pămîntul și vărsînd sînge omenesc !

Pe chipul lui Mentor se zugrăvi o bucurie vădită atunci cînd băgă de seamă că Telemah este atît de sătul de victorii și de cuceriri, la o vîrstă cînd ar fi fost atît de firesc să fie îmbătat de gloria dobîndită.

Apoi Mentor adăugă :

— E adevărat că tot ce vezi aici este bun şi vrednic de laudă ; să ştii însă că s-ar putea face lucruri şi mai bune. Idomeneu îşi înfrînează patimile şi caută să-şi cîrmuiască poporul cu dreptate ; dar mai săvîrşeşte multe greşeli, urmarea nefericită a vechilor sale greşeli. Chiar atunci cînd oamenii vor să se lepede de rău, răul pare că-i mai urmăreşte multă vreme ; le mai rămîn deprinderi proaste, o fire slăbită, greşeli înrădăcinate şi prejudecăţi aproape de nelecuit. Ferice de cei care nu s-au rătăcit niciodată : ei pot să facă binele în chip cu mult mai desăvîrşit. Ţie, o, Telemah, zeii îţi vor cere mai mult decît lui Idomeneu, pentru că tu încă din tinereţe ai cunoscut adevărul şi pentru că n-ai căzut niciodată pradă ispitelor unei prea mari bunăstări.

Idomeneu, spuse mai departe Mentor, este înţelept şi luminat ; dar se îndeletniceşte prea mult cu amănuntul [1] şi nu cugetă îndeajuns la partea însemnată a treburilor lui pentru a întocmi planuri. Dibăcia unui rege, care este mai presus de ceilalţi oameni, nu stă în a face totul el singur : e o mare înfumurare să nădăjduieşti că ai putea-o scoate la capăt, sau să vrei să faci lumea să creadă că eşti în stare de acest lucru. Un rege trebuie să cîrmuiască alegînd şi îndrumînd pe cei ce cîrmuiesc sub el ; nu trebuie să se ocupe de amănunte, căci aceasta înseamnă să facă slujba celor ce lucrează sub el : trebuie numai să ceară să i se dea socoteală şi să ştie îndeajuns pentru a cerceta această socoteală cu judecată. Să-i alegi şi să-i pui la loc potrivit talentelor lor pe oamenii care cîrmuiesc înseamnă să cîrmuieşti minunat. Cîrmuirea cea mai înaltă şi desăvîrşită stă în a-i cîrmui pe cei care cîrmuiesc : trebuie să-i urmăreşti, să-i încerci, să-i înfrînezi, să-i îndrepţi, să-i însufleţeşti, să-i ridici, să-i cobori, să le schimbi locurile şi să-i ţii întotdeauna în mînă.

[1] Reproş pe care i-l făcea Saint-Simon lui Ludovic al XIV-lea.

Dacă vrei să cercetezi totul singur, dai dovadă de neîncredere, de micime, de o grijă nepotrivită pentru amănuntele neînsemnate care-ți înghit timpul și libertatea spiritului trebuincioase pentru lucrurile mari. Pentru a întocmi planuri mari trebuie să ai mintea liberă și odihnită ; trebuie să ai răgazul să te gîndești, să fii eliberat pe deplin de dezlegarea chestiunilor anevoioase. O minte ce s-a cheltuit în amănunte este ca drojdia de vin care nu mai are nici tărie, nici buchet. Cei ce cîrmuiesc prin amănunte sînt întotdeauna legați de prezent, fără să-și lărgească vederile asupra unui viitor îndepărtat : sînt întotdeauna cufundați în problemele zilei pe care o trăiesc și, fiind singura interesantă pentru ei, îi preocupă prea mult, le îngustează spiritul ; căci nu judeci sănătos chestiunile decît atunci cînd le pui alături pe unele de celelalte și cînd le statornicești pe toate într-o anumită rînduială, astfel ca să aibă șir și proporție. Dacă nu te ții de această regulă în cîrmuire, semeni cu un muzician ce s-ar mulțumi să descopere sunete armonioase și nu s-ar mai osteni să le lege și să le acorde pentru a compune o muzică dulce, care să miște inimile. Înseamnă de asemenea să semeni cu un arhitect care crede că a făcut totul adunînd coloane mari și multe pietre bine cioplite, fără să se gîndească la rînduiala și la proporția ornamentelor clădirii sale. În timp ce face o sală mare, nu se gîndește că va trebui să facă și o scară potrivită ; cînd lucrează la corpul clădirii, nu se gîndește nici la curte, nici la portal. Lucrarea sa nu este decît o adunătură de părți măreție, dar învălmășite, care nu-s făcute unele pentru altele : această lucrare nu numai că este departe de a-i aduce cinste, dar este un monument care va face să dăinuie în veci rușinea lui ; căci lucrarea vădește că omul n-a avut o gîndire destul de largă pentru a întocmi de la început planul întregii lucrări ; este trăsătura unei minți înguste ce se cuvine să fie călăuzită. Cînd te-ai

născut cu această înclinație mărginită la amănunt, nu ești bun decît să înfăptuiești lucrări sub îndrumarea altuia. Să știi, o, scumpul meu Telemah, că în cîrmuirea unui regat e nevoie de o anumită armonie, ca în muzică, și de proporții juste, ca în arhitectură.

Dacă te învoiești să mă mai slujesc de comparația cu aceste arte, te voi face să înțelegi cît de mediocri sînt oamenii ce cîrmuiesc prin amănunt. Cel care, la un concert, nu cîntă decît anumite lucruri, deși le cîntă perfect, nu este decît un cîntăreț ; cel care dirijează întregul concert și armonizează toate părțile, numai acela este un maestru al muzicii. Tot așa cel care cioplește coloanele sau ridică o latură a unei clădiri nu este decît un zidar ; și numai cel care a gîndit întreaga clădire și are în cap toate proporțiile ei este arhitect. Astfel, cei care muncesc, dezleagă chestiunile anevoioase, îndeplinesc cele mai multe treburi sînt cei care cîrmuiesc cel mai puțin ; ei nu sînt decît lucrători îndrumați de alții. Adevăratul geniu care cîrmuiește statul este cel care, fără să facă nimic, îi pune pe alții să facă totul, gîndește, născocește, pătrunde în viitor, se întoarce în trecut ; orînduiește, statornicește proporțiile, pregătește de departe ; se încordează fără încetare pentru a lupta împotriva soartei, ca un înotător împotriva torentului ; are grijă zi și noapte să nu lase nimic la voia întîmplării. Crezi oare, Telemah, că un mare pictor muncește cu sîrg din zori și pînă-n noapte, pentru a isprăvi mai degrabă lucrările sale ? Nu ; această străduință și această muncă de rob ar stinge toată flacăra închipuirii sale, munca lui n-ar mai fi de geniu ; el trebuie să nu lucreze la fel în fiecare zi, ci după porniri, așa cum îl îndeamnă gustul său și cum îl împinge spiritul său. Crezi oare că el își petrece timpul amestecînd culorile și pregătindu-și pensulele ? Nu, aceasta este îndeletnicirea ucenicilor săi. Lui îi rămîne grija de a chibzui ; nu se gîndește decît la trăsături îndrăznețe,

care să dea noblețe, viață și simțire chipurilor zugrăvite de el. Are în cap gîndurile și simțămintele eroilor pe care vrea să-i înfățișeze ; se duce cu mintea în veacurile în care au trăit și în împrejurările în care s-au aflat ei. La acest soi de avînt, trebuie să adauge o înțelepciune care să-l înfrîneze, pentru ca tot să fie adevărat, corect și proporționat. Crezi oare, Telemah, că e nevoie de mai puțină înălțare spirituală, geniu și sforțare de gîndire pentru a fi un rege mare, decît pentru a fi un pictor bun ? Așa că ideea la care trebuie să ajungi este că îndeletnicirea unui rege stă în a gîndi, în a întocmi planuri și în a alege oamenii în stare să le aducă la îndeplinire, sub cîrmuirea lui.

Telemah îi răspunse :

— Cred că înțeleg tot ce vrei să spui ; dar dacă lucrurile s-ar petrece astfel, un rege ar fi adeseori înșelat, din moment ce n-ar intra el însuși în amănunte.

— Tu ești cel care te înșeli, spuse mai departe Mentor : ceea ce-i împiedică să fie înșelați este cunoașterea generală a cîrmuirii. Oameni ce nu se călăuzesc după principii în treburi și a căror minte nu are iscusința de a judeca adevărata valoare merg parcă întotdeauna pe dibuite : e o întîmplare dacă nu se înșeală. Nu știu sigur nici măcar ceea ce caută, nici spre ce trebuie să tindă ; nu știu decît să fie bănuitori și îi bănuiesc mai degrabă pe oamenii cinstiți care le stau împotrivă, decît pe înșelătorii care-i lingușesc. Pe cînd cei ce se călăuzesc după principii în cîrmuirea lor și se pricep la oameni știu ce trebuie să ceară de la ei și mijloacele de a ajunge la aceasta ; ei știu îndeajuns, cel puțin în linii mari, dacă oamenii de care se slujesc sînt unelte potrivite pentru înfăptuirea planurilor lor și dacă le înțeleg vederile pentru a tinde spre ținta pe care o urmăresc. Dealtfel, cum nu se vîră în niște amănunte istovitoare, au mintea mai liberă pentru a cuprinde dintr-o singură privire lucrarea în mare, pentru a observa dacă se

îndreaptă spre scopul principal. Chiar dacă sînt înşelaţi, cel puţin nu sînt înşelaţi în chestiuni esenţiale. Dealtminteri, se află mai presus de micile pizme, care sînt mărturia unei minţi mărginite şi a unui suflet josnic : ei înţeleg că în treburile însemnate nu te poţi feri de a fi înşelat, fiindcă trebuie să te slujeşti de oameni, care atît de des sînt înşelători. Pierzi mai mult prin nehotărîre, spre care te împinge neîncrederea, decît ai pierde dacă te-ai lăsa puţin înşelat. Trebuie să te socoţi preafericit atunci cînd nu eşti înşelat decît în lucrurile mărunte ; lucrurile mari merg oricum înainte, şi numai asta trebuie să-l frămînte pe un om mare. Înşelătoria trebuie pedepsită cu asprime, atunci cînd e descoperită ; dar trebuie să te aştepţi la o oarecare înşelătorie, dacă nu vrei să fii într-adevăr înşelat. Un meşteşugar, în atelierul lui, vede totul cu ochii lui şi face totul cu mîinile lui. Dar un rege, într-un stat mare, nu poate nici să facă totul şi nici să vadă totul. El nu trebuie să facă decît acele lucruri pe care nimeni altul nu le poate face sub cîrmuirea lui ; nu trebuie să vadă decît ceea ce ţine de hotărîrea unor lucruri însemnate.

În sfîrşit, Mentor îi spuse lui Telemah :

— Zeii te iubesc şi-ţi pregătesc o domnie plină de înţelepciune. Tot ceea ce vezi aici a fost făcut mai puţin pentru slava lui Idomeneu, cît pentru instruirea ta. Toate aceste rînduieli înţelepte pe care le admiri în Salento nu sînt decît umbra a ceea ce vei săvîrşi tu cîndva în Itaca, dacă virtuţile tale vor fi pe măsura înaltului destin ce ţi-a fost hărăzit. A sosit timpul să ne gîndim la plecare ; Idomeneu ţine o corabie pregătită pentru întoarcerea noastră în patrie.

Atunci Telemah îşi deschise inima în faţa prietenului său şi, cu oarecare greutate, îi vorbi despre un simţămînt care-l făcea să-i pară rău după Salento.

— Poate mă vei osîndi, îi spuse el, că mă îndrăgostesc cu prea multă uşurinţă prin locurile pe unde trec ; dar inima m-ar mustra fără încetare dacă ţi-aş ascunde că o iubesc pe Antiope, fiica lui Idomeneu. Nu, scumpul meu Mentor, nu este o patimă oarbă, asemenea celei de care m-ai tămăduit în insula lui Calipso : mi-am dat prea bine seama cît de adîncă e rana pricinuită de amor atunci cînd m-am aflat lîngă Eucharis ; nici acum nu-i pot rosti numele fără să nu mă simt tulburat ; timpul şi depărtarea nu m-au putut face să o uit. Din această încercare am învăţat să mă tem de mine însumi. Dar ceea ce simt pentru Antiope nu e nimic de felul acesta, nu e o iubire pătimaşă ; este simpatie, preţuire, încredinţarea că aş fi fericit de mi-aş petrece viaţa alături de ea. Dacă zeii mi-l vor reda pe tatăl meu şi dacă el îmi va îngădui să-mi aleg o soţie, Antiope va fi soţia mea. Ceea ce mă atrage la ea este felul tăcut, modest, retras de a fi, munca îndîrjită, îndemînarea ei la împletiturile de lînă şi la broderie, priceperea cu care conduce toată casa tatălui ei de cînd i-a murit mama, dispreţul pentru podoabele deşarte, faptul că pare să uite, sau să nu ştie, că e frumoasă. Cînd Idomeneu îi porunceşte să conducă horele tinerelor cretane în sunetul flautelor, ai zice că e zîmbitoarea Venus, însoţită de Graţii. Cînd o ia cu el la vînătoare, în păduri, apare maiestuoasă şi dibace la trasul cu arcul, ca Diana în mijlocul nimfelor ; numai ea nu ştie acest lucru, şi toată lumea o admiră. Cînd intră în templele zeilor şi poartă pe cap obiectele de cult în coşuri [1], ai crede că ea însăşi este zeitatea al cărei lăcaş e templul. Cu cîtă teamă şi cucernicie o vedem oferind jertfele şi abătînd mînia zeilor cînd trebuie ispăşită vreo vină sau îndepărtată vreo prezicere funestă ! În sfîrşit, cînd o vezi, împreună cu o ceată de femei, ţinînd în mînă un ac

[1] Asemenea „canephorelor", tinerele fete ce duceau coşurile cu ofrande la ceremoniile sacre.

de aur, ai crede că este Minerva însăşi, care, coborînd pe pămînt, a luat înfăţişare omenească şi le inspiră oamenilor artele frumoase : îi însufleţeşte pe ceilalţi să muncească ; le face munca mai plăcută şi le alungă urîtul cu glasul ei fermecător cînd le cîntă minunatele poveşti ale zeilor şi întrece cea mai aleasă pictură prin gingăşia broderiilor ei. Ferice de bărbatul care, printr-o dulce cununie, se va însoţi cu ea ! Nu va avea să se teamă decît să n-o piardă şi să nu trăiască mai mult decît ea.

Îi iau aici martori pe zei, scumpul meu Mentor, că sînt gata să plec : o voi iubi pe Antiope cît voi trăi ; dar ea nu va întîrzia nici cu o clipă înapoierea mea în Itaca. Dacă un altul va fi menit s-o aibă, mi-aş petrece restul zilelor în tristeţe şi amărăciune : dar, totuşi, aş părăsi-o. Deşi ştiu că plecarea mă poate face s-o pierd, nu vreau să-i vorbesc nici ei, nici tatălui ei despre dragostea mea ; căci nu se cuvine să vorbesc despre acestea decît cu tine pînă cînd Ulise, urcat din nou pe tron, îmi va spune că se învoieşte la alegerea mea. Din asta îţi poţi da seama, scumpul meu Mentor, cît de deosebită este această iubire de patima pentru Eucharis, de care m-ai văzut orbit.

Mentor îi răspunse lui Telemah :

— Îmi dau seama de această deosebire. Antiope este blîndă, simplă şi înţeleaptă : mîinile ei nu disprețuiesc munca ; prevede cu mult înainte lucrurile ; are grijă de tot ; ştie să tacă şi să se poarte cu noimă, fără să se pripească ; este toată vremea ocupată şi nu se pierde niciodată cu firea, fiindcă face fiecare lucru la timpul potrivit : buna rînduială din casa tatălui său este gloria ei ; aceasta e o podoabă mai mare decît frumuseţea-i. Deşi are grijă de tot şi misiunea ei este să îndrepte, să încuviinţeze, să chivernisească (lucruri pentru care mai toate femeile sînt urîte), e iubită de toată casa : asta fiindcă n-are nici

patimi, nici încăpăţînări, nici uşurinţă, nici toane, ca alte femei. Se face înţeleasă dintr-o singură privire, şi oamenii se tem ca nu cumva să nu-i fie pe plac. Dă porunci limpezi ; nu porunceşte decît ceea ce poate fi înfăptuit ; dacă e nevoie mai spune o dată, cu bunătate, ce are de spus şi, repetînd, îi încurajează. Inima tatălui ei se odihneşte alături de ea, aşa cum un călător sleit de arşiţa soarelui se odihneşte la umbră, pe iarba fragedă. Ai dreptate, Telemah ; Antiope este o comoară vrednică să fie căutată în ţinuturile cele mai îndepărtate. Mintea, ca şi trupul ei, nu sînt împodobite niciodată cu podoabe deşarte ; închipuirea, deşi vie, e stăpînită ; nu vorbeşte decît atunci cînd e nevoie şi, dacă deschide gura, dulcea putere de convingere şi farmecul nemeşteşugit curg de pe buzele ei. Cînd vorbeşte, toată lumea tace şi ea roşeşte ; e gata să renunţe la ceea ce a vrut să spună cînd bagă de seamă că este ascultată cu atîta luare-aminte. Abia dacă am auzit-o vorbind.

Îţi aminteşti, o, Telemah, de ziua cînd a chemat-o tatăl ei ? A apărut, cu ochii plecaţi, acoperită cu un văl lung şi n-a vorbit decît pentru a înfrîna mînia lui Idomeneu, care voia să-l pedepsească cu asprime pe unul dintre sclavii lui : mai întîi ea i-a împărtăşit necazul ; apoi l-a domolit ; în sfîrşit, i-a dat să înţeleagă de ce vina acestui nefericit ar putea fi iertată : şi, fără să-l facă pe rege să simtă că s-a lăsat prea mult dus de mînie, i-a inspirat simţăminte de dreptate şi de milă. Tethys, cînd îl măgulește pe bătrînul Nereu, nu potoleşte cu mai multă blîndeţe valurile furioase. Tot astfel Antiope, fără să se folosească de autoritate şi fără să se bizuie pe farmecele ei, va şti într-o zi să mlădieze inima soţului, aşa cum îşi atinge acum lira, cînd vrea să scoată din ea cele mai suave acorduri. Îţi spun din nou, Telemah, că dragostea ta este îndreptăţită ; zeii ţi-o hărăzesc : nutreşti pentru ea o dragoste chibzuită ;

dar trebuie să aştepţi ca Ulise să ţi-o dea de soţie. Nu pot decît să te laud că n-ai vrut să-i dezvălui simţămintele tale : să ştii însă că dacă ai fi luat-o pe ocolite pentru a-i da să înţeleagă gîndurile pe care le ai, le-ar fi respins şi ar fi încetat să te preţuiască. Nu se va făgădui niciodată nimănui ; îl va lăsa pe tatăl ei să-i aleagă soţul ; nu va lua niciodată de bărbat decît un om care se teme de zei şi face tot ceea ce se cuvine. Şi tu, ca şi mine, ai băgat de seamă că, de cînd te-ai întors, se arată şi mai rar şi îşi pleacă şi mai mult ochii. Cunoaşte toate izbînzile pe care le-ai avut în război ; nici obîrşia ta nu-i este necunoscută, nici peripeţiile tale, nici tot ceea ce ţi-au dat zeii : aceasta este ceea ce o face atît de modestă şi de stăpînită. Să plecăm, Telemah, să plecăm spre Itaca ; nu-mi mai rămîne decît să te ajut să-ţi găseşti tatăl şi să obţii o soţie vrednică de vîrsta de aur : chiar dacă, în loc să fie fiica regelui din Salento, ar fi o păstoriţă din recele Algid [1] te-ai putea socoti preafericit să fie a ta.

Idomeneu, care se temea de plecarea lui Telemah şi a lui Mentor, nu se gîndea decît cum s-o întîrzie ; îi spuse lui Mentor că fără el nu poate pune capăt unei sfade ivite între Diofan, preotul lui Iupiter Conservator, şi Heliodor, preotul lui Apolo, în legătură cu prezicerile ce se fac după zborul păsărilor şi după măruntaiele jertfelor

— De ce să te amesteci, îi răspunse Mentor, în lucrurile sacre ? Lasă-i pe etrurieni să hotărască, ei au tradiţia celor mai vechi oracole şi sînt inspiraţi pentru a fi tîlmacii zeilor : foloseşte-ţi puterea numai pentru a înăbuşi încă din faşă aceste certuri. Nu vădi nici părtinire, nici prejudecată ; mulţumeşte-te să sprijini hotărîrea atunci cînd va fi luată :

[1] Munte din Latium, situat între Preneste şi Tusculum, denumit astăzi Monte Artemisio. Adjectivul latin *algidus* a dat termenul *algid*, caracterizînd, în medicină, o puternică senzaţie de frig.

nu uita că un rege trebuie să se supună religiei şi nu trebuie niciodată să urmărească să pună rînduială în sînul ei. Religia vine de la zei, este mai presus de regi. Dacă regii se amestecă în religie, în loc s-o ocrotească, ei o vor înrobi. Regii sînt atît de puternici, iar ceilalţi oameni atît de slabi, încît totul va fi în primejdie de a se schimba după bunul plac al regilor, dacă ei se vîră în treburi care privesc lucrurile sacre. Lasă, aşadar, prietenilor zeilor deplina libertate de a hotărî şi mărgineşte-te să-i reprimi pe cei ce n-ar da ascultare judecăţii lor, atunci cînd este rostită.

După aceea, Idomeneu se plînse că era încurcat de numeroasele pricini ale unor oameni de rînd, care îi cereau de zor să le judece el.

— Hotărăşte, îi răspunse Mentor, în toate chestiunile noi care vor duce la statornicirea unor principii generale de jurisprudenţă şi la interpretarea legilor ; dar nu lua niciodată asupră-ţi judecarea pricinilor oamenilor de rînd. Atunci ele vor deveni tot mai numeroase şi te vor hărţui : vei fi unicul judecător al întregului tău popor ; toţi ceilalţi judecători aflaţi sub cîrmuirea ta vor deveni de prisos ; vei fi împovărat, şi treburile mărunte nu-ţi vor da răgaz să te ocupi de cele mai mari, fără să le poţi judeca în amănunt nici pe cele mărunte. Fereşte-te, aşadar, să intri în această încurcătură ; lasă în seama judecătorilor obişnuiţi pricinile oamenilor de rînd ; să nu faci decît ceea ce nimeni altul nu poate face în locul tău pentru a te despovăra : numai atunci îţi vei îndeplini adevăratele funcţii de rege.

— Mai stăruie unii pe lîngă mine, spunea Idomeneu, să pun la cale anumite căsătorii. Persoane de neam ales, care m-au urmat în toate războaiele şi au pierdut bunuri însemnate slujindu-mă, ar vrea să primească un fel de răsplată căsătorindu-se cu fete înstărite : e de ajuns să spun un cuvînt pentru a-i ajuta să se căpătuiască.

— E adevărat, răspunse Mentor, că n-ar trebui să spui decît un cuvînt ; dar chiar şi acest cuvînt te-ar costa prea scump. Ai vrea să le răpeşti taţilor şi mamelor libertatea şi mîngîierea de a-şi alege ginerii şi, prin urmare, moştenitorii ? Ar însemna să azvîrli familiile în cea mai cruntă robie : ai fi răspunzător pentru toate nefericirile familiale ale cetăţenilor tăi. Căsătoriile au şi aşa destui spini, fără să le mai adaugi această amărăciune. Dacă ai slujitori credincioşi pe care trebuie să-i răsplăteşti, dăruieşte-le pămînturi nelucrate ; adaugă la aceasta ranguri şi onoruri potrivite cu starea lor şi cu serviciile pe care ţi le-au adus ; mai adaugă, dacă e nevoie, ceva bani, din economiile făcute din fondurile sortite cheltuielilor tale ; dar să nu-ţi plăteşti niciodată datoriile jertfind sentimentele fetelor bogate.

De la această chestiune, Idomeneu trecu de îndată la alta.

— Sybariţii [1], spunea el, se plîng că am luat cu anasîna pămînturi care erau ale lor şi că le-am dat, spre desţelenire, străinilor pe care i-am adus de curînd aici. Să le fac pe plac acestor oameni ? Dacă o fac, vor crede că sînt îndreptăţiţi să-mi ceară tot felul de lucruri.

— Nu-i drept, răspunse Mentor, să le dai crezare sybariţilor cînd e vorba de pricina lor ; dar nu-i drept nici să-ţi dai crezare ţie cînd e vorba de pricina ta.

— Atunci pe cine să credem ? spuse mai departe Idomeneu.

— Nu trebuie să crezi, continuă Mentor, nici una din cele două părţi ; dar trebuie să pui mijlocitor de pace un popor vecin care să nu poată fi bănuit că ţine cu o parte

[1] Locuitori ai oraşului Sybaris din vechea Italie, colonie acheană întemeiată în 710 î.e.n. şi distrusă în anul 510 î.e.n.

sau cu alta : de pildă sipontinii [1] ; ei n-au nici un interes potrivnic alor voastre.

— Dar sînt dator, răspunse Idomeneu, să dau crezare acestui mijlocitor ? Nu sînt rege ? Un suveran este dator să se supună unor străini pe cuprinsul țării lui ?

Mentor vorbi din nou astfel :

— Dacă nu vrei să-i împlinești voia, înseamnă că socoți dreptul tău bun ; pe de altă parte, sybariții nu dau înapoi : ei spun că dreptul lor nu poate fi pus la îndoială. În această înfruntare de simțăminte trebuie sau să vă împace un mijlocitor ales de părți, sau să hotărască armele : altă cale nu există. Dacă te-ai duce într-o republică unde nu sînt nici magistrați, nici judecători și unde fiecare familie se crede îndreptățită să-și facă singură dreptate, prin silnicie, în toate pretențiile ei față de vecini, ai deplînge nenorocirea unui asemenea neam și te-ar îngrozi această cumplită neorînduială, în care familiile s-ar înarma una împotriva alteia : crezi oare că zeii ar privi cu mai puțină groază lumea întreagă, care este o republică universală, dacă fiecare popor, care nu este altceva decît o mare familie, s-ar crede pe deplin îndreptățit să-și facă singur dreptate, prin silnicie, în pretențiile sale față de celelalte popoare ? Un om de rînd care are un ogor moștenit de la strămoșii lui nu poate să-l păstreze decît datorită autorității legilor și judecății magistratului ; ar fi pedepsit cu asprime, ca un răzvrătit, dacă ar vrea să păstreze cu forța ceea ce justiția i-a dat : crezi că regii pot folosi de la început silnicia pentru a-și susține pretențiile, fără să fi încercat toate căile blîndeții și omeniei ? Justiția nu este oare mai

[1] Locuitori ai orașului Siponte, Sipus sau Sipontum din vechea Italie, întemeiat de Diomede și situat la poalele muntelui Garganum.

sacră și inviolabilă pentru regi, cînd e vorba de țări întregi, decît pentru familii, cînd e vorba de cîteva ogoare arate ? Este oare nedrept și hrăpăreț cel ce ia doar cîteva pogoane de pămînt ? Este oare drept, este oare un erou cel ce ia provincii întregi ? Dacă oamenii se încăpățînează, se amăgesc și sînt orbiți în micile interese particulare, nu este oare mai de temut că te-ai putea amăgi și ai putea fi orbit în privința intereselor de stat ? Se cuvine oare să te încrezi în tine, într-o chestiune în care există atîtea motive să fii bănuitor față de propria-ți ființă ? Nu e bine oare să te temi că te-ai putea înșela în situații în care greșeala unui singur om are urmări cumplite ? Greșeala unui rege care se amăgește în privința pretențiilor sale pricinuiește adeseori pustiiri, foamete, măceluri, ciumă, smintirea moravurilor, ale căror urmări funeste se întind peste veacuri pînă tîrziu. Un rege, în jurul căruia se adună întotdeauna atîția lingușitori, nu trebuie oare să se teamă că ar putea fi lingușit în aceste împrejurări ? Dacă se învoiește să fie găsit un mijlocitor pentru a pune capăt sfadei, își vădește spiritul de dreptate, buna-credință, cumpătarea. Face cunoscute motivele temeinice pe care se bizuie pricina lui. Cel ales este un mijlocitor prietenos și nu un judecător aspru. Nimeni nu se supune orbește hotărîrilor lui ; dar e privit cu mult respect. Nu rostește o sentință ca un judecător atotputernic ; dar face propuneri și se cuvine să mai jertfești cîte ceva, potrivit sfaturilor lui, pentru a menține pacea. Dacă, în pofida tuturor străduințelor regelui de a păstra pacea, izbucnește războiul, are cel puțin de partea lui mărturia propriei conștiințe, prețuirea vecinilor și dreapta ocrotire a zeilor.

Idomeneu, mișcat de aceste cuvinte, se învoi ca sipontinii să fie mijlocitori între el și sybariți.

Atunci regele, văzînd că nu mai are nici un mijloc de a-i opri pe cei doi străini, începeă să-i țină pe loc printr-o legătură mai puternică. Băgasę de seamă că Telemah o iubește pe Antiope și nădăjduia să-l poată ține prin acest simțămînt. De aceea, îi ceru de mai multe ori fetei să cînte în timpul ospețelor. Ea o făcu, pentru a-i da ascultare tatălui ei, dar cu atîta modestie și tristeţe, încît se vedea cît de greu îi vine să se supună. Idomeneu merse pînă acolo, încît își arătă dorința ca ea să cînte izbînda dobîndită asupra daunienilor și a lui Adraste : fata nu se putu însă hotărî să-i aducă laude lui Telemah ; se apără respectuos, și tatăl său nu îndrăzni să i se împotrivească. Glasul ei dulce și mișcător pătrundea în inima tînărului fiu al lui Ulise : era pierdut de duioșie. Idomeneu, care nu-și lua ochii de la el, nu mai putea de bucurie cînd îi vedea tulburarea. Dar Telemah se prefăcea că nu înțelege planurile regelui ; nu se putea împiedica, în aceste împrejurări, să nu fie foarte tulburat, dar judecata precumpănea asupra simțămintelor : nu mai era același Telemah pe care, odinioară, o patimă tiranică îl ținuse captiv în insula lui Calipso. În timp ce Antiope cînta, el păstra o tăcere adîncă ; de îndată ce fata isprăvise, se grăbi să vorbească despre alte lucruri.

Regele, neizbutind să-și ducă planul la îndeplinire în acest fel, hotărî în cele din urmă să pună la cale o mare vînătoare la care, împotriva datinei, vru să-i facă fiicei lui plăcerea de a lua și ea parte. Antiope plînse, căci nu voia să meargă ; dar trebui să se supună poruncii neînduplecate a tatălui său. Se urcă pe un cal spumegos, iute, asemenea celor pe care Castor îi îmblînzea pentru lupte ; îl mîna fără nici o greutate. O ceată de tinere fete o urmau pline de avînt ; în mijlocul lor părea că e Diana în pădure. Regele se uita la ea și nu se mai sătura privind-o. La vederea ei,

uită de toate nenorocirile lui trecute. Telemah o privi şi el, fiind şi mai mişcat de modestia Antiopei, decît de dibăcia şi gingăşia ei.

Cîinii urmăreau un mistreţ de o mărime uriaşă şi la fel de furios ca cel din Calydon : părul lung şi aspru stătea zbîrlit ca nişte ace ; ochii scînteietori erau plini de sînge şi de flăcări ; răsuflarea i se auzea de departe, ca zgomotul surd al vînturilor dezlănţuite, cînd le cheamă Eol în peştera sa pentru a potoli furtunile ; colţii lungi şi încovoiaţi, cum e coasa tăioasă a secerătorilor, retezau trunchiurile copacilor. Cîinii care se încumetau să se apropie de el erau sfîşiaţi ; cei mai îndrăzneţi vînători, urmărindu-l, se temeau totuşi să-l ajungă din urmă. Antiope, alergînd uşoară ca vîntul, nu se temu deloc să-l atace îndeaproape ; aruncă în el cu o săgeată ce-l străpunse deasupra umărului. Sîngele fiorosului animal începu să curgă şiroaie, înfuriindu-l şi mai mult ; se întoarse spre cea care-l rănise. Atunci calul Antiopei, în ciuda avîntului lui, începu să tremure şi dădu înapoi ; uriaşul mistreţ se repezi aspra calului, asemenea maşinăriilor greoaie ce zguduie zidurile celor mai puternice oraşe. Bidiviul se clătină şi se prăbuşi : Antiope se pomeni la pămînt, fără putinţa de a se feri de colţul ucigaş al mistreţului întărîtat. Telemah, văzînd primejdia în care se afla Antiope, se repezi jos de pe cal. Mai iute ca fulgerul, se năpusti între calul doborît şi mistreţul care se întorcea pentru a-şi răzbuna sîngele. Ţinea în mînă o suliţă lungă pe care o înfipse aproape toată în coasta fiorosului animal. Mistreţul, turbat de furie, se prăbuşi.

Pe loc, Telemah îi reteză căpăţîna, care, văzută îndeaproape, îi înfricoşă pe toţi vînătorii. I-o aduse Antiopei. Ea roşi toată, se sfătui din ochi cu tatăl ei, care, după ce rămăsese înlemnit de spaimă, era nebun de bucurie că o

vedea în afară de primejdie şi-i făcu semn că se cuvine să primească acest dar. Ea îl luă şi îi spuse lui Telemah :

— Am primit din partea ta cu recunoştinţă un dar şi mai mare, căci ţie îţi datorez viaţa.

De cum sfîrşi de rostit aceste cuvinte, se temu să nu fi spus prea mult ; îşi plecă ochii în pămînt şi Telemah, care o văzu cît e de stingherită, nu îndrăzni să-i zică decît aceste cuvinte :

— Ferice de fiul lui Ulise că a izbutit să păstreze o viaţă atît de preţioasă ! Dar mai ferice ar fi dacă şi-ar putea petrece viaţa lîngă tine !

Antiope, fără să-i răspundă, se întoarse deodată în ceata tinerelor ei soaţe, unde încălecă din nou pe cal.

Idomeneu i-ar fi făgăduit-o pe fiica sa lui Telemah chiar în acea clipă, dar nădăjduia că-i va aţîţa şi mai mult patima dacă-l va lăsa în nesiguranţă şi crezu că, împins de dorinţa de a fi sigur de căsătorie, va izbuti să-l mai reţină la Salento. Aşa judeca Idomeneu în sinea lui. Dar zeii îşi bat joc de înţelepciunea oamenilor. Tocmai ceea ce trebuia să-l hotărască pe Telemah să rămînă fu ceea ce-l zori să plece. Simţămîntul ce încolţea în el îl făcu, pe bună dreptate, să se teamă de sine. Mentor îşi spori strădaniile de a-i inspira o aprigă dorinţă de a se întoarce în Itaca şi, în acelaşi timp, stărui pe lîngă Idomeneu să-l lase să plece : corabia era pregătită, căci Mentor, care supraveghea toate clipele vieţii lui Telemah pentru a-l ridica la cea mai înaltă glorie, nu-l lăsa să rămînă într-un loc decît atît cît era nevoie pentru a-şi pune la încercare virtutea şi pentru a cîştiga învăţătură. Mentor avusese grijă să ceară să fie pregătită corabia încă de la sosirea lui Telemah. Dar Idomeneu, care privea cu multă neplăcere aceste pregătiri, căzu într-o tristeţe de moarte şi într-o deznădejde ce-ţi făcea milă, atunci cînd văzu că cei doi oaspeţi, de la care

primise atîta ajutor, urmau să-l părăsească. Se închidea în locurile cele mai ascunse din casă : acolo își ușura inima gemînd și vărsînd lacrimi. Uită de nevoia de a se hrăni ; somnul nu mai venea să-i domolească apriga durere ; se usca, îl mistuia îngrijorarea, întocmai ca un copac mare ce acoperă pămîntul cu umbra ramurilor lui dese și căruia un vierme începe să-i roadă tulpina prin canalele înguste pe care curge seva menită să-l hrănească ; acest copac, pe care vînturile nu l-au zdruncinat niciodată, pe care pămîntului rodnic îi place să-l hrănească la sînul lui și pe care secera plugarului l-a respectat întotdeauna, se ofilește fără încetare, fără să se poată descoperi pricina răului lui : se usucă, frunzele, care sînt fala lui, cad. Nu mai rămîne din el decît un trunchi acoperit cu o scoarță crăpată și ramuri uscate : așa arăta și Idomeneu în durerea lui.

Telemah, înduioșat, nu se încumeta să-i vorbească. Se gîndea cu teamă la ziua plecării, căuta motive pentru a o amîna și ar fi rămas multă vreme în această nehotărîre, dacă Mentor nu i-ar fi spus :

— Mă bucur că te văd astfel schimbat. Te-ai născut aspru și semeț ; inima nu ți se lăsa mișcată decît de plăcerile și interesele tale. Dar ai devenit, în sfîrșit, bărbat și, în urma suferințelor îndurate, începi să simți milă față de suferințele altora. Fără această milă nu există nici bunătate, nici virtute, nici putința de a-i cîrmui pe oameni. Dar nu trebuie s-o împingi prea departe, și nici să te lași doborît de o prietenie neputincioasă. I-aș vorbi bucuros lui Idomeneu, pentru a-l face să se învoiască la plecarea noastră, și te-aș cruța de stînjeneala unei convorbiri atît de neplăcute ; dar nu vreau ca rușinea greșit înțeleasă și sfiala să pună stăpînire pe inima ta. Trebuie să te obișnuiești să îmbini curajul și hotărîrea cu o prietenie duioasă și simțitoare. Trebuie să te temi să nu-i mîhnești pe oa-

meni fără a fi nevoie ; trebuie să le împărtășești supărarea, cînd nu te poți feri să nu le-o faci, și să îndulcești cît poți mai mult lovitura, atunci cînd îți este cu neputință să-i cruți întru toul.

— Tocmai din dorința de a îndulci lovitura, răspunse Telemah, aș vrea mai curînd ca Idomeneu să afle despre plecarea noastră de la tine și nu de la mine.

Mentor îi răspunse pe dată :

— Te înșeli, scumpul meu Telemah ; te-ai născut așa cum sînt copiii de regi crescuți în purpură, care vor ca totul să se facă după cum socot ei de cuviință și ca întreaga fire să se supună voinței lor, dar care n-au tăria de a se împotrivi nimănui fățiș. Aceasta nu fiindcă s-ar sinchisi de oameni și nici fiindcă, din bunătate, s-ar teme să nu-i mîhnească ; ci, fiindcă, pentru propria lor tihnă, nu vor să vadă în juru-le chipuri triste și nemulțumite. Necazurile și durerile oamenilor nu-i mișcă, numai să nu le aibă sub ochii lor ; dacă aud vorbindu-se de ele, vorbele acestea îi stînjenesc și-i întristează. Pentru a le face pe plac, trebuie să le spui întotdeauna că totul merge bine. În timp ce se dedau plăcerilor, nu vor să vadă și să audă nimic ce le-ar putea răpi bucuria. Dacă trebuie să dojenească, să îndrepte, să deschidă ochii cuiva, să se împotrivească pretențiilor și patimilor nedrepte ale vreunui om sîcîitor, vor însărcina întotdeauna altă persoană să facă acest lucru : în aceste împrejurări, decît să vorbească ei hotărît, dar blînd, mai degrabă ar primi să li se smulgă hotărîrile cele mai nedrepte ; să-și încurce treburile cele mai însemnate, fiindcă nu pot lua o hotărîre împotriva simțămintelor acelora cu care au de-a face în fiecare zi. Această slăbiciune, care se simte la unii domnitori, îi împinge pe toți să n-aibă alt gînd decît să tragă foloase de pe urma ei : îi hărțuiesc, îi stînjenesc și, pînă la urmă, îi copleșesc. Mai întîi cei ce

vor să dobîndească ceva de la ei îi linguşesc şi îi tămîiază, ca să li se vîre sub piele. Dar, de îndată ce le-au dobîndit încrederea şi capătă pe lîngă ei vreo slujbă în care au o oarecare putere, îi împing departe, îi silesc să intre la jug : ei se vaită, vor adesea să-şi scuture jugul ; dar îl poartă toată viaţa. Sînt foarte grijulii să nu pară cîrmuiţi de alţii, dar sînt întotdeauna : ba chiar nici nu se mai pot lipsi de cîrmuirea altora, căci sînt asemenea acelor vrejuri plăpînde de viţă de vie care, neputîndu-se sprijini pe ele însele, se caţără întotdeauna pe trunchiul vreunui copac mare. N-am să îngădui, o, Telemah, să cazi în acest păcat ce face un om netrebnic pentru cîrmuire. Tu, care eşti atît de simţitor încît nu te încumeţi să-i vorbeşti lui Idomeneu, nu vei mai fi mişcat de suferinţa lui de îndată ce vei părăsi Salento ; nu durerea lui te înduioşează, ci prezenţa lui este cea care te stînjeneşte. Du-te şi vorbeşte-i tu însuţi lui Idomeneu ; învaţă, cu acest prilej, să fii simţitor şi hotărît în acelaşi timp : arată-i cît te doare că trebuie să-l părăseşti ; dar arată-i pe un ton hotărît cît de trebuincioasă este plecarea noastră.

Telemah nu îndrăznea nici să i se împotrivească lui Mentor, nici să se ducă să-l caute pe Idomeneu ; îi era ruşine de teama lui, şi n-avea curajul să şi-o înfrîngă : şovăia ; făcea doi paşi şi se întorcea numaidecît ca să-i aducă lui Mentor un nou motiv de amînare. Dar o simplă privire a lui Mentor îl făcea să-şi înghită cuvintele şi-i spulbera toate frumoasele pretexte.

— Oare acesta să fie, spunea Mentor zîmbind, biruitorul daunienilor, eliberatorul marii Hesperii, fiul înţeleptului Ulise, care urmează să fie, după el, oracolul Grecici ? Nu cutează să-i spună lui Idomeneu că nu-şi mai poate amîna întoarcerea în patrie pentru a-şi revedea tatăl. O, popor al Itacăi, cît de nenorocit vei fi într-o zi, dacă vei avea un rege

pe care o rușine greșit înțeleasă îl ține în frîu și care jertfește cele mai mari interese slăbiciunii sale pentru interesele cele mai mici ! Iată, Telemah, ce deosebire există între vitejia în luptă și curajul în treburi : nu te-ai temut de armele lui Adraste și te temi de tristețea lui Idomeneu. Iată ceea ce-i necinstește pe principii care au săvîrșit cele mai mari isprăvi : după ce în timpul războiului au părut eroi, se poartă ca ultimii dintre oameni în împrejurările obișnuite, în care alții dau dovadă de tărie.

Telemah, simțind cît adevăr e în aceste cuvinte și atins de dojană, porni de îndată, călcîndu-și pe inimă. Dar, de cum se apropie de locul unde ședea Idomeneu, cu ochii plecați, sleit și doborît de tristețe, începură să se teamă unul de altul. Nu îndrăzneau să se privească ; se înțelegeau, fără să-și spună nimic, și fiecare se temea ca celălalt să nu rupă tăcerea : s-au pornit amîndoi pe plîns. În sfîrșit, Idomeneu, împins de prea marea lui durere, strigă :

— La ce bun să cauți virtutea dacă ea îi răsplătește atît de rău pe cei ce o îndrăgesc ? După ce mi s-a arătat cît sînt de slab, sînt părăsit. Ei bine, am să dau din nou peste nenorociri : să nu-mi mai spună nimeni să cîrmuiesc bine. Nu, nu mai pot s-o fac : m-am săturat de oameni. Unde vrei să te duci, Telemah ? Tatăl tău nu mai este : îl cauți în zadar. Itaca a căzut pradă vrăjmașilor tăi ; ei te vor da pieirii, dacă te întorci acolo. Unul din ei o va fi luat în căsătorie pe mama ta : rămîi aici. Vei fi ginerele și urmașul meu, vei domni după moartea mea. Chiar în timpul vieții mele, te vei bucura de o putere absolută ; încrederea mea în tine nu va cunoaște margini. Și dacă toate aceste foloase te lasă nepăsător, cel puțin nu mi-l lua pe Mentor, care este singura mea mîntuire. Vorbește, răspunde : nu-ți împietri inima : fie-ți milă de cel mai

nefericit dintre oameni. Ce ! nu spui nimic ? Ah ! înțeleg cît de neîndurători sînt zeii cu mine ; o simt și mai mult decît în Creta, cînd mi-am înjunghiat propriul fiu.

În sfîrșit, Telemah îi răspunse cu glas tulburat și sfios :

— Nu sînt stăpîn pe viața mea ; destinul mă cheamă în patrie. Mentor, care are înțelepciunea zeilor, îmi poruncește, în numele lor, să plec. Ce vrei să fac ? Să renunț la tatăl meu, la mama mea, la patrie, care trebuie să-mi fie și mai scumpă decît ei ? Fiind născut pentru a fi rege, nu sînt sortit să duc o viață blîndă și liniștită, nici să-mi urmez înclinațiile. Regatul tău este mai bogat și mai puternic decît al tatălui meu. Dar eu trebuie să pun ceea ce-mi hărăzesc zeii mai presus de ceea ce ai tu bunătatea să-mi oferi. Aș fi fericit s-o am pe Antiope ca soție, fără a nădăjdui la regatul tău ; dar, pentru a mă arăta vrednic de ea, trebuie să mă duc acolo unde mă cheamă datoria și tatăl meu să fie cel care să ți-o ceară pentru mine. Nu mi-ai făgăduit că mă trimiți înapoi în Itaca ? Nu bizuindu-mă pe această făgăduială am luptat pentru tine împotriva lui Adraste, alături de aliați ? A venit vremea să mă gîndesc să îndrept nenorocirile ce s-au abătut asupra stirpei mele. Zeii, care m-au dat lui Mentor, l-au dat și pe Mentor fiului lui Ulise, ca să-l ajute să-și îndeplinească menirea. Vrei să-l pierd pe Mentor, după ce am pierdut toate celelalte ? Nu mai am nici avuții, nici adăpost, nici tată, nici mamă, nici o patrie sigură ; nu-mi mai rămîne decît un om înțelept și virtuos, care este cel mai de preț dar al lui Iupiter : judecă și tu dacă pot să renunț la el și să mă învoiesc ca el să mă părăsească. Nu, mai degrabă aș muri. Ia-mi viața ; viața nu înseamnă nimic : dar nu mi-l lua pe Mentor.

Pe măsură ce Telemah vorbea, glasul îi devenea tot mai puternic și sfiala i se risipea. Idomeneu nu știa ce să

răspundă şi nu putea să se împace cu ceea ce-i spunea fiul lui Ulise. Cînd nu mai avu cuvinte, căută ca, cel puţin, prin privirile lui, să-i cîştige mila. În clipa aceasta, îl văzu pe Mentor, care rosti aceste vorbe pline de miez :

— Nu te mîhni : noi te părăsim ; dar înţelepciunea ce călăuzeşte sfaturile zeilor va rămîne să plutească asupra ta ; trebuie să te socoţi preafericit că Iupiter ne-a trimis aici pentru a-ţi izbăvi regatul şi a te întoarce din rătăcirile tale. Filocles, pe care-l ai din nou, datorită nouă, te va sluji cu credinţă : teama de zei, înclinaţia spre virtute, dragostea faţă de oameni, mila pentru cei năpăstuiţi vor sălăşlui întotdeauna în inima lui. Ascultă-l, slujeşte-te de el cu încredere şi fără pizmă. Cel mai mare folos pe care l-ai putea trage de pe urma lui este de a-l sili să-ţi spună toate cusururile tale, fără a te cruţa. Iată unde stă cel mai mare curaj al unui rege bun : să caute prieteni adevăraţi care să-l facă să-şi dea seama de greşelile lui. Numai să ai acest curaj, şi lipsa noastră nu-ţi va dăuna, vei trăi fericit : dar dacă linguşeala, ce se strecoară ca un şarpe, găseşte iarăşi calea spre inima ta pentru a te face neîncrezător în sfaturile celor ce nu urmăresc decît binele tău eşti pierdut. Nu te lăsa covîrşit în chip laş de durere, ci străduieşte-te să te călăuzeşti după virtute. I-am spus lui Filocles tot ce trebuie să facă pentru a-ţi uşura sarcina şi a nu-ţi înşela niciodată încrederea ; mă pot pune chezaş pentru el : zeii ţi l-au dat aşa cum m-au dat pe mine lui Telemah. Fiecare trebuie să-şi urmeze cu curaj ursita ; n-are rost să te întristezi. Dacă ai nevoie vreodată de ajutorul meu, după ce îl voi fi redat pe Telemah tatălui său şi ţării sale, mă voi întoarce să te văd. Ce altceva mi-ar putea face mai mare plăcere ? Eu nu caut nici bunuri, nici putere pe pămînt ; nu vreau decît să-i ajut pe cei ce caută dreptatea şi virtutea. Aş putea să uit vreodată încrederea şi prietenia pe care mi-ai arătat-o ?

La auzul acestor cuvinte, Idomeneu se schimbă deodată ; își simți inima liniștită, așa cum liniștește Neptun cu tridentul său valurile mînioase și cele mai cumplite furtuni : îi rămînea doar o durere blîndă și potolită ; era mai degrabă o tristețe și un simțămînt duios decît o durere vie. Curajul, încrederea, virtutea, nădejdea în ajutorul zeilor începură să renască în el.

— Ei bine, spuse el, scumpul meu Mentor, trebuie, așadar, să pierd totul și să nu deznădăjduiesc. Cel puțin, să nu-l uiți pe Idomeneu. Cînd o să ajungi în Itaca, unde înțelepciunea ta îți va aduce noian de bunuri, nu uita că Salento a fost opera ta și că ai lăsat aici un rege nefericit, care nu-și pune nădejdea decît în tine. Du-te, vrednic fiu al lui Ulise, nu te mai opresc ; nu pot să mă împotrivesc zeilor ce mi-au dat cu împrumut o comoară atît de prețioasă. Du-te și tu, Mentor, cel mai mare și mai înțelept dintre oameni (de poate cumva o ființă omenească să facă ceea ce te-am văzut pe tine făcînd și de nu ești o zeitate care, vremelnic, a luat altă formă pentru a-i învăța pe oamenii slabi și neștiutori) ; du-te și călăuzește-l pe fiul lui Ulise, mai fericit pentru că te are pe tine decît pentru că este învingătorul lui Adraste. Duceți-vă amîndoi : nu mă mai încumet să vorbesc, iertați-mi suspinele. Duceți-vă, trăiți, fiți fericiți împreună ; nu-mi mai rămîne nimic pe lume decît amintirea de a vă fi avut aici. O, zile frumoase, preafericite zile, zile de al căror preț nu mi-am dat îndeajuns seama, zile ce s-au scurs prea repede, voi nu vă veți mai întoarce niciodată ! Niciodată ochii mei nu vor mai vedea ceea ce văd !

Mentor se folosi de această clipă pentru a pleca ; îl îmbrățișă pe Filocles, care îl scălda cu lacrimile sale, fără a putea rosti o vorbă. Telemah vru să-i ia mîna lui Mentor, pentru a i-o scoate din mîna lui Idomeneu ; dar Idomeneu se îndreptă pe drumul ce ducea spre port, așe-

zîndu-se între Mentor și Telemah ; îi privea, gemea, începea să spună cîte un cuvînt și nu-l putea rosti pînă la capăt.

În ăstimp, se auziră strigăte nedesluşite pe ţărmul plin de marinari : se întindeau frînghiile ; un vînt prielnic se porni. Telemah și Mentor, cu lacrimile în ochi, își luară rămas bun de la rege, care-i strînse îndelung în braţe și îi urmări cu privirea pînă departe.

CARTEA A OPTSPREZECEA

În timp ce plutesc pe mare, Telemah stă de vorbă cu Mentor despre principiile unei cîrmuiri înțelepte și, îndeosebi, despre mijloacele de a-i cunoaște pe oameni pentru a-i deosebi și a-i folosi potrivit darurilor pe care le au. În ăstimp, marea liniștită îi silește să poposească pe o insulă unde tocmai trăsese și Ulise : Telemah îl întîlnește și-i vorbește fără să-l recunoască ; dar, după ce-l vede urcînd în corabie, simte o tulburare tainică a cărei pricină n-o poate pricepe. Mentor i-o lămurește și-l asigură că în curînd îl va reîntîlni pe tatăl său ; apoi îi mai pune o dată răbdarea la încercare, întîrziindu-i plecarea pentru a aduce o jertfă Minervei. În cele din urmă, zeița însăși, ascunsă sub chipul lui Mentor, își reia forma, lăsîndu-se recunoscută. Ea îi dă lui Telemah ultimile îndrumări și dispare. Atunci Telemah se grăbește să plece și ajunge în Itaca, unde îl regăsește pe tatăl său la credinciosul Eumeu.

În ăstimp, pînzele se umflă și ancorele sînt ridicate ; s-ar părea că pămîntul fuge. Cîrmaciul încercat zărește

de departe muntele din Leucate[1], a cărui creastă se ascunde într-un vîrtej de chiciură îngheţată, şi munţii Acroceraunieni[2], care tot îşi mai înalţă fruntea semeaţă spre cer, după ce au fost de atîtea ori zdrobiţi de trăznet.

În vreme ce pluteau pe mare, Telemah îi spunea lui Mentor :

— Acum cred că pricep principiile de cîrmuire de care mi-ai vorbit. La început, mi se păreau un vis ; dar, încetul cu încetul, se desluşesc în mintea mea şi îmi apar limpezi, aşa cum dimineaţa, la primele licăriri ale aurorei, lucrurile par întunecate şi în neorînduială, dar, după aceea, ai zice că ies dintr-un haos, cînd lumina, crescînd pe nesimţite, le redă, ca să spun aşa, chipurile şi culorile lor firești. Sînt pe deplin încredinţat că lucrul cel mai de seamă în cîrmuire este de a deosebi bine feluritele caractere pentru a le alege şi a le folosi potrivit darurilor pe care le au : mai îmi rămîne însă să aflu cum trebuie să faci pentru a-i cunoaşte pe oameni.

Atunci Mentor îi răspunse :

— Pe oameni trebuie să-i cercetezi cu băgare de seamă pentru a-i cunoaşte ; şi, pentru a-i cunoaşte, trebuie să-i vezi des şi să vorbeşti cu ei. Regii au datoria să stea de vorbă cu supuşii lor, să-i facă să-şi spună păsul, să le ceară sfatul, să-i încerce, încredinţîndu-le slujbe neînsemnate în care să aibă de dat socoteală, pentru a vedea dacă sînt în stare de funcţii mai înalte. Cum ai învăţat în Itaca, scumpul meu Telemah, să te pricepi la statui ? Fiindcă ai tot văzut şi ai băgat de seamă care sînt cusururile şi calităţile lor, împreună cu oameni ce se pricep. Tot aşa să vorbeşti adeseori despre însuşirile bune şi despre cele rele ale oamenilor cu alţi oameni înţelepţi

[1] De fapt Leucade, una din insulele ioniene, unde se afla o stîncă de pe care erau aruncaţi în mare condamnaţii la moarte. Astăzi această insulă e legată de pămînt.

[2] În traducere : munţii expuşi trăznetului. În vechime, lanţ muntos în Grecia continentală (Epir).

și virtuoși, care să le fi cercetat vreme îndelungată caracterele : vei afla pe nesimțite cum sînt și la ce te poți aștepta din partea lor. Cum ai învățat să-i deosebești pe poeții buni de poeții proști ? Citind mult și cumpănind împreună cu oameni cărora le place poezia. În ce fel ai dobîndit o bună judecată în muzică ? Tot prin aceeași stăruință în cercetarea diferiților muzicieni. Cum poți nădăjdui să-i cîrmuiești bine pe oameni, dacă nu-i cunoști ? Și cum să-i cunoști, dacă nu trăiești niciodată laolaltă cu ei ? Nu înseamnă să trăiești laolaltă cu ei atunci cînd îi vezi pe toți în public, unde nu se spun, nici de o parte, nici de cealaltă, decît lucruri ce nu vin din inimă și sînt pregătite în chip meșteșugit dinainte : este vorba să-i vezi în particular, să le smulgi din străfundul inimii toate posibilitățile lor ascunse, să-i pipăi în toate privințele, să-i cercetezi pentru a descoperi ce principii au.

Dar, ca să-i judeci bine pe oameni, trebuie să începi prin a ști cum trebuie să fie ; să știi care este meritul adevărat și temeinic, pentru a-i deosebi pe cei ce-l au de cei ce nu-l au.

Se vorbește mereu despre virtute și despre merit, fără să se știe ce este cu adevărat meritul și virtutea. Pentru cei mai mulți dintre oameni, care-și fac o glorie din a vorbi la tot ceasul despre ele, nu sînt decît niște cuvinte frumoase, niște termeni nelămuriți. Trebuie să ai principii sigure despre dreptate, despre judecată, despre virtute, pentru a-i cunoaște pe cei ce sînt oameni cu judecată și virtuoși. Trebuie să știi preceptele unei cîrmuiri bune și înțelepte, pentru a-i cunoaște pe oamenii care au aceste precepte și pe cei care se îndepărtează de ele printr-o prefăcută iscusință. Într-un cuvînt, pentru a măsura mai multe corpuri, trebuie să ai o măsură fixă : tot astfel, pentru a judeca, trebuie să ai principii neclintite, la care să se reducă toate judecățile noastre. Trebuie să știi bine care este scopul vieții omenești și ce țel

trebuie să urmărești prin cîrmuirea oamenilor. Acest țel unic și de primă însemnătate este de a nu voi niciodată puterea și măreția pentru tine ; căci această căutare ambițioasă nu ar duce decît la mulțumirea unei trufii tiranice ; ci trebuie să te jertfești, învoindu-te la greutățile fără număr ale cîrmuirii, pentru a-i face pe oameni buni și fericiți. Altminteri, mergi pe bîjbîite și la întîmplare toată viața : mergi ca o corabie aflată în largul mării, care nici nu are cîrmaci, nici nu cercetează aștrii și căreia toate coastele învecinate îi sînt necunoscute ; ea nu poate să nu se scufunde.

Adeseori domnitorii, fiindcă nu știu în ce stă adevărata virtute, nu știu ce trebuie să caute la oameni. Adevărata virtute este pentru ei ceva aspru ; li se pare prea severă și neatîrnată ; îi sperie și îi dezgustă ; și se îndreaptă spre lingușeală. Din această clipă nu mai pot găsi nici sinceritate, nici virtute ; din această clipă aleargă după o nălucă deșartă a gloriei amăgitoare, care îi face nevrednici de adevărata glorie. Curînd, se deprind să creadă că nu există virtute adevărată pe pămînt ; căci cei buni îi cunosc bine pe cei răi, dar cei răi nu-i cunosc pe cei buni, și nu pot să creadă că există asemenea oameni. Astfel de domnitori nu știu decît să fie bănuitori cu toată lumea deopotrivă : se ascund, se închid în ei, cele mai neînsemnate lucruri le stîrnesc pizma ; se tem de oameni și se fac temuți de ei. Fug de lumină, nu îndrăznesc să se arate așa cum le este firea. Deși nu vor să fie cunoscuți, oamenii îi cunosc, întrucît curiozitatea răutăcioasă a supușilor lor pătrunde și ghicește totul ; dar ei nu cunosc pe nimeni : oamenii dornici de a trage foloase, care se țin scai de capul lor, sînt încîntați văzînd că numai cu greu se poate ajunge la el. La un rege la care oamenii nu pot ajunge, nu poate ajunge nici adevărul : oricine i-ar putea deschide ochii e ponegrit în rapoarte mîrșave și înde-

părtat de el. Acest soi de regi își petrec viața într-o măreție sălbatică și crudă în care, temîndu-se neîncetat să nu fie înșelați, sînt întotdeauna înșelați, și merită să fie. Dacă nu stai de vorbă decît cu un număr mic de oameni, te prinzi să primești toate patimile și toate prejudecățile lor : și cei mai buni au cusururile și părtinirile lor. Mai mult, ești la cheremul pîrîtorilor, speță josnică și rea, care se hrănește cu venin, otrăvește lucrurile nevinovate, le îngroașă pe cele neînsemnate, născocește răul în loc să înceteze de a-l face, caută să tragă foloase de pe urma neîncrederii și curiozității nevrednice a unui domnitor slab și bănuitor.

Cunoaște-i, așadar, pe oameni, scumpul meu Telemah, cunoaște-i, cercetează-i, fă-i să vorbească unii despre alții ; încearcă-i încetul cu încetul ; nu te da pe mîna nici unuia dintre ei. Trage învățăminte atunci cînd te vei fi înșelat în judecata ta : căci te vei înșela uneori, iar cei răi sînt prea dibaci ca să nu-i descumpănească pe cei buni prin prefăcătoria lor. Învață din asta să nu judeci pripit pe nimeni ; nici în bine, nici în rău ; și într-un fel, și în celălalt, este foarte primejdios : astfel, din greșelile tale trecute vei trage învățăminte foarte folositoare. Cînd vei descoperi daruri și virtute la un om, slujește-te de el cu încredere : căci oamenii cinstiți vor ca și ceilalți să-și dea seama de simțul lor de dreptate : ei pun prețuirea și încrederea mai presus de comori. Dar nu-i strica, dîndu-le o putere fără margini : unii care ar fi fost întotdeauna virtuoși nu mai sînt, fiindcă stăpînul lor le-a dat prea multă putere și prea multă bogăție. Oricine este îndeajuns de îndrăgit de zei pentru a găsi într-un regat întreg doi sau trei prieteni adevărați, cu o înțelepciune și o bunătate neschimbăcioase, curînd găsește, prin ei, alți oameni care să le semene, spre a îndeplini funcții mai puțin însemnate. Prin cei buni, afli ceea ce nu poți băga tu însuți de seamă despre ceilalți supuși.

— Dar, spunea Telemah, se cuvine să te slujești de cei răi cînd sînt pricepuți așa cum am auzit adeseori spunîndu-se ?

— Adeseori, răspunse Mentor, ești nevoit să te slujești de ei. Cînd în sînul unui neam domnesc frămîntări și neorînduială, găsești adeseori oameni nedrepți și prefăcuți care se și află la putere ; ei au slujbe însemnate, ce nu le pot fi luate ; și-au dobîndit încrederea anumitor oameni puternici ce se cade a fi cruțați ; trebuie să-i cruți chiar și pe ei, pe acești oameni nelegiuiți, fiindcă sînt temuți și pot răsturna totul. Trebuie să te slujești de ei o vreme, dar, totodată, să-ți pui în gînd ca, încetul cu încetul, să-i faci de prisos. Cît despre încrederea deșartă în chestiuni privind sufletul, ferește-te să le-o dai vreodată ; căci pot căuta să tragă folos de pe urma ei și să te țină apoi legat prin taina pe care le-ai destăinuit-o, lanț mai greu de sfărîmat decît toate lanțurile de fier. Slujește-te de ei pentru treburi vremelnice ; poartă-te bine cu ei ; silește-i, prin chiar patimile lor, să-ți fie credincioși ; căci nu-i vei putea ține decît în felul acesta : dar nu le destăinui hotărîrile tale cele mai tainice. Să ai întotdeauna pregătit un mijloc de a-i mînui după vrerea ta ; dar nu le încredința niciodată cheia inimii și nici pe cea a treburilor tale. Cînd statul tău ajunge un stat pașnic, în care domnește ordinea, diriguit de oameni înțelepți și drepți, de care ești sigur, încetul cu încetul, cei răi de care ai fost nevoit să te slujești vor deveni de prisos. Atunci nu trebuie să încetezi de a te purta bine cu ei ; căci nu-ți este niciodată îngăduit să te arăți nerecunoscător, nici chiar față de cei răi ; dar, purtîndu-te bine cu ei, trebuie să încerci să-i faci buni ; să le treci cu vederea anumite cusururi ce sînt de iertat la oameni ; trebuie totuși, treptat, treptat să ridici la loc de cinste autoritatea și să pedepsești cu asprime relele ce ei le-ar face pe față dacă ar fi lăsați să le facă. De fapt, nu e potrivit ca binele să fie

făcut prin mijlocirea celor răi şi, cu toate că acest lucru este adeseori de neînlăturat, trebuie să tinzi încetul cu încetul să-l curmi. Un domnitor înţelept, care nu urmăreşte decît buna rînduială şi dreptatea, va izbuti cu timpul să se lipsească de oamenii stricaţi şi înşelători ; el va găsi destui oameni buni şi îndeajuns de pricepuţi. Dar nu este destul să găseşti supuşi buni în sînul unui neam, e nevoie să formezi alţii noi.

— E, desigur, un lucru foarte anevoios, răspunse Telemah.

— Nicidecum, îi răspunse Mentor, osteneala pe care ţi-o dai de a căuta oameni pricepuţi şi virtuoşi, pentru a-i ridica, îi încurajează şi-i însufleţeşte pe toţi cei înzestraţi cu daruri şi cu curaj ; fiecare se străduieşte. Cîţi oameni nu sînt care zac în trîndăvie, neştiuţi de nimeni şi care ar deveni oameni mari, dacă întrecerea şi nădejdea în izbîndă i-ar imboldi la muncă ! Cîţi oameni nu sînt, pe care sărăcia şi neputinţa de a se ridica prin virtute îi îndeamnă să încerce să se ridice printr-o fărădelege ! Dacă răsplăteşti prin bunuri şi onoruri geniul şi virtutea, cîţi supuşi nu se vor forma singuri ! Dar cît de mulţi nu vei forma tu, dacă-i vei face să urce treaptă cu treaptă, de la slujbele cele de pe urmă pînă la cele dîntîi ! Vei da putinţă darurilor să se dezvolte ; vei pune la încercare lărgimea spiritului şi sinceritatea virtuţii. Oamenii care vor ajunge pe cele mai înalte locuri vor fi crescut sub ochii tăi, pornind de la cel mai de jos. Îi vei urmări toată viaţa, din treaptă în treaptă ; îi vei judeca, nu după vorbele, ci după faptele lor.

Pe cînd Mentor îi împărtăşea astfel gîndurile lui, zăriră o corabie feaciană [1], care poposise într-o mică

[1] Fénelon îmbină aici în mod ingenios intriga din *Odiseea* cu cea din *Peripeţiile lui Telemah*, deoarece, după ce Ulise fusese azvîrlit de furtună pe insula feacilor, fusese găsit de ei şi le istorisise peripeţiile sale, apoi aceştia îi dăduseră o corabie cu care să se întoarcă în Itaca.

insulă pustie și sălbatică, mărginită de stînci înspăimîntătoare. În același timp, vînturile amuțiră ; pînă și zefirul cel mai blînd părea că și-a oprit suflarea ; întreaga mare era netedă ca o oglindă ; pînzele dezumflate nu mai puteau pune în mișcare corabia ; strădaniile vîslașilor, care osteniseră, erau zadarnice : fură nevoiți să tragă la țărmul acestei insule, care era mai degrabă o stîncă decît un pămînt bun pentru a fi locuit de oameni. Pe o vreme mai puțin liniștită ar fi fost o mare primejdie să tragi la mal.

Feacii, care așteptau vîntul, nu păreau mai puțin nerăbdători decît salentinii să plece mai departe. Telemah înaintă spre ei pe aceste maluri povîrnite. Pe cel dintîi om întîlnit îl întrebă de îndată dacă în casa regelui Alcinous [1] nu l-a văzut pe Ulise, regele Itacăi.

Cel căruia îi vorbise din întîmplare nu era feac : era un străin necunoscut, care avea un aer măreț, dar trist și abătut ; părea visător și, la început, abia ascultă întrebarea lui Telemah ; dar în cele din urmă îi răspunse :

— Ulise, nu te înșeli, a fost primit la regele Alcinous ca într-un loc unde oamenii se tem de Iupiter și unde ospitalitatea e lucru obișnuit, dar nu se mai află acolo și în zadar l-ai căuta acolo ; a plecat să revadă Itaca, dacă zeii domoliți îi vor îngădui în cele din urmă să-și salute vreodată penații.

De îndată ce rosti cu tristețe în glas aceste cuvinte, străinul se mistui într-o pădurice deasă de pe înălțimea unei stînci, de unde privea abătut marea, fugind de oamenii pe care-i vedea și părînd mîhnit că nu poate pleca. Telemah îl privea stăruitor ; și cu cît îl privea mai mult, cu atît era mai mișcat și mai uimit.

— Acest necunoscut, îi spunea el lui Mentor, mi-a răspuns ca un om care abia ascultă ce i se vorbește și

[1] Fiul lui Nausithous, rege al Feaciei, care l-a găzduit pe Ulise, cînd acesta a naufragiat pe insula lui.

este copleșit de o mare amărăciune. Îi plîng pe cei nefericiți, de cînd sînt și eu astfel, și simt că inima mea poartă interes acestui om, fără să știu de ce. M-a primit destul de prost ; de-abia s-a îndurat să mă asculte și să-mi răspundă totuși nu mă pot împiedica să nu-i doresc ca suferințele lui să ia sfîrșit.

Zîmbind, Mentor îi răspunse :

— Iată la ce slujesc nenorocirile încercate în viață ; ele îi fac pe domnitori cumpătați și simțitori la necazurile altora. Cînd n-au gustat niciodată decît dulcea otravă a bunăstării, se cred zei. Ar vrea ca munții să se facă una cu pămîntul pentru mulțumirea lor ; pe oameni nu pun nici un preț ; ar vrea ca întreaga fire să fie o jucărie în mîinile lor. Cînd aud vorbindu-se de suferință nu știu ce înseamnă ; pentru ei e un vis ; n-au văzut niciodată deosebirea dintre bine și rău. Numai nefericirea le poate da omenie, le poate preschimba inima de piatră într-o inimă de om : atunci simt că sînt oameni și că trebuie să-i cruțe pe ceilalți oameni, care sînt semenii lor. Dacă ți-e atît de milă de un necunoscut, fiindcă este, ca și tine, rătăcitor pe acest țărm, cîtă milă va trebui să-ți fie de poporul Itacăi dacă-l vei vedea într-o zi suferind, de acest popor pe care zeii ți l-au încredințat, așa cum o turmă este încredințată unui păstor, și cît de nefericit va fi poate acest popor din pricina ambiției, sau a fastului, sau a nesăbuinței tale ! Căci oamenii nu pătimesc decît din pricina greșelilor săvîrșite de regi, care s-ar cuveni să vegheze pentru a-i împiedica să pătimească.

În timp ce Mentor grăia astfel, Telemah era cufundat în tristețe și amărăciune. Îi răspunse, în cele din urmă, oarecum mișcat :

— Dacă toate lucrurile acestea sînt adevărate, starea unui rege este foarte nefericită. Este robul tuturor celor cărora s-ar părea că le poruncește : e făcut pentru ei :

trebuie să li se dăruie cu trup și suflet ; duce povara nevoilor lor ; este omul întregului popor și al fiecărui om în parte. Trebuie să se obișnuiască cu slăbiciunile lor, să-i îndrepte ca un părinte, să-i facă înțelepți și fericiți. Puterea pe care s-ar părea c-o are nu este a lui ; nu poate face nimic, nici pentru slava, nici pentru plăcerea lui : autoritatea lui este cea a legilor ; trebuie să li se supună. La drept vorbind, nu este decît apărătorul legilor, pentru a le face să domnească ; trebuie să vegheze și să muncească pentru a le păstra : este omul cel mai puțin liber și cel mai puțin liniștit din regatul său : un rob care-și jertfește tihna și libertatea pentru libertatea și fericirea obștească.

— E adevărat, răspunse Mentor, că regele nu este rege decît pentru a avea grijă de poporul său, ca un păstor de turma sa, sau ca un părinte de familia sa ; dar găsești, scumpul meu Telemah, că e nenorocit fiindcă trebuie să facă bine atîtor oameni ? Îi îndreaptă pe cei răi prin pedepse ; îi încurajează pe cei buni prin răsplăți ; îi reprezintă pe zei, îndrumînd astfel spre virtute întregul neam omenesc. Nu este o glorie îndeajuns de mare pentru el aceea de a se îngriji ca legile să fie păzite ? Gloria de a se pune mai presus de legi este o glorie amăgitoare, ce nu merită decît silă și dispreț. Dacă regele este rău, nu poate fi decît nefericit, căci nu poate găsi nici un fel de tihnă în patimile și în vanitatea sa : dacă este bun, cea mai curată și mai trainică dintre toate plăcerile trebuie să fie aceea de a munci pentru virtute și de a aștepta de la zei o răsplată veșnică.

Telemah, tulburat în sinea lui de o suferință tainică, părea a nu fi înțeles niciodată aceste precepte, cu toate că era pătruns de ele și ar fi putut să le propovăduiască și altora. O stare sufletească proastă îl împingea, în pofida

simțămintelor sale, să fie la toate împotrivă și să găsească fel de fel de chițibușuri pentru a respinge adevărurile pe care i le lămurea Mentor. Telemah ridica împotriva tuturor acestor judecăți nerecunoștința oamenilor.

— Ce ! spunea el, să-ți dai atîta osteneală pentru a te face iubit de niște oameni care nu te vor iubi, poate, niciodată și pentru a face bine celor răi, care se vor sluji de binefacerile tale ca să-ți pricinuiască un rău !

Mentor îi răspunse cu răbdare :

— Trebuie să te aștepți la nerecunoștința oamenilor și să nu încetezi a le face bine ; să-i slujești nu atît din dragoste pentru ei, cît din dragoste pentru zei, căci aceasta e porunca lor. Binele pe care îl faci nu este niciodată pierdut : dacă oamenii îl uită, zeii îl țin minte și-l răsplătesc. Și apoi, dacă cei mulți sînt nerecunoscători, există întotdeauna oameni virtuoși care sînt mișcați de virtutea ta. Chiar mulțimea, deși e schimbătoare și cu toane, mai devreme sau mai tîrziu recunoaște întrucîtva adevărata virtute.

Dar vrei să împiedici nerecunoștința oamenilor ? Să nu cauți numai să-i faci puternici, bogați, temuți prin arme, fericiți prin plăceri. Această glorie, acest belșug și aceste desfătări îi smintesc ; vor fi mai răi și, prin urmare, mai nerecunoscători : înseamnă să le faci un dar funest ; înseamnă să le dăruiești o otravă nespus de plăcută. Dar străduiește-te să le îndrepți moravurile, să le inspiri simțul dreptății, sinceritatea, teama de zei, omenia, buna-credință, cumpătarea, mărinimia : făcîndu-i buni, îi împiedici să fie nerecunoscători : le vei dărui un adevărat bun, și acesta este virtutea, iar virtutea, dacă este temeinică, îi va lega întotdeauna de cel care le-a inspirat-o. Astfel, dăruindu-le adevăratele bunuri, îți vei face un bine ție însuți și nu vei mai avea a te teme de nerecunoștința lor. Este oare de mirare că oamenii

sînt nerecunoscători față de domnitorii ce nu i-au deprins niciodată decît cu nedreptatea, cu ambiția fără margini îndreptată împotriva vecinilor lor, cu lipsa de omenie, cu trufia, cu reaua-credință ? Domnitorul nu trebuie să se aștepte din partea lor decît la ceea ce i-a învățat să facă. Dacă, dimpotrivă, se va strădui, prin pilda și autoritatea sa, să-i facă buni, el își va găsi rodul muncii în virtutea lor, sau, cel puțin va găsi în virtutea sa și în prietenia zeilor o mîngîiere pentru toate dezamăgirile.

Nici nu isprăvi de rostit aceste cuvinte, că Telemah porni în mare grabă spre feacii de pe corabia oprită la țărm. Se adresă unui bătrîn dintre ei, pentru a-l întreba de unde veneau, unde se duceau și dacă nu l-au văzut cumva pe Ulise. Bătrînul răspunse :

— Venim din insula noastră, care este insula feacilor ; ne ducem după mărfuri spre Epir. Ulise, așa cum ți s-a mai spus, a trecut prin patria noastră ; dar a plecat.

— Cine este, adăugă de îndată Telemah, omul acela atît de trist, care caută locurile cele mai pustii, așteptînd plecarea corăbiei voastre ?

— Este un străin, răspunse bătrînul, pe care nu-l cunoaștem, dar se spune că îl cheamă Cleomene, că s-a născut în Phrygia, că un oracol i-a prezis mamei lui, înainte de a-l naște, că va fi rege dacă nu va rămîne în patria sa și că, dacă va rămîne, mînia zeilor se va abate asupra phrygienilor, trimițîndu-le o ciumă cumplită. De cum s-a născut, părinții săi l-au dat unor corăbieri care l-au dus în insula Lesbos. Acolo a fost crescut în taină, pe socoteala patriei sale, care avea un atît de mare interes să-l țină departe. Curînd s-a făcut mare, voinic, plăcut la înfățișare și dibaci la toate exercițiile trupului ; se îndeletnicea chiar, cu mult gust și talent, cu științele și cu artele frumoase. Dar nu era răbdat în nici o țară : prezicerea făcută în legătură cu el se răspîndise pretutindeni ; pe unde trecea era recunoscut ;

regii se temeau că le-ar putea lua coroana. Astfel rătăcește din tinerețe și nu poate găsi nici un loc pe lume unde să-i fie îngăduit să se oprească. A trecut adeseori pe la popoare foarte depărtate de al său ; dar, de cum ajungea într-un oraș, se și afla despre locul unde se născuse și despre prezicerea făcută. Degeaba se ascunde și își alege pretutindeni un fel de trai cît mai retras ; darurile sale, se spune, ies întotdeauna la iveală, fără voia lui, și în privința războiului, și în privința literelor, și în privința treburilor celor mai de seamă : în fiecare țară se ivește mereu cîte un prilej neprevăzut care-l atrage după sine și-l face cunoscut obștei.

De la meritul său i se trage nefericirea ; îl face de temut și-l gonește din toate țările unde vrea să se așeze. Destinul său este de a fi prețuit, îndrăgit, admirat pretutindeni, dar îndepărtat din toate țările știute. Nu mai e tînăr și totuși n-a putut încă să găsească un țărm, nici în Asia, nici în Grecia, unde să fie lăsat să trăiască cît de cît liniștit. Nu pare să aibă vreo ambiție, și nu caută nici un fel de avuție ; ar fi foarte fericit dacă oracolul nu i-ar fi făgăduit niciodată domnia ; nu-i mai rămîne nici o nădejde să-și revadă vreodată patria ; căci știe că n-ar putea aduce decît jale și lacrimi în toate familiile. Nici chiar domnia, pentru care pătimește, nu i se pare vrednică de dorit ; totuși, fără voia lui, împins de o tristă fatalitate, aleargă după ea din regat în regat ; și ea pare să fugă din fața lui, pentru a-și bate joc de acest nefericit pînă la bătrînețe. Funest dar al zeilor, care-i tulbură cele mai frumoase zile și nu-i va aduce decît necazuri la vîrsta la care omul schilodit nu mai are nevoie decît de odihnă ! Pleacă, spune el, să caute înspre Tracia vreun popor sălbatic și fără legi pe care să-l poată aduna laolaltă, administra și cîrmui timp de cîțiva ani ; după care, prezicerea fiind împlinită, oamenii din regatele cele mai înfloritoare nu se vor mai teme de el : se gîndește să se re-

tragă atunci de bună-voie într-un sat din Caria, unde să se îndeletnicească cu agricultura, pe care o iubește cu patimă. Este un om înțelept și cumpătat, care se teme de zei, îi cunoaște bine pe oameni și știe să trăiască în pace cu ei, fără să-i prețuiască. Iată ce se povestește despre acest străin, despre care îmi ceri veşti.

În timp ce vorbeau, Telemah își întorcea adeseori privirile spre mare, care începea să se zbuciume. Vîntul ridica valuri ce veneau să se lovească de stînci, înălbindu-le cu spuma lor. În această clipă, bătrînul îi spuse lui Telemah :

— Trebuie să plec ; soții mei nu pot să mă aștepte.

Rostind aceste cuvinte, o luă la fugă spre țărm : se urcară în corabie ; pe țărm nu se auzeau decît strigăte nedesluşite, văzînd zelul corăbierilor, nerăbdători să pornească.

Necunoscutul, căruia i se spunea Cleomene, rătăcise o vreme prin mijlocul insulei, urcînd pe vîrful tuturor stîncilor și privind de acolo cu tristețe adîncă întinderea necuprinsă a mărilor. Telemah nu-l scăpă din ochi nici o clipă și nu încetă să urmărească tot ce făcea. Inima lui era înduioșată de acest om virtuos, rătăcitor, nefericit, hărăzit celor mai măreţe lucruri și nevoit să fie o jucărie în mîinile soartei nemiloase, departe de patria sa. „Cel puțin, își spunea în sinea lui, eu voi vedea Itaca ; dar acest Cleomene nu poate revedea niciodată Phrygia". Pilda unui om și mai nefericit decît el îl făcea pe Telemah să-și îndure mai ușor durerea.

În sfîrșit, acest om, văzîndu-și corabia gata de plecare, coborî de pe stîncile colțuroase cu iuțeala și îndemînarea cu care, în pădurile din Lycia [1], Apolo, cu pletele bălaie înnodate, trecea peste prăpăstii pentru a se duce să străpungă cu săgeţile sale cerbii și mistreții. Necunoscutul se afla acum pe corabie, care despica unda amară și se îndepărta de uscat. Atunci un simțămînt tainic de durere îi

[1] Ținut din sudul Asiei Mici.

strînse lui Telemah inima ; îl cuprinse mîhnirea, fără să ştie de ce ; lacrimile îi curgeau din ochi şi nimic nu i se părea mai alinător decît să plîngă.

În acelaşi timp, îi zări pe ţărm pe toţi corăbierii din Salento, culcaţi în iarbă şi cufundaţi într-un somn adînc. Erau doborîţi de oboseală : somnul dulce li se strecurase în mădulare şi, prin puterea Minervei, toţi macii înrouraţi ai nopţii fuseseră presăraţi peste ei în miez de zi. Telemah se miră cînd îi văzu pe salentini adormiţi, în timp ce feacii, grijulii şi sîrguitori, trăseseră folos de pe urma vîntului prielnic. Dar mai mult îl atrăgea să se uite după corabia feacă, gata să dispară în mijlocul valurilor, decît să se ducă spre salentini şi să-i trezească ; o uimire şi o tulburare tainică îl făcea să nu-şi poată dezlipi ochii de la acea corabie, care se îndepărta şi din care nu se mai vedeau decît pînzele, ce puneau o mică pată albă pe unda albăstruie. Nu-l mai asculta nici chiar pe Mentor, care-i vorbea, şi, ieşindu-şi cu totul din fire, simţea o pornire nestăpînită, ca a menadelor [1] cînd ţin tirsul [2] în mînă şi, cu strigătele lor nesăbuite, fac să răsune malurile Hebrului [3], munţii Rodope [4] şi Ismare [5].

În cele din urmă, îşi reveni puţin din acest soi de vrajă şi lacrimile începură din nou să-i curgă din ochi. Atunci Mentor îi spuse :

— Nu mă mir, scumpul meu Telemah, că te văd plîngînd ; pricina durerii tale, care ţie îţi este necunoscută, nu-i este necunoscută şi lui Mentor : e firea care vorbeşte şi se face simţită ; ea e cea care-ţi umple inima de înduioşare. Necunoscutul ce ţi-a stîrnit o tulburare atît de puternică este marele Ulise. Ceea ce ţi-a povestit bătrînul feac despre el, numindu-l Cleomene, nu este decît o născocire

[1] Nimfe care l-au crescut pe Dionysos şi au devenit mai tîrziu însoţitoarele zeului.

[2] Acest toiag, atributul lui Dionysos şi al menadelor, era înconjurat cu iederă şi viţă de vie şi simboliza fecunditatea.

[3] Fluviu din Tracia.

[4,5] Munţi din Tracia.

sortită să ascundă, pentru a fi mai sigură, întoarcerea tatălui tău în regatul lui. A pornit pe drum neocolit spre Itaca ; a și ajuns aproape de port și revede, în sfîrșit, acele locuri după care a tînjit atîta vreme. Ochii tăi l-au văzut, așa cum ți s-a prezis cîndva, dar fără să-l recunoască ; curînd îl vei vedea și-l vei recunoaște, și el te va recunoaște, dar acum zeii nu puteau îngădui să vă recunoașteți în afara pămîntului Itacăi. Inima lui n-a fost mai puțin mișcată decît a ta ; e prea înțelept pentru a se descoperi vreunui muritor într-un loc unde ar putea avea de înfruntat primejdia unor trădări și unor jigniri din partea cruzilor pețitori ai Penelopei. Ulise, tatăl tău, este cel mai înțelept dintre toți oamenii ; inima lui este ca o fîntînă adîncă : nimeni nu-i poate smulge taina. Îi este drag adevărul și nu spune niciodată ceva spre păgubirea adevărului ; dar nu-l spune decît cînd e nevoie ; și înțelepciunea, ca o pecete, îi ține întotdeauna gura închisă la orice cuvînt de prisos. Cît era de tulburat cînd ți-a vorbit ! Cît de greu i-a venit să se stăpînească pentru a nu se da în vileag ! Cît a suferit văzîndu-te ! Iată ce-l făcea să fie trist și abătut.

În timp ce vorbea astfel, Telemah, înduioșat și tulburat, nu-și putea opri lacrimile ce-i curgeau șiroaie. Hohotele îl împiedicară multă vreme să răspundă ; în sfîrșit, strigă :

— Vai ! scumpul meu Mentor, simțeam eu bine în acest necunoscut ceva care mă atrăgea spre el și îmi răscolea ființa. Dar de ce nu mi-ai spus, înainte de plecarea lui, că este Ulise, de vreme ce l-ai cunoscut ? De ce l-ai lăsat să plece fără să-i vorbești și fără să-i arăți că-l cunoști ? De ce această taină ? Voi fi, oare, întotdeauna nenorocit ? Zeii furioși vor să rămîn însetat ca Tantal, pe care o undă înșelătoare de apă îl amăgește, fugind de buzele lui ? Ulise, Ulise, te-am scăpat pentru totdeauna ? Poate că n-am să-l mai văd niciodată ; poate că pețitorii Penelopei îl vor prinde în capcanele pe care mi le-au întins mie. Cel puțin, dacă-l urmam, muream împreună cu el. O, Ulise, Ulise !

dacă furtuna nu te azvîrle din nou pe vreo stîncă (căci mă pot aștepta la orice din partea unei soarte vrăjmașe), tremur de frică să nu ai parte în Itaca de o soartă tot atît de funestă ca Agamemnon la Micene. Dar de ce, dragă Mentor, m-ai lipsit de fericire ? Acum l-aș fi putut îmbrățișa ; aș fi fost cu el în portul Itacăi ; am fi luptat pentru a-i învinge pe toți vrăjmașii noștri.

Mentor îi răspunse zîmbind :

— Iată, scumpul meu Telemah, cum sînt oamenii : iată-te cu desăvîrșire nemîngîiat, pentru că l-ai văzut pe tatăl tău fără a-l recunoaște. Ce n-ai fi dat ieri ca cineva să te încredințeze că nu este mort ? Astăzi te-ai putut încredința cu ochii tăi, și această siguranță, care ar fi trebuit să te umple de bucurie, te umple de amărăciune ! Astfel, inima bolnavă a muritorilor nu pune niciodată preț pe lucrul pe care l-a dorit cel mai mult, de îndată ce-l are își născocește tot felul de frămîntări în legătură cu ceea ce nu are încă. Pentru a-ți căli răbdarea te țin zeii în această stare de încordare. Tu socoți acest timp ca un timp pierdut : află că este cel mai de folos din viața ta ; căci aceste greutăți îți slujesc pentru a te căli în virtutea cea mai de trebuință celor ce sînt chemați să poruncească. Trebuie să fii răbdător pentru a fi stăpîn pe tine și pe ceilalți oameni ; nerăbdarea, care pare a vădi o forță și o vigoare a sufletului, nu este decît slăbiciunea și neputința de a îndura suferințele. Cel ce nu știe să aștepte și să îndure este ca și cel ce nu știe să păstreze o taină ; nici unul, nici celălalt nu au tăria de a se înfrîna, ca un om care aleargă cu un car și n-are destulă putere în mînă pentru a opri, atunci cînd trebuie, iuții bidivii : ei nu mai sînt ținuți în frîu, se năpustesc înainte și omul slab, căruia îi scapă caii, este zdrobit în căderea sa ; tot așa, omul nerăbdător este tîrît de dorințele lui nepotolite și sălbatice într-o prăpastie de ne-

norociri. Cu cît puterea sa este mai mare, cu atît nerăbdarea îi este mai funestă ; nu așteaptă nimic, nu-și lasă răgazul de a cumpăni deloc ; silește toate lucrurile pentru a-și împlini dorința ; rupe crengile pentru a culege fructul înainte de a fi copt ; sparge ușile mai degrabă decît să aștepte să i se deschidă ; vrea să culeagă atunci cînd plugarul cel înțelept seamănă ; tot ceea ce face în grabă și la timp nepotrivit este prost făcut și lipsit de trăinicie, așa cum sînt și dorințele lui nestatornice. Acestea sînt planurile nesăbuite ale unui om care crede că poate totul și se lasă în voia dorințelor lui nerăbdătoare, folosindu-și prost puterea. Tocmai pentru a te învăța să fii răbdător, scumpul meu Telemah, îți pun zeii atîta răbdarea la încercare și par că-și bat joc de tine, ținîndu-te mereu în nesiguranță în viața-ți rătăcitoare. Bunurile la care nădăjduiești ți se arată și apoi fug dinaintea ta, ca un vis ușor pe care deșteptarea îl face să dispară, pentru a te învăța că pînă și lucrurile pe care crezi că le ai în mînă îți scapă într-o clipă. Cele mai înțelepte învățături ale lui Ulise nu-ți vor fi mai de folos decît lipsa lui îndelungată și suferințele pe care le înduri căutîndu-l.

Mentor vru să pună la o ultimă încercare, și mai grea, răbdarea lui Telemah. În clipa în care tînărul îi îndemna din răsputeri pe corăbieri să zorească plecarea, Mentor îl opri deodată și îi ceru să aducă pe țărm o mare jertfă Minervei. Telemah împlini supus dorința lui Mentor. Fură înălțate două altare de iarbă. Tămîia începu să fumege și sîngele jertfelor să curgă. Telemah scoase suspine pline de înduioșare spre cer. El recunoscu puternica ocrotire de care se bucurase din partea zeiței.

De îndată ce sacrificiul luă sfîrșit, îl urmă pe Mentor pe cărările întunecoase ale unui crîng din vecinătate. Acolo văzu deodată cum chipul prietenului său se schimbă : cutele de pe frunte i se șterseră, așa cum dispar umbrele

cînd Aurora, cu degetele ei trandafirii, deschide porţile răsăritului şi învăpăiază întreaga zare ; ochii lui, adînciţi în orbite şi aspri, deveniră albaştri, de o dulceaţă cerească, plini de o flacără divină ; barba-i cenuşie, crescută în neorînduială, dispăru ; trăsături nobile şi mîndre, în care blîndeţea se îmbina cu farmecul, se arătară ochilor uluiţi ai lui Telemah. Recunoscu un chip de femeie, cu o faţă mai catifelată decît o floare gingaşă ce şi-ar fi deschis chiar atunci petalele la soare : albeaţa crinilor era amestecată cu gingaşa culoare a trandafirilor îmbobociţi ; pe acest chip înflorea o tinereţe veşnică, de o măreţie simplă şi firească. O mireasmă de ambrozie era răspîndită de veşmintele-i unduioase, ce străluceau asemenea culorilor vii cu care soarele, răsărind, zugrăveşte bolţile întunecate ale cerului şi norii pe care-i aureşte. Această zeitate nici n-atingea pămîntul cu piciorul ; plutea uşor prin văzduh, ca o pasăre ce-l spintecă cu aripile ei : în mîna-i puternică ţinea o lance strălucitoare, care putea face să tremure oraşele şi neamurile cele mai războinice ; chiar şi Marte ar fi fost înfricoşat. Glasul îi era blînd şi potolit, dar puternic şi pătrunzător ; vorbele îi erau ca nişte săgeţi de foc care-i străpungeau lui Telemah inima şi-l făceau să simtă un fel de dulceaţă mîngîietoare. Pe casca ei apăru pasărea tristă a Atenei [1] şi pe piept îi strălucea temutul scut. După aceste însemne, Telemah o recunoscu pe Minerva.

— O, zeiţă, spuse el, aşadar tu însăţi ai avut bunăvoinţa să-l călăuzeşti pe fiul lui Ulise, din dragoste pentru tatăl lui !

Ar fi vrut să spună mai mult, dar glasul i se stinse : buzele se străduiau zadarnic să exprime gîndurile care-i năvăleau din adîncul inimii ; văzînd-o pe zeiţă în faţa lui, se simţea copleşit : era ca un om care, în vis, este apăsat pînă cînd îşi pierde răsuflarea şi care, mişcîndu-şi cu greu buzele, nu poate scoate nici un sunet.

[1] Bufniţa.

În cele din urmă Minerva rosti aceste cuvinte :

— Fiu al lui Ulise, ascultă-mă pentru ultima oară. Pe nici un muritor nu l-am îndrumat cu atîta grijă ca pe tine. Te-am dus de mînă prin naufragii, țări necunoscute, războaie sîngeroase și prin toate suferințele pe care le poate îndura inima unui om. Ți-am arătat, prin încercări trăite chiar de tine, preceptele adevărate și cele amăgitoare prin care poți domni. Greșelile săvîrșite nu ți-au fost de mai puțin folos decît nenorocirile tale : căci ce om poate cîrmui cu înțelepciune dacă n-a pătimit niciodată și dacă n-a învățat niciodată din suferințele în care l-au împins greșelile lui ?

Ca și tatăl tău, ai umplut țările și mările cu tristele tale peripeții. Du-te, acum ești vrednic să pășești pe urmele lui. Nu-ți mai rămîne decît un drum scurt și ușor pînă în Itaca, unde a ajuns el în această clipă : luptă alături de el ; să i te supui ca cel mai mărunt dintre supușii lui ; să fii o pildă pentru ceilalți. El ți-o va da de soție pe Antiope și vei fi fericit împreună cu ea, fiindcă ai căutat nu atît frumusețea, cît înțelepciunea și virtutea.

Cînd vei domni, străduiește-te din răsputeri să readuci vîrsta de aur ; să-i asculți pe toți ; să dai crezare la puțini ; să te ferești de a te încrede prea mult în tine : teme-te să nu te înșeli, dar nu te teme niciodată să-i lași pe ceilalți să vadă că ai fost înșelat.

Iubește-i pe oameni : și nu uita nimic pentru a te face iubit de ei. Teama e de trebuință atunci cînd nu există iubire ; dar s-o folosești întotdeauna cu părere de rău, ca pe un leac dintre cele mai puternice și mai primejdioase.

Nu pierde niciodată din vedere toate urmările, oricît de îndepărtate, ale treburilor la care vrei să pornești ; să prevezi cele mai cumplite neajunsuri și să știi că adevă-

ratul curaj stă în a ține seama de toate primejdiile și în a le disprețui atunci cînd nu le poți ocoli. Cel ce nu vrea să le vadă nu are destul curaj pentru a le privi liniștit în față ; numai cel care le vede pe toate, dar le ocolește pe toate cele ce pot fi ocolite și le înfruntă pe celelalte fără să se tulbure este înțelept și mărinimos.

Să fugi de ușurătate, de fast, de risipă ; să-ți faci o glorie din simplitate ; virtuțile și faptele bune să fie podoabele făpturii tale și ale palatului tău ; ele să fie straja care să te înconjoare și toată lumea să învețe de la tine în ce stă adevărata cinste. Să nu uiți niciodată că regii nu domnesc pentru propria lor glorie, ci pentru binele supușilor. Faptele bune pe care le săvîrșesc sporesc din tată în fiu, pînă la urmașii cei mai îndepărtați. Relele pe care le săvîrșesc dăinuie tot atîta. O domnie rea e uneori o năpastă pentru veacuri de-a rîndul.

Mai ales, fii cu luare-aminte la stările tale schimbăcioase : sînt un vrăjmaș pe care-l vei duce pretutindeni cu tine, pînă la moarte : el va intra în sfaturile tale și te va trăda, dacă-i vei da ascultare. Stările schimbăcioase te fac să pierzi cele mai însemnate prilejuri ; îți dau porniri și înverșunări de copil, în dauna celor mai de seamă interese ; te împing să iei hotărîri în treburile cele mai serioase, călăuzit fiind de motivele cele mai mărunte ; pun în umbră toate talentele, micșorează curajul, îl fac pe om plin de toane, slab, josnic și nesuferit. Ferește-te de acest vrăjmaș.

Teme-te de zei, o, Telemah ; această teamă e cea mai de preț comoară a inimii omului : avînd-o, vei dobîndi înțelepciunea, spiritul de dreptate, pace, voioșie, plăceri nevinovate, adevărata libertate, dulcele belșug, o glorie fără pată.

Te părăsesc, o, fiu al lui Ulise ; dar înțelepciunea mea nu te va părăsi nicicînd, numai să-ți dai întotdeauna

seama că nu poţi nimic fără ea. E timpul să înveţi să mergi pe picioarele tale. Nu m-am despărţit de tine în Fenicia şi la Salento, decît pentru a te deprinde cu lipsa acestei proteguiri, aşa cum înţărci un copil cînd a venit vremea să-i înlocuieşti laptele printr-o hrană mai sătioasă.

De îndată ce sfîrşi de rostit aceste cuvinte, zeiţa se înălţă în văzduh şi se învălui într-un nor de aur şi de azur, făcîndu-se nevăzută. Telemah, suspinînd, uluit şi descumpănit, se prosternă la pămînt, ridicînd mîinile spre cer ; apoi se duse să-şi trezească tovarăşii de drum, plecă degrabă, ajunse în Itaca şi-l recunoscu pe tatăl său la credinciosul Eumeu.

Lector : GABRIELA OMÄT
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 15.XII.1975. Tiraj 42 100 ex. Broşate 40 100 ex. Legate 1/2 2000 ex. Coli ed. 10,42. Coli tipar 7,5.

Comanda nr. 50 496
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii nr. 1 — Bucureşti
Republica Socialistă România

fénelon

«Calipso, pătrunsă de supărare pentru ducerea lui Ulise de la dînsa, nu se putea mîngăia. Întru această a sa durere se ținea a fi nefericită, căci este nemuritoare. Peștera sa nu mai răsuna de dulcuța sa cîntare. Nimfele, care îi slujea, nu cuteza să-i grăiască nice un cuvînt. Nu arare ori se preumbla singură pre cărări de erbuțe înflorite, cu de care o vecinică primăveară împrejura ostrovul său. Ci acele locuri desfătate în loc de a-i alina durerea sa mai vărtos o amărea aducîndu-i aminte pre Ulise cel de atîtea ori aci lîngă dînsa văzut. Adeseori sta neclentită pre țermurii mărei care le uda cu lacrămile sale; și pururea într-acolo căuta, unde corabia lui Ulise înotînd încetase de a se mai vedea.»

editura minerva

Vol. I—II. lei 9